

Олександра САВЧЕНКО
Ірина КРАСУЦЬКА

Оріон

Українська мова та ЧИТАННЯ

Частина 2

КНИГА

ТВОРЧИСТЬ

ВІДКРИТТЯ

РАДІСТЬ СПІЛКУВАННЯ

ДОБРО

ДУМКА

МЕДІАТЕКСТ

ЛЮБОВ

ДІАЛОГ

ОСОБИСТІТЬ

ДОРОЖКА ДЛЯ СПРАВЖНІХ ЧИТАЧІВ

4
КЛАС

Створюємо
власні тексти

Читаємо
вдумливо
і з задоволенням

Пізнаємо
світ емоцій
і почуттів

Взаємодіємо,
мріємо, діємо
і любимо читати

Інсценізуємо
прочитане

Досліджуємо
й розуміємо різні
види текстів

Слухаємо
й обговорюємо
прочитане

МИ – СПРАВЖНІ ЧИТАЧІ

Шукаємо
й оцінюємо
інформацію,
користуємося нею
у життєвих
ситуаціях

Вільно
почуваємо себе
у світі
медіатекстів

Висловлюємо
власну думку

УДК 811.161.2*кл4(075.2)

С13

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16. 01. 2021 № 53)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко

Умовні позначення:

Звертаємо увагу.

Читаємо правильно.

Міркуємо і відповідаємо.

Досліджуємо текст.

Працюємо в парах.

Працюємо в групах.

Фантазуємо і створюємо.

Граємо сценку, виставу.

Дізнаємося значення слів.

Розвиваємо техніку читання.

Здобуваємо інформацію
з різних джерел.

Савченко О. Я.

С13 Українська мова та читання : Підручник для 4 класу ЗЗСО
(у 2-х частинах) : Частина 2 // О. Я. Савченко, І. В. Красуцька. —
Київ : УОБЦ «Оріон», 2021. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-991-113-1.

ISBN 978-966-991-115-5 (Ч. 2).

УДК 811.161.2*кл4(075.2)

ISBN 978-966-991-113-1
ISBN 978-966-991-115-5 (Ч. 2)

© О. Я. Савченко, І. В. Красуцька, 2021
© УОБЦ «Оріон», 2021

ЛЮБИ ДІВЧАТКА І ХЛОПЧИКИ!

Ви розгортаєте новий підручник із **літературного читання**. І нам би дуже хотілося, щоб ви зрозуміли, наскільки ця книжка потрібна й корисна. Сьогодні, в 4-му класі, а через кілька років — у дорослому майбутньому.

Адже за її допомогою ви не лише

- ознайомитеся з творчістю багатьох українських і зарубіжних письменників;
- відкриєте нові імена й жанри;
- вдосконалисте навички читання і розуміння поетичних, прозових і науково-художніх текстів;
- краще зрозумієте, як орієнтуватися в сучасному медіа-просторі;
- дізнаєтеся багато цікавого про минуле, сьогодення і майбутнє людства, почуття, які нас об'єднують;
- розвиватимете свої творчі здібності, а й будете
- вчитися образно й критично мислити, діяти і мріяти, стаючи справжніми читачами й читачками.

«Хто такі справжні читачі?», — запитаєте ви. Шукаємо відповідь разом. У цьому нам допоможуть **«Дороговкази для справжніх читачів»**, уміщені на обкладинці і титулі підручника.

Роздивіться й обговоріть їх у класі та вдома. Розпитайте своїх однолітків і дорослих, думці яких ви довіряєте, що вони думають про те, навіщо люди читають книжки. Сподіваємося, що наш підручник допоможе кожному й кожній із вас дати свою відповідь і доповнити наші дороговкази своїми особистими враженнями й судженнями.

І головне переконає, що вміння вдумливо читати щодня й отримувати від цього задоволення — одна з найважливіших особливостей людини двадцять першого сторіччя.

ЧИТАЄМО Й РОЗПОВІДАЄМО ПРО СВОЇ ЗАХОПЛЕННЯ

 Ознайомтеся з новим підручником. Знайдіть у змісті перший розділ. Які твори вміщені в ньому? Які автори творів вам знайомі? Яка назва видалася вам особливо цікавою?

Читайте вдумливо:

- визначайте тему твору, де й коли відбувалась описана подія;
- не залишайте поза увагою незрозуміле;
- визначте, який це вид твору;
- хто дійові особи, які в них почуття, вчинки;
- прогнозуйте розвиток сюжету;
- міркуйте, як автор ставиться до зображеного, які почуття виникли у вас;
- дізнайтеся з **«Медіавіконця»** про види і джерела інформації.

Ліна Костенко

ВЖЕ БРАМИ ЛІТА ЗАМИКАЄ ОСІНЬ...

Задощило. Захлюпало. Серпень випустив серп.
Цвіркуни й перепілочки припинили концерт.

Чорногуз поклонився лугам і садам.

Відлітаючи в Африку, пакував чемодан.

Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось?

Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, осінь.

Осінь брами свої замикала вночі,
погубила у небі журавлині ключі.

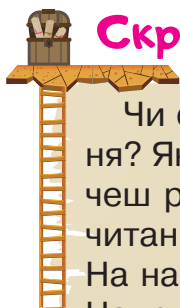

- Який настрої викликає вірш?
- Які картини постають у твоїй уяві за рядками вірша?

Поміркуйте разом. Знайдіть вислови з переносним значенням. Які образи осені вони створюють?

- У якому темпі та з якою силою голосу краще прочитати вірш?
- Які звуки у виділених словах підсилюють осінній настрої твору?

Скринька очікувань

Чи справдилися твої очікування щодо літнього читання? Які цікаві книжки тобі трапилися? Про які з них ти хочеш розповісти? А що очікуєш від уроків літературного читання в 4-му класі? Запиши вдома свої міркування. На наступному уроці поклади свою записку у скриньку. Наприкінці першого семестру ти перевіриш, що з побажань здійснилося, а що — ні.

ЯК ЧИТАЮТЬ КНИЖКИ?

Люди читають книжки по-різному. Одні швидко, інші — повільно, а деякі так швидко, ніби «ковтають» сторінки.

Швидкість читання значною мірою залежить від того, що і з якою метою ми читаємо. Скажімо, підручник із математики та збірку казок ти, очевидно, читаєш по-різному. Текст задачі, наприклад, треба прочитати не поспішаючи кілька разів, щоб зрозуміти кожне слово, запам'ятати дані, розібратися у змісті запитання. Без цього задачу не розв'яжеш. Казку ж ти читаєш зовсім по-іншому. Захоплено спостерігаючи за перебігом подій, намагаєшся якнайшвидше дізнатися, що трапиться з героями далі, сумуєш і радієш разом з ними.

Є і такі книжки, яких узагалі не треба читати від початку до кінця. Це словники, довідники, енциклопедії. Тут читач шукає лише те, що його зараз цікавить: як пишеться слово, де побудовано те чи те місто, коли народився письменник тощо.

- Прочитай слова в лівому і правому стовпчиках. Який між ними зв'язок? Утвори словосполучення.

прочитати	правило
використати	підручник
зрозуміти	казки
проаналізувати	довідник

- А який спосіб читання книжок тобі подобається найбільше?

Роздивіться японську листівку, гасло якої «Ми зроблені з дитячих книжок». Як ви його розумієте? Обговоріть. Розпитайте дорослих, з яких дитячих книжок «зроблені» вони? А ви?

Марія Манéру

ЧИТАЧ МАКСИМКО

Максимко захоплювався читанням. Романи, оповідання, поеми, пісні... Він читав усе без зупинки та був найщасливішою людиною, яку можна уявити!

Одного разу він вирішив, що прочитав достатньо, щоб використовувати в житті все, про що він дізнався з книжок. Але світ дуже відрізнявся від того, яким його собі уявляв Максимко. У світі більше не існувало замків, сміливих лицарів і прекрасних принцес. У справжньому світі було багато людей, які поспішали кудись, та багато машин, які швидко їхали, кожна у своєму напрямку. Усі люди дивилися на годинники, постійно розмовляючи по телефону. Максимко вирішив, що повинен допомогти усім цим перехожим, які здавалися йому такими нещасними. Він знав тільки один спосіб зробити їх щасливими... Читання!

Він прийшов на головну площу міста та почав голосно читати свою улюблену книжку. Спочатку його слухала лише одна дівчинка, але згодом поруч зупинилося багато перехожих. Вони забули про свої справи та поганий настрій, про самотність і годинники... Разом із героєм книжки вони подорожували у далекі світи. Люди почувалися щасливими так само, як і Максимко.

Спробуй полюбити читання, і ти обов'язково відчуєш те саме!

Переклад з іспанської Ольги Соколової

- Прочитай мовчки.
- Яким ти уявляєш Максимка?

Пофантазуй. Про що могла би бути книжка, яку хлопчик читав на площі? А яку книжку ти можеш йому запропонувати?

- **Вислови свою думку.** Аргументуй.

Займи позицію

Які дії
Максимка
підтримуєш?

дискусія

Що
вважаєш
помилковим?

Веселе слово

Василь Марсіюк

ДИКТАНТ

Ми пишемо диктант.
Для мене це неважко,
та заважає бант,
так схожий на ромашку.
Ми пишемо диктант,
уважні, мов на старті,
а я дивлюсь на бант,
що на передній парті.
Не пишеться — і край!
Схоплю, напевно, двійку.
Ну, трохи постривай,
із бантиком Надійко!
Хай скінчиться диктант!
Хай задзвенить дзвіночок!
Чи, може, зараз бант
смикнути хоч разочок?

- Що ти б порадив/порадила хлопчикові, як діяти в такій ситуації?

МЕДІАВІКОНЦЕ: види і джерела інформації

Інформація — відомості, знання, які отримуємо з довкілля, спостережень, спілкування, читання, навчання ...

Джерела інформації — звідки або від кого ми про щось довідуємося ...

Види інформації — текстова, мультимедійна, звукова ...

Розгляньте уважно середовище класу. Які джерела інформації ви побачили? Які почули?

Створіть на дошці (за допомогою наліпок чи магнітів) поле інформації. Якими з видів інформації найчастіше користуєтеся на уроках літературного читання? Доповніть визначення, що вказані на початку сторінки.

Давид Г'уліа

РОЗУМ, ЗНАННЯ І СИЛА

Знання — це гість, а розум — це хазяїн,
у добрій спілці треба жити їм.

Хто має розум та багато знає, —
той буде завше сильним і міцним.

А сила, що без розуму, — недужа,
бо все робити буде навмання.

Тож для творіння, для роботи, друже,
виховуй розум і бери знання.

• **Поміркуйте разом.** Прочитайте перше речення. Чому, на вашу думку, знанням і розуму треба жити у злагоді?

- Що поет сказав про силу без розуму? Прочитайте.
- До чого закликає автор в останніх двох рядках вірша?

ХОЧЕШ БУТИ ЧАРІВНИКОМ/ЧАРІВНИЦЕЮ КНИЖОК?

Ти вже багато знаєш про те, як народжуються книжки. А чи хотів/хотіла би ти в майбутньому долучитися до їх створення: стати письменником чи письменницею, редактором чи редакторкою, видавцем чи видавчинею? Пропонуємо подивитися мультфільм, який створила студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Катерина ГОНЧАР**. Вона вже обра-ла свою майбутню професію і скоро стане справжньою чарівницею книжок.

<https://cutt.ly/VgMXNtc>

Склади свій сценарій мультфільму про хлопчика або дівчинку, які хотіли зрозуміти, для чого читати книжки.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ♦ Які види творів у розділі?
- ♦ З якого вірша це речення «Осінь брами свої замикала вночі, погубила у небі журавлині ключі»? Хто його автор/авторка?
- ♦ Якою буває інформація?

Розумію, можу пояснити...

- ♦ Чому книжки читають по-різному?
- ♦ Що означає слово *література*?
- ♦ Які твори в розділі гумористичні? Для чого пишуть такі твори?

Вмію...

- ♦ Довести, що текст «Читач Максимко» є художнім.
- ♦ Знайти в тексті головну думку.
- ♦ Розповісти, які джерела інформації використано в цьому розділі.

Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Який із прочитаних творів тобі сподобався найбільше?
- ♦ Уяви, що тобі запропонували прочитати друзям свою улюблену книжку. Яку б ти обрав/обрала?
- ♦ Які захоплення ти б хотів/хотіла наслідувати? Про які пригоди прочитати? А про які розповісти або написати замітку?

Роздивися «Дороговказ вдумливого читання» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ПРАГНЕМО ЗРОЗУМІТИ СВОЇХ ПРЕДКІВ

Ще з прадавніх часів наші предки прагнули зрозуміти, як виникли земля, небо, вода, хто створив людей, тварин, рослини. Вони склали розповіді, у яких намагалися пояснити грізний, незрозумілий світ, богів, духів, явища, від яких залежало їхнє життя.

Минали століття. Ці старовинні оповіді, були першим творчим виявом людства. Їх почали називати **міфами** (з грецької — «слово, переказ»). Завдяки їм ми дізнаємося про те, **що було на початку світу**, і краще зрозуміємо наших далеких предків.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися про те, як уявляли світобудову давні мешканці нашої планети;
- краще розуміти культуру різних народів світу, зокрема — рідну, українську;
- учитися сприймати узагальнені речі завдяки конкретним образам й емоціям;
- ставити запитання до прочитаного;
- дізнаватися у **«Медіавіконці»** про історію виникнення медіа.

- ✦ Прочитай давню українську пісню і роздивися зображення сучасної витинанки. Чим вони поєднані?

ЯК ЩЕ НЕ БУЛО ПОЧАТКУ СВІТА...

Українська народна обрядова пісня

Як ще не було початку світа,
то ще не було ні неба, ні землі,
а лишень було широке море,
а на тім морі явір зелений.
На тім яворі три голубочки,
три голубочки раду радили:
— Як би ми, браття, світ поставили?
Ой ходім, браття, аж на дно моря
та там добудемо дрібного піску,
той пісок дрібний посієм всюди,
та встане з нього свята землиця,
та буде там золотий камінь,
з того каміння то буде сонце,
то буде сонце і місяць ясний,
рум'яна зоря й звізди¹ прекрасні.

Маріанна
Любас.
Дерево життя

Записала Євгенія Ярошинська

- Про яке дерево розповідається у стародавній пісні?
- Які пташки радилися? Який світ хотіли поставити?
- Назві ознаки, які вжито до слів *море, явір, пісок, землиця, місяць, зоря*. Яке ставлення людей до сил природи вони передають?
- Послухай пісню у виконанні сучасного українського рок-гурту «MNISHEK». Які відчуття вона в тебе викликала? Що нового відкрилося? Обговори з однокласниками/однокласницями.

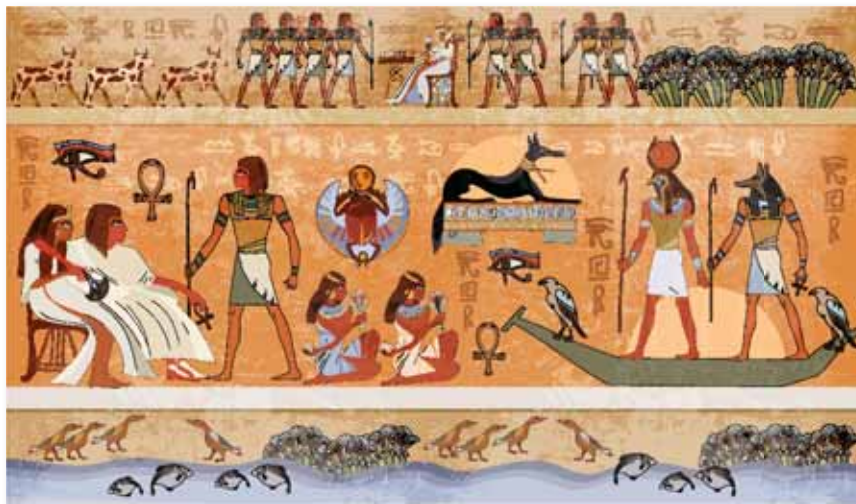

¹ Звізди — тут: зірки.

<https://cutt.ly/vjbz90h>

Стародавній Єгипет — один із найдавніших на Землі осередків культури й науки. Його величні пам'ятки — піраміди та храми — відомі всьому світу. Уявлення стародавніх єгиптян про створення світу, про богів і їхні діяння, міфічні вірування збереглися в текстах, вибитих на стінах гробниць і храмів, записаних на сувоях папірусу.

Припущення, попереднього, безберезних.

СТВОРЕННЯ СВІТУ

У єгипетських міфах є кілька здогадок про походження світу. Одна з них така.

Коли не було ні землі, ні неба, Всесвіт нагадував безмежний океан води. Отой водяний хаос мав ім'я Нун. Він і був першим прадавнім богом — батьком богів.

Якось із глибин Нуна на світ вийшли боги, яким судилося створити землю, небо, тварин та рослини. І першим із цих богів було Сонце, яке зігріло холодний світ і дало йому життя.

Інше припущення щодо походження світу дещо відрізняється від попереднього.

Спочатку серед первісних вод безмежного океану з'явився пагорб. Тобу в єдиний клаптик землі посеред безбережних вод, які невідомо звідки витікали і невідомо кудитекли.

І от якось на цьому пагорбі розкрилася дивовижна квітка лотоса¹. Коли вона розтулила свої пелюстки, виявилось, що там було сховане мале дитя, якому судилося стати богом на ім'я Ра. Від дитини й справді йшло таке сліпуче сяйво, що Всесвіт, який досі перебував у пітьмі, враз освітився й ожив.

Давньоєгипетський бог Ра і його народження з лотоса

Є ще один міф, у якому по-іншому розповідається про походження світу. Сонце — початок життя у Всесвіті — вийшло з яйця, що його зніс птах «великий Гоготун» на пагорбі, який піднявся з водяного хаосу. Зрештою, в усіх випадках творцем світу єгиптяни вважали бога-Сонця.

Переповіла Ольга Бондарук

- Розкажи, які здогадки про походження світу описано в міфах.
- Які власні назви є в тексті? Що вони означають?
- Кого єгиптяни вважали творцем світу?
- Які нові слова поповнили твій словник?
- Чи допомогли тобі єгипетські міфи краще зрозуміти цей народ?

¹ *Лотос* — водяна трав'яниста рослина, схожа на латаття; має великі, дуже гарні квітки.

Особливо цікавими для людства є міфи **Стародавньої Греції**, які мали великий вплив на розвиток культури народів усього світу. Імена богів, історії їхнього життя, дивовижні пригоди героїв дійшли до нас крізь тисячоліття.

Прочитай один із давньогрецьких міфів.

Різьбяр, зіштовхну́в, крітських, афінянинові, ікарійським, зненáцька, відчайду́шно.

ДЕДАЛ ТА ІКАР

Колись, за сивої давнини, в Афінах¹ жив великий митець, різьбяр і будівничий Дедал, нащадок царського роду.

Учнем Дедала став його небіж Талос, ще підліток, але такий тямущий і здібний, що сам Дедал чудувався, як швидко хлопець од нього все переймав і сам уже створює дивовижні речі.

Одного разу, гуляючи з Дедалом по Акрополю, Талос спіткнувся і впав з висоти. У його смерті афіняни звинуватили Дедала, мовляв, той із заздрощів надумав позбутися свого учня і сам зіштовхнув його вниз. І афінський люд засудив митця до вигнання.

Кинув Дедал напризволяще свою майстерню і недовершену роботу, сів на корабель, довго плив і нарешті дістався до острова Крит. Царював там Мінос, чоловік розумний і владний. Він щиро зрадив Дедалові, бо слава митця давно вже досягла критських берегів.

¹ Афіни — столиця стародавньої і сучасної Греції.

Цар Мінос одразу запросив до себе Дедала, загадав йому багато роботи, був щедрий і спершу навіть ласкавий. Він одружив Дедала з гарною критянкою, і та народила афінянинові сина Ікара. Та митець тяжко сумував за батьківщиною і почувався на Криті рабом.

Минали роки, а Дедал ніяк не міг забути далекої батьківщини. Дружина його померла, і тоді він надумав будь-що дістатися з сином до Афіні. Митець знав, що Мінос ніколи його не відпустить і що ніхто, боячись царського гніву, не допоможе йому втекти, а варта впіймає і приведе назад до палацу.

Якось сидів Дедал на березі моря, журно дивився на білих чайок, що кружляли над хвилями, і раптом йому саянула смілива думка: «Нехай Мінос закрий мені путь через море, нехай він усім володіє — і водою, і землею, але небо — не його володіння, небо вільне! Треба навчитися літати у птахів!»

Тепер увесь вільний час Дедал робив із пташиного пір'я великі крила. Насамперед він ладнав одну до одної малесенькі пір'їни, а тоді брав довші й довші. Потім міцно стягував їх мотузком, клеїв воском і вигинав, щоб були, як у справжнього птаха.

Нарешті крила були готові, великі — Дедалові, трохи менші — Ікару. Митець прикріпив свої до спини й до рук, змахнув ними і легко знявся в повітря. Покружлявши, він опустився на землю і став повчати Ікара:

— Не можна підійматися дуже високо, синку, бо сонце там палюче, воно розтопить віск — і пір'я розсиплеться. А низько над морем теж не лети, щоб хвилі не намочили тобі крил. Треба триматися середини, запам'ятай це, Ікаре, тільки середини. Будь слухняним, не шукай власної дороги, а лети просто за мною.

Потім Дедал прив'язав криласиновій довговчивій олітати. Анаступного дня, щойнояснесонцевиринуло з далеких глибин океану, вони знялись субезхмарну блакить.

Ікар спершу слухняно летів за батьком. Почуття лету, дивовижне, незнане, сповнило його душу неймовірною радістю. У захваті Ікар забув за батькову застрогу й полинув вище, ще вище, аж до золотого сонця. Зненацька хлопець відчув, що крила вже не так міцно тримають його, як спершу. Пекуче сонячне проміння розтопило віск, пір'я посипалося додолу, і марно тепер юнак махав уже безкрилими руками.

— Батьку, батьку, я гину! — відчайдушно крикнув Ікар і зник серед зелених морських хвиль.

Не чув того крику Дедал, та, ще раз озирнувшись, не побачив за собою Ікара. Розпачливо кружляв він у повітрі, гукаючи сина, а тоді примітив на хвилях розкидане пір'я. Нещасний батько все зрозумів і мало не збожеволів із горя, та мусив летіти далі, до найближчого берега.

То був чималий острів. Довго блукав по ньому Дедал, поки хвилі прибили до берега юнакове тіло. Убитий горем, Дедал поховав тут сина, і відтоді той острів зветься Ікарія, а море довкола люди й досі звать Ікарійським. І цікаво, що втіленням одвічної мрії людства про крила став не розумний, розважний Дедал, знаменитий винахідник, митець, а неслухняний, завзятий хлопець Ікар, який перший відчув радість вільного лету й віддав за це власне життя.

Переповіла Катерина Глов'яцька

- Ким був Дедал? Як він опинився на острові Крит? Яким ти уявляєш славетного будівничого? Чому митець почувався рабом? Яке відкриття він зробив?
- Чому загинув Ікар? Як люди зберегли пам'ять про нього?

Роздивись ілюстрацію до міфу. Який епізод зобразила художниця? А якою була б твоя ілюстрація до цього міфу? Розкажи або намалюй.

Позмагайтеся. Хто читає уважніше? Прогляньте текст: скільки разів у ньому трапляються слова *Крит* та *Ікар*?

- **Обговоріть:** хто з героїв міфу подобається вам більше?
- **Вислови свою думку.** Аргументуй.

Займи позицію

Мені
подобається
Ікар,
тому що ...

Мені
не подобається
Ікар,
бо ...

- **Будьте дослідниками!** Дізнайтеся, у яких ще творах художньої літератури йдеться про мрію людини літати, немов птах.

У **слов'янських народів**, до яких належать й українці, теж є свої міфи.

У них відображались уявлення наших предків про походження світу, діяння богів, вірування людей.

Дізнайся про це більше.

Обкладинка книжки відомого дослідника української історії й культури Сергія Плачинди «Міфи і легенди давньої України»

- ✦ Послухайте текст. Які слова, речення були незрозумілими? Де ви можете знайти їх пояснення?

Дивовіжні, корінні, давнішим, християнство, найдавнішими, божественний.

Ольга Бондарук

МІФИ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ ТА ЛЮДЕЙ

В усних творах слов'янських народів зберігся погляд дуже давніх людей на те, як було створено світ.

Ще до початку світу, коли не було ні неба, ні землі, а саме лише синє море, то посеред того моря стояло велике дерево, що його різні слов'янські народи називали по-різному: дубом, явором, сосною, березою, яблунею та інше.

На тому дереві була золота кора, перлова роса, і сиділи на ньому дивовижні птахи. Дехто каже, що то були два голуби, а дехто — що сивий сокіл. Серед гілля того дерева роїлися бджоли, у його корінні жили всілякі тварини, на гілках знайшли притулок птахи.

Таке дерево, що існувало до початку світу, в міфології називається світовим. А найголовніші істоти на

ньому — два голуби і сивий сокіл. То не просто птиці. Це втілені у пташину подобу боги, які створили світ — заснували небо із сонцем, місяцем і зорями із синього та золотого каміння, а землю — із дрібного піску.

А ще давнішим є уявлення праслов'ян про світове яйце, з якого постав Всесвіт, або Бог — Творець, якому належить створити землю і все на ній... Недаремно деякі слов'янські племена вважали яйце символом життя.

У християнстві й сьогодні яйце — головний символ Великоднього свята. Погляньте на українські великодні писанки. Ви бачите на них не тільки дивовижні візерунки, які за найдавнішими уявленнями мали магичну силу, але й зображення сонця, місяця, зірок, світового дерева, небесних оленів, коней, птахів та інше.

А звідки взялися на землі люди?

Найдавніші міфи твердять, що людей розмножила по світу птиця. Ота первісна птиця — Першоптах — голуб чи сокіл, як кажуть народні легенди.

Як же це відбулося?

Постала земля серед води, та покрилася вона деревами і травою. Але сумним був світ без людського гомону. І тоді Першоптах, що мав у собі божественний вогонь, здатний запалити живу душу, злетів над лісом і вдарив блискавкою в сухий пеньок, що стримів на галлявині. З того пенька постало тіло першого чоловіка, а з вогню Птаха-Бога — безсмертна людська душа.

За іншими легендами, тіло першочоловіка зробив Бог із глини. Однак глина — мертвий матеріал, і, щоб оживити людину, Творець схилився до неї й просто в уста вдихнув безсмертну душу.

- Знайди та прочитай, яким, за уявленням слов'ян, було світове дерево. Як його називали?
- Якими були уявлення про світове яйце? Яким символом є зараз яйце у християн?
- Що розповідається в міфах праслов'ян про появу людей на Землі?

Робота в парях. Поставте одне одному запитання до прочитаного.

Поміркуйте разом. Чим цікаві для вас відомості про духів слов'янської міфології? Для чого, на вашу думку, людині потрібні знання про вірування далеких предків? Обговоріть.

- ◆ **Роздивіться** репродукцію картини сучасної української художниці. Які ваші враження від цього твору мистецтва? Обговоріть і поділіться ними з дорослими. За бажанням опишіть, яким ви уявляєте світове дерево нашого народу, або намалуйте його.

Тетяна Зеленченко.

Світове дерево
(із серії

«Український рік»)

За Ольгою Бондарук

ДАНА Й ЛАДА

Окрім богів-чоловіків, у слов'янській міфології, як і в інших світових міфологіях, були богині-жінки.

Особливо прекрасною була в уяві прадавніх слов'ян вічно юна і чарівна **Дána**, богиня води, — Діванна, Дівонія чи Діва, так її ще називали. Дану вважали дружиною Сонця, тобто Дажбога. Це жінка-річка, жінка-вода.

Образ Дани не такий сяючий, як образ її чоловіка Дажбога. В ньому менше золота — більше срібла, більше блиску смарагдів і перлів. Ті перли в уборі Дани — то вранішня роса, дорожча за коштовні камені. Можливо, саме тому деякі слов'янські народи називали Дану богинею Зорею.

Існує повір'я, що Зоря жде додому милого й вистелеює йому стежку дорогими килимами, мостить мости, садить виноградні сади, засіває поля дорогими перлами. І коли нарешті сходить сонце — сам Дажбог приходить до дружини, — увесь світ укривається перлами роси; сади і ліси стоять обсіпані дрібними росяними краплями. Од живучої тієї роси ростуть і розцвітають сади та наливається солодким соком виноград. Вогонь і вода продовжують саме життя.

Деякі вчені кажуть, що від імені Дани походять назви найбільших слов'янських річок: *Дон, Дніпро, Дністер, Двіна, Дунай*.

А в народних піснях, як згадка про особливу пошану до богині, залишився, на перший погляд, не зрозумілий сьогодні приспів: *ой, дана, ой, дана, дана!*

Ще однією великою богинею слов'ян, яку дуже поважали й любили в народі, була богиня весни **Лада**.

Люди уявляли її молодю дівчиною або дівою з дитятком. Часто її зображали з колосом і квітами або з виноградом чи яблуком.

Свято Лади наставало тоді, коли починав танути сніг.

Східні слов'яни кажуть, що богиня Лада тримає на руках дитину й пучечок червоної калини, а не галузки винограду, як вважають інші слов'янські народи.

Багата народна фантазія змалювала Ладу неабиякою красунею. Її прихід — це завжди свято й радість. Люди так люблять сонце й тепло, що особливо нетерпляче очікують приходу богині весни Лади. Вона пробудить природу — земля стрепенеться від сну, зазеленіють поля, сади, і життя забуває з новою силою.

Богиня весни в народних переказах — це ще й втілення Любові. Тож не випадково своїх коханих наші предки називали ладами.

• Що ви дізналися про богинь-жінок слов'янської міфології? Які ще імена мала богиня Дана?

• Назви яких річок походять від імені богині Дани? Де вони протікають?

• Чому свято богині Лади було для наших предків особливо радісним? Із чим це пов'язано?

Уяви, що герої слов'янських міфів потрапили в наш час. Пофантазуй і створи сценарій мультфільму «Пригоди Лади й Дани в часи інтернету».

ПРИСЛІВ'Я

Не треба й клад, якщо у сім'ї лад.

МЕДІАВІКОНЦЕ: історія медіа

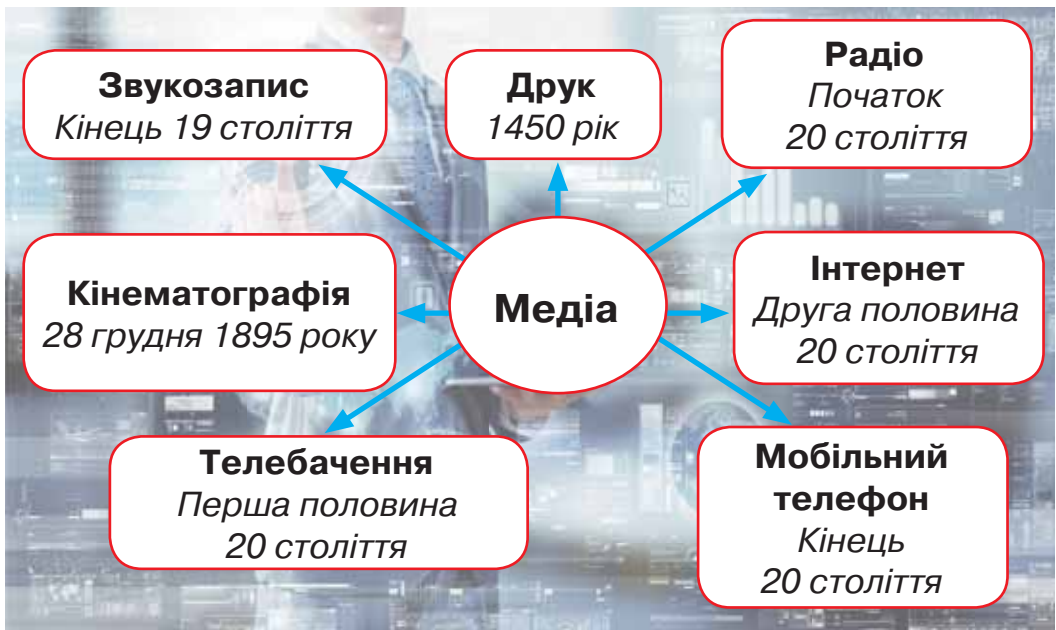

Медіа (англ. *media*, від лат. *medium* — посередник) — засоби передавання, зберігання і відтворення інформації.

Чи замислювалися ви колись над тим, як у минулому передавались останні новини? Як люди обмінювалися інформацією? Обговоріть це з однокласниками й однокласницями.

Роздивітьсяся колаж, на якому подано історію розвитку медіа. Що нового ви дізналися? Обговоріть.

Будьте дослідниками! Дізнайтеся більше про історію виникнення того виду медіа, який вас найбільше зацікавив.

Підготуйте мініпроєкт на тему «Як медіа змінюють світ».

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Назві міфи народів про створення світу.
- ◆ Які народи вважали творцем світу бога-Сонце?
- ◆ У міфах яких народів створення світу пов'язують зі світовим деревом, світовим яйцем, Першоптахом?
- ◆ Герої якого міфу піднялися у повітря?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Завдяки чому міфи збереглися до наших днів?
- ◆ Чому Дедал вирішив зробити пташині крила?
- ◆ Чому в міфах різних народів по-різному пояснюється створення світу?
- ◆ Чим оповідання відрізняються від міфів?
- ◆ Кого з слов'янських богів ви вважаєте найважливішим і чому?

Вмію...

- ◆ Розказати, як виникли міфи.
- ◆ Коротко переказати, як у слов'янських міфах уявляли створення світу.
- ◆ Пояснити, хто такі *Ра, Дана, Лада*.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Що тебе схвилювало, здивувало у прочитаному?
- ◆ Який міф тобі хотілося б розповісти рідним, до якого — зробити ілюстрацію?
- ◆ Міфи яких народів світу ти хотів б/хотіла б ще прочитати?

Роздивися **«Дороговказ взаєморозуміння»** на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ЗБАГАЧУЄМОСЯ СКАРБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

35 Ви вже знаєте, що з давніх-давен, ще коли не було писемності, люди складали *казки й легенди, байки та притчі, пісні, скоромовки, прислів'я та загадки...*

Ці твори передавалися з вуст в уста, тому їх об'єднали назвою *усна народна творчість*. Це спільне надбання багатьох поколінь.

Письменники й письменниці, учені й науковиці збирали й записували народні казки, прислів'я, пісні, дотепні та влучні вислови. Завдяки цьому усна народна творчість дійшла до нашого часу.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- пізнавати народну мудрість;
- досліджувати, як побудовано твори, порівнювати їх;
- визначати позитивні й негативні якості дійових осіб;
- розвивати навички критичного мислення висловлюючи своє ставлення до прочитаного;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»** нову інформацію про сучасні колекції та музеї народної творчості.

◆ Послухайте текст.

Цілющих, заповідану, літочіслення, минувшину.

За Софією Гріцою

НАШІ ДЖЕРЕЛА

І пісня, і казка, приказка й прислів'я — неминуче повертають нас до цілющих джерел землі, учать берегти навколишній світ — нашу домівку, природу, черпати радість від сонця, квітів, лісу й поля, шанувати свій рід.

Ти хочеш знати, як жили, про що мріяли твої предки — читай міфи, легенди, перекази, історичні пісні та думи.

Ти любиш фантазувати, переноситися уявою в незвичайні світи — читай казки. Вони вчитимуть тебе любити добро й боротися з кривдою, злом.

Бери на щастя в довгу життєву дорогу мудрість народну, заповідану нам дідами й прадідами. Бережи це багатство, бо стає його все менше, як чистих річок, як зелених галявин і синіх озер на землі.

З усної народної творчості ми зможемо дізнатися і краще зрозуміти особливості літочислення¹ народів, їхніх вірувань. Чому, наприклад, у зимових колядках співається про весняних ластівок, чому дерево в більшості народів вважається священним, чому люди стрибали через вогонь під час святкування Купала.

Як народні інструменти, музика служили спілкуванню древніх, чому пісня має таку силу об'єднувати людей...

Ще багато-багато **«чому?»** і **«як?»**...

¹ *Літочіслення* — система відліку й обчислення великих проміжків історичного часу.

- Про що можна дізнатися, читаючи казки й легенди? Прочитай про це в тексті.
- Чого навчають народні казки?
- На які свої «чому?» і «як?» ти хотів б/хотіла б знайти відповіді, читаючи твори усної народної творчості?

Поміркуйте разом. Про які джерела говорить авторка? До чого закликає читачів і читачок? Чи можна ці джерела назвати *джерелами інформації*?

Казка — наша улюблениця від самого раннього дитинства, адже в ній стільки цікавого, повчального, незвичайного, а головне надихаючого на добрі справи. У 2-му класі ми читали **казки про тварин**, у 3-му — **чарівні та героїчні**.

Зараз настала черга **побутових**. Герої у них живуть і діють в обставинах, близьких до справжнього життя. Але, потрапляючи у вигадані ситуації, вони виявляють надзвичайні якості — позитивні або негативні, дивовижний розум, доброту, небачену хоробрість, або, на жаль, жадібність, мстивість. Ми цінуємо казки за те, що там завжди перемагає добрий розум. Розповідаючи про це, різні народи ніби підказують нам, як треба жити насправді, до чого прагнути.

ЗАЯЧЕ САЛО

Українська народна казка

Якось одного разу їхав пан з кучером Петром у далеку дорогу. Їхали вони мовчки, та ця тиша набридла, бо дорога далека. Пан і надумав поговорити. У цей час на дорозі показався заєць. От пан і почав свою розмову із зайця:

— От у мене в лісі водяться зайці, тільки не такі, як оце пострибав маленький, а великі. Я їх з далекої чужини привіз. Одного разу я зібрався на полювання, узяв із собою чоловік з п'ятнадцять загоничів. Вони

нагнали на мене зайців, а я їх тільки — пух! та пух! Тоді я набив їх десятків зо три... А одного забив, то такого величезного, більшого за барана! Ну, а коли здер з нього шкуру, то було більше як пів пуда сала. От такі в мене зайці!

Слухав, слухав Петро, а потім і каже:

— От за цим лісом річка буде, а через неї міст, що під брехунами тріщить і ламається.

Почув це пан і каже: «Та ти мене слухай, Петро, ото ж я й кажу, які зайці бувають! Звичайно, в нього пів пуда сала то не було, а так, фунтів із дванадцять.

— Звісно, заєць і є заєць», — каже Петро.

Їдуть собі далі, а пан знову до Петра:

— А що, Петро, чи скоро вже той місток буде?

— Та скоро вже, пане, скоро, — каже Петро.

— Так от я й кажу, Петро, — продовжує пан, — мабуть, що на тому зайцеві і дванадцяти фунтів сала не було, так, приблизно, фунтів п'ять-шість, не більше.

— Хай буде й так, — каже Петро, — мені однаково.

Проїхали ще трохи, а пан не може всидіти на місці та й знову каже:

— Петро, а чи скоро вже той міст буде?

— Так, скоро, пане, ось-ось, тільки з лісочка виїдемо.

— Ой, — каже пан, — а знаєш, на тому зайцеві й зо всім сала не було. Ти й сам знаєш, яке на зайцеві сало.

— Та звісно, — каже Петро, — заєць він і є заєць.

Виїхали з лісочка, а пан і питає: «А де ж, Петро, той міст, що під брехнею тріщить і ламається?»

— Де-де, пане, — каже Петро, — став так само, як заяче сало, про яке ви розказували.

От так і виводять брехунів на чисту воду.

- Назви **дійових осіб** казки. Хто тобі сподобався більше?
- Чому казка має таку назву? Як би ти її назвав/назвала?

Поміркуйте разом. Для чого народ склав цю казку? Що в ній засуджується? А що схвалюється? Обговоріть.

ДЕВ'ЯТЬ БРАТІВ-СИРОМАНЦІВ

Хорватська народна казка

Головний герой

* * *

Мала одна вдова дев'ятеро синів і десятю дочку. У вдовиній хаті часто навіть хліба бракувало. Усе, що заробить на селі, віддасть дітям, і вони з'їдять. Траплялося часом, що доки вона нагодує мале в колисці, то їй самій уже нічого не залишалось. Так раз було, другий, нарешті матір узяла досада, і вона каже спересердя:

— Ох діти, чого ви завжди такі голодні, що й не нагодуєш вас! Бодай ви вже вовками стали та в лісі жили.

Не встигла вона ці слова вимовити, як сини її раптом втратили людську подобу — у них повиростали вовчі пазі, шпичасті вуха, довгі хвости — і всі дев'ятеро майнули до лісу.

Коли їхня сестра, яка тоді в колисці лежала, виросла й пішла в село, то люди їй почали розповідати:

— У твоєї матері було дев'ятеро синів, але вона заклала їх, і всі вони поробилися вовками та й побігли до лісу, тільки ти залишилася.

Прийшла дочка додому та й питає матір:

— Це правда, мамо, що люди кажуть?

— Правда, доню.

Каже тоді дочка:

— Люба матусю, піду я шукати своїх братів, може, якось вдасться їх знову людьми зробити.

А мати їй:

— Не йди від мене, дитино моя; дев'ятеро синів я вже втратила, ще й ти мене покинути хочеш.

* * *

Але дівчина, якій було вже п'ятнадцять років, пішла все-таки шукати своїх братів. Довго йшла вона спочатку полем, а потім лісом і надибала хатку, в якій жила самотня бабуся.

— Бабусю, любя, — попросила дівчина, — можна, я у вас заночую?

— Радо прийняла б я тебе, онученько, та не смію: до мене щовечора приходять на ночівлю дев'ятеро вовків-сіроманців, вони тебе можуть з'їсти. Але розкажи мені, яке лихо загнало тебе в оці нётрі.

І дівчина все розповіла.

Вислухала її бабуся, та й каже:

— Гаразд, залишайся на ніч у мене, але лізь на горіще спати, там тебе вовки не з'їдять.

Увечері, як смеркалося, прибігли дев'ятеро вовків-сіроманців до бабусі.

Досі вони ніколи не скидали із себе вовчої шкури. А цього вечора кожен, як тільки ввійде до хати, так і шкуру вовчу знімає із себе. І такі гарні парубки поставали! Бабуся подала їм вечеряти та й каже:

— Синочки мої любі, відколи ви до мене прийшли, ані разу я вас не питала: звідки ви, хто у вас є і що сталося з вами. А от сьогодні мені сон приснився, — хитрує бабуся, — що у вас є мати, удовиця убога, яка мала вас, дев'ятеро синів, і десяту дочку. Цій дочці зараз п'ятнадцять років, і вона подалася у важку дорогу, шукає вас, щоб урятувати, щоб ви знову людьми стали. Чи хотіли б ви свою сестричку побачити?

— Хотіли б, аякже! — в один голос загукали брати.

Тут бабуся привела до них ту дівчину. Як побачили брати свою рідну сестричку, то так зраділи, що аж заплакали. А вона все допитувалася, що треба зробити, аби вони не були більше вовками. Брати її відраджують:

— Кинь, сестро, й думати про те, щоб нас рятувати, бо то мука велика й довга.

Але вона й слухати того не хоче.

— Я, — каже, — довіку б терпіла найлютішу муку, аби тільки ви знову людьми стали.

Тоді брати й розповіли їй:

— То, сестро, треба цілих дев'ять років мовчати й ані словечком ні до кого не обізватися. Ще сьогодні востаннє до нас промовиш і після того, хоч би там що сталося, ні слова не вимовиш.

✦ Про що очікуєш прочитати далі?

* * *

Сестра погодилася. Прийшла додому і щодня сама під лісом пасла худобу. І росла. Та такою красунею виросла, що хто не проходив, хто не проїжджав, той задивлявся на її вроду. А то якось царевич полював дичину в лісі й побачив її — та завмер на місці, очей відірвати не міг.

— Дівчино, — ледве вимовив він, — чи ти підеш за мене заміж? Я царевич.

Вона тільки головою кивнула й ані слова не каже. Це трохи засмутило царевича, але він все одно одружився з дівчиною, бо така вона мила та любя була, що жити без неї не міг. Привів дружину до себе в палац, а цариця, мати його, й дивитися на неї не хоче.

— Любий сину, — торочить царевичеві мати, — хіба тобі царівен чи королівен бракує, чи нема серед них

красунь? Ні, треба було німу привести, такого сорому нам наробити.

Але не слухав її царевич, любить свою дружину та заступається за неї. І ось настав час іти йому до війська. Осідлав він коня й поїхав. Залишилася дружина сама. І народилася в неї дитина. А свекруха взяла ту дитину й за ворота викинула, а натомість щеня поклала. Дитину схопив білий вовк і поніс до лісу. Коли син приїхав у відпустку додому, мати відразу йому й каже:

— А бачиш, мало того, що сама німа, а то ще й дитина в неї не як у людей. Навіщо вона тобі така здалася?

Не послухав її царевич. Проте недовго він залишався вдома, бо треба було йому ще служити у війську. І коли в дружини народилося друге дитятко, свекруха так само викинула його за ворота, а замість нього підклала щеня. Коли син через рік завітав додому, мати знову до нього:

— І навіщо вона тобі така здалася?

Царевич і слухати не хоче. Правда, недовго і цього разу він залишався вдома — треба було йому їхати назад до війська. І знову сталося те саме: коли народилася третя дитина, свекруха викинула її й підклала щеня.

Дитину знов схопив білий вовк і поніс до лісу.

◆ **Які події, на твою думку, могли б трапитися далі?**

* * *

Відслужив царевич у війську й повернувся додому вже назовсім. Сумує тільки, що дітей нема. Тут ще й мати-цариця всіляко свою невістку гудить, обмовляє. І розрадити душу в розмові з дружиною не може царевич — мовчить дружина. Охопив його сум, і махнув він на все рукою: мовляв, робіть собі що знаєте.

І повели царевичеву дружину на страту. У неї сльози котяться з очей, а вона ані слова не мовить, усе про своїх братів-сіроманців думає.

Уже близько до шибениці підходить, аж бачить: удалині хмарка куряви знялася й дедалі більшає — то мчить вершник на білому коні. За ним другий, третій... Дев'ять вершників летять. Уже й чути, як один гукає здалеку:

— Постривайте!

Кати поставали, чекають. А вершники мчать, усе ближче й ближче. У трьох малі діти на руках. Нарешті перший домчав і вигукнув:

— Сестро, ось твоя дитина! Тепер говори! Дев'ять років минуло сьогодні. Говори, не бійся.

І віддав дитину.

А вона мовчить.

Під'їхав другий, гукає:

— Говори, сестро, — і простягає їй другу дитину, — сьогодні дев'ять років минуло, ти нас врятувала, говори!

Третій гукає:

— Сестро, говори! — і віддав їй третю дитину.

Вона ані слова, усе боїться, щоб чогось із братами поганого не сталося. А брати один за одним під'їжджають і просять її, щоб вона усе розповіла царевичу.

Тільки тоді пригорнула вона дітей до себе й обізвалася.

— Чоловіче мій любий, це — наші сини, яких свекруха надвір викинула, а вовкі, брати мої, до лісу забрали, вигодували там і привезли мені.

Царевич, почувши таке, зрадів незмірно, обняв дружину, синів маленьких на руки взяв. А матері звелів передати, що більше не хоче разом із нею жити.

Збудував собі палац та, може, й досі живе там зі своєю дружиною й синами. А дев'ятеро братів подалися до своєї матері, щоб їй була на старість поміч.

- Як сталося, що вдовіні сини перетворилися на вовків? Як ти вважаєш, хто винен/винна у цьому?
- Хто з героїв казки тобі найбільше сподобався й чому?
- Хто, на твою думку, **головний герой** казки? Доведи.
- Які епізоди з казки зображено на малюнках? Добери до кожного з них підпис, використовуючи текст казки. Чи можна за цими малюнками переказати казку?

- Знайди в казці **зачин**, **основну частину** й **кінцівку**.

Поміркуйте разом. З якою метою написана ця казка? До чого вона закликає? Чому навчає? Обговоріть.

Байка й прїтча — невеликі усні оповідання повчально-го характеру про якісь життєві пригоди. Вони утверджують перемогу добра, справедливості.

Мораль

ЖАБА БОЯЗКІША ВІД ЗАЙЦЯ

Народна байка

Вийшов заєць з нори й подавсь добувати собі корму. Пробіг з гони місця, дивиться — біжить до його вовк. Заєць пустився тікати без оглядки. Зупинивсь, озирнувсь кругом — нема нікого. Заєць тоді почав щипати травку. Не довелося біднязі десять раз щипнуть трави, дивиться — підкрадається до його лисиця. Заєць знов пустивсь тікати без оглядки. Біг, біг; поки скрився з очей од лисиці. Зупинивсь, сів в бур'яні, прищулив вуха й лежить, важко дихає. Не встиг ще гаразд опам'ятатися, чує — в бур'яні щось зашелестіло. Заєць знов кинувсь тікати. Вибіг на чисту поляну, озирнувсь кругом — нема нікого. Він тоді з жалю й досади почав плакати і причитувати: «Навіщо я такий нещасний вродився? Всі мене ображають, всіх я боюсь, од всіх тікаю, не маю покою і на одну хвилину. Хоч би одна яка-небудь звірина боялася мене, і то б не так було досадно. Піду я до річки та утоплюся; як так жити, так краще душу свою загубить».

Побіг заєць до річки топитися; добіг до берега, а там сиділа жаба, злякалась зайця, бульк у воду. Заєць зупинивсь: «Е, стій! Є на світі такі, котрі мене бояться, і то живуть, а чого ж мені не жить?» Повернувся заєць додому.

- Прочитай байку мовчки. Чому заєць змінив своє рішення? Як ти зрозумів/зрозуміла її?
- Знайди речення, у якому висловлено **ГОЛОВНУ ДУМКУ**.

БЕЗ ТРУДА НЕМА ПЛОДА

Народна притча

Якось один чоловік похастував вовка хлібом.

— Ну й смачний! — похвалив вовк. А далі питає:

— А де ти його взяв?

— Та де взяв! Землю виорав...

— І все?

— Ні, потім посіяв жито...

— І вже маєш хліб?

— Та ні, — каже чоловік. — Почекав, поки жито зішло, виростило, поспіло. Потім я його вижав, змолотив, намолов борошна, змісівав тісто й аж тоді напек буханців.

— Що смачний хліб, то смачний, — сказав вовк. — Та скільки ж коло нього походити треба!

— Твоя правда, — сказав чоловік. — Клопоту багато. Але без труда нема плода.

• Що послужило заголовком притчі? Як ти його розумієш?

• Чиї слова, на твою думку, слід читати нетерпляче, а чиї — повільно, повчально?

Розіграйте сценку за прочитаним.

Справжнім скарбом українського народу, його душею є **народні пісні**. У них оспівують найважливіше для кожної людини: чесну працю, почуття любові, звияги, героїчні вчинки, народні звичаї, обряди.

Прочитай уголос давню українську народну пісню.

Дотримуйся наспівної інтонації, намагайся передати почуття, настрої твору.

СТОІТЬ ЯВІР НАД ВОДОЮ

Українська народна пісня

Стоїть явір над водою,
в воду похилився,
на козака пригодонька:
козак зажурився.

Не хилися, явороньку,
ще ж ти зелененький!
Не журися, козаченьку,
ще ж ти молоденький!

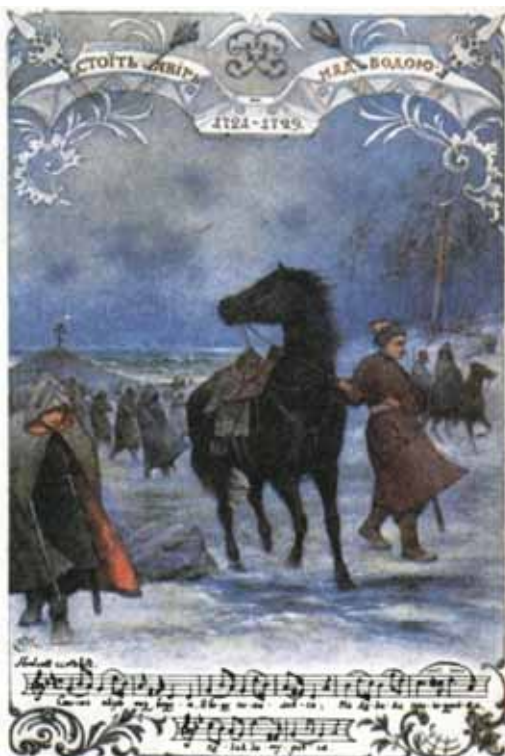
Не рад явір хилитися —
вода корінь миє;
не рад козак журитися,
та серденько ниє!

Ой поїхав з України
козак молоденький —
оріхове сіделечко,
ще й кінь вороненький.

Ой поїхав на чужину
та там і загинув,
свою рідну Україну
навіки покинув.

Звелів собі насипати
високу могилу,
звелів собі посадити
червону калину:

«Будуть пташки прилітати,
калиноньку їсти,
будуть мені приносити
з України вісті!»

 Амвросій Ждаха.
Картина-листівка
до пісні «Стоїть явір
над водою» (1912 р.)

- Про які часи ця пісня? Хто її герой? Що в ній оспівується?

- Які рослини — символи українського народу — згадуються в пісні?

- Які почуття слід передати, читаючи прохання козака?

Поміркуйте разом. Чому в пісні багато слів зі зменшувально-пестливими суфіксами?

- Розгляньте старовинну листівку, на попередній сторінці. Яким зображено козака? Із чого видно, що кінь вороненький — його бойовий товариш?

- Послухайте пісню у виконанні Чоловічої хорової капели України імені Л. М. Ревуцького. Які почуття вона у вас викликала? Обговоріть.

<https://cutt.ly/zg1SD2V>

Розпитай своїх рідних і склади розповідь на тему «Улюблена українська народна пісня моєї родини». У роботі вам допоможуть листівки, надруковані більше ста років тому. За бажанням розроби проєкт і створи листівку, присвячену своїй улюбленій українській пісні.

Листівки *Амвросія Ждахи* із серії «Українські народні пісні»

Народні легенди — це невеликі за обсягом творирозповіді. У них відбилися народні уявлення про виникнення рослин, звірів, птахів, походження імен людей, назв річок, озер, окремих місцевостей, про події минулого й видатних історичних діячів.

Головна думка

ХЛІБ І ЗОЛОТО

Коли ще в Галичі¹ жив король Данило, він мав такого майстра, що робив йому гроші. Той майстер у золоті купався, але волі не мав. Король Данило сам відкривав ту касу, де працював той майстер, замикав його і випускав власноручно, коли треба було майстрові кудись вийти. Він лише один знав про все багатство короля, той майстер.

І так розжився, що не розумів, як так голодним бути. Та й одного разу каже королю:

— Золото — цар.

А Данило поправляє його:

— Ні, чоловіче, хліб — усьому голова.

— Ні, золото і срібло.

Так вони сперечалися, що король обернувся та й пішов геть з майстерні. А другого дня бачить король Данило золотий напис на стіні: *«Хліб — болото, а всьому голова — срібло й золото»*.

 Пам'ятник королю Данилу в сучасному Галичі

¹ *Га́лич* — у давні часи столиця Галицького королівства, зараз — місто в Івано-Франківській області.

Данило нічого не сказав. Але другого дня зранку привів майстра, замкнув його; а тут вістові прилітають — ворог іде. Данило зібрав дружину¹, вирушають у похід. Поїхав, а про майстра забув, що замкнений. А король видав такий наказ, що ніхто не сміє до каси підходити, інакше — смерть.

Минуло кілька місяців. Данило з військом повертається додому, чекає від майстра-золотаря дарунка за перемогу, а того нема. І тут згадав. Зіскакує з коня, біжить до каси, відмикає, а на купі золота — лиш кістяк з майстра, а на столі золотом написано:

«Срібло, золото — то болото, а хліб — цар».

Отак життя навчило...

- Коли і де відбувалася подія, про яку народ склав легенду?
- Поясни значення слів короля Данила: *«Хліб — усьому ГОЛОВА»*.
- Прочитай думку короля Данила про хліб, щоразу змінюючи місце логічного наголосу. Поясни різницю.
- **Вислови свою думку.** Чому загинув майстер?
- Як би ти визначив/визначила *ГОЛОВНУ ДУМКУ* легенди?

Прислів'я і приказки

Ти вже знаєш, що **прислів'я** — це короткі влучні почвальні вислови, часто римовані, в яких передано життєвий досвід народу. Недарма про них говорять: *«Прислів'я вчить, як на світі жить»*, бо вони навчають доброго, розумного й застерігають від лихого та дурного.

Приказки — образні влучні вислови, часто римовані, близькі до прислів'я, але без повчального змісту. Наприклад, *до завірюхи треба кожуха; грудень рік кінчає — зиму починає; весна ледачого не любить*.

¹ Дружина — військовий загін.

- ✦ Прочитай і поміркуй, якій темі присвячені прислів'я кожної групи. Що в них схвалюється й що засуджується?

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я

* * *

- Нащо й клад, якщо в сім'ї лад.
- На сонці тепло, а біля матері добре.
- Птах радіє весні, а дитя — матері.
- Яке коріння, таке і насіння.
- Усяка пташка своє гніздо має.

* * *

- Усяк правду знає, та не всяк про неї дбає.
- Заздрощі добра не навчать.
- Згода будує, а незгода руйнує.
- Берися дружно — не буде сутужно.
- За праве діло стій сміло.

* * *

- Треба нахилитися, щоб із криниці води напитися.
- Очам страшно, а руки зроблять.
- Що вміти, того за поясом не носити.
- Як хочеш шити, то перш вузлика зав'яжи.
- Землю красить сонце, а людину праця.

ПРИСЛІВ'Я НАРОДІВ СВІТУ

- Пташці — воля, а людині — мир.
(Білоруське прислів'я)
- Не зривай незрілі плоди: дозріють — самі впадуть.
(Грузинське прислів'я)
- Коли не вміють писати, говорять, що перо погане.
(Єврейське прислів'я)

- Те, що можна зробити сьогодні, не відкладай на завтра.

(Німецьке прислів'я)

- І з малої хмари буває сильний дощ.

(Польське прислів'я)

Будьте дослідниками! Знайдіть у збірках прислів'я про ставлення людей до знань, природи й інших людей.

Робота в парох. Пригадайте випадок із життя, який стосується одного з прислів'їв. Обговоріть його.

Роздивися малюнки з ілюстрованої збірки прислів'їв «Навчання і труд поряд ідуть» (художник *Олександр Кошель*). Чи погоджуєшся ти з такими зображеннями цих мудрих висловів? Намалюй свої ілюстрації до тих самих або інших прислів'їв.

Око бачить далеко,
а розум ще далі.

Учитись — однаково,
що гребти проти течії:
тільки перестав —
і тебе понесло назад.

- Вивчи напам'ять кілька прислів'їв. Застосовуй їх у своєму мовленні.

Народні усмішки

Народні усмішки — невеликі за розміром дотепні гумористичні твори, у яких висміюються негативні явища людського життя.

Чимало влучних, цікавих народних усмішок зібрав славетний український письменник і педагог **Борис ГРІНЧЕНКО** (1863–1910). Він відомий як автор **словника української мови**, читанки **«Рідне слово»**, **«Української граматики»**, за якими вчилося не одне покоління дітей.

Прочитай народні усмішки, записані Борисом Грінченком.

Пам'ятник Борису Грінченку в Києві біля університету, що носить його ім'я

ШВАЧКА

- Шиєш, дівонько?
- Шию.
- А поротимеш скоро?
- Ось тільки ниточку дошию.

СИН ТА МАТИ

- Сину, піди стовчи жита на кашу!
- Ох, мамо, дуже спина заболіла!
- Сину, іди снідати кашу!
- А де ж це, мамо, ложка велика?

МЕДІАВІКОНЦЕ: КОЛЕКЦІЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

 Чи знаєш ти, що означає слово *колекція*? Хто такі *колекціонери*? Чи є такі люди у твоєму оточенні?

Слово **колéкція** походить з латинської мови. Воно означає зібрання однорідних предметів, що мають науковий, художній, історичний інтерес.

Досліди: які колекції можуть збирати люди? А яку б ти хотів/хотіла збирати?

Пригадай, що таке *музей*. Які музеї ти знаєш? **Поміркуй**, чим відрізняється музей від колекції.

Чи кожна колекція може стати музеєм?

 Іван Гончар.
Подольяне

**МУЗЕЙ
ІВАНА
ГОНЧАРА**
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ

Запрошуємо вас до Національного центру народної культури **«Музей Івана Гончара»**. Тут ви дізнаєтеся більше про різноманітні колекції народної творчості.

<https://cutt.ly/ac5evzm>

Чим можуть бути цікаві нашим сучасникам колекції народної творчості? Обговоріть.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ♦ Які види творів уміщені у цьому розділі?
- ♦ Хто такий Борис Грінченко?
- ♦ Назвою якого твору є прислів'я?

Розумію, можу пояснити...

- ♦ Що об'єднує твори, подані в цьому розділі?
- ♦ Що оспівується в народних піснях?
- ♦ Чому прислів'я вчить, як на світі жить?
- ♦ Чим схожі байки й притчі? А чим вони різняться?
- ♦ Для чого у народі склалися побутові казки, а для чого — героїчні?

Вмію...

- ♦ Пояснити, чим казка «Дев'ять братів-сіроманців» відрізняється від легенди «Хліб і золото».
- ♦ Визначити у притчі «Без труда нема плода» зачин, основну частину, кінцівку.
- ♦ Навести приклади, хто в прочитаних творах є головним персонажем, а хто — другорядним.
- ♦ Правильно розказати напам'ять свої улюблені прислів'я, скоромовки або загадки...

Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Про яких ще народних героїв тобі хотілося б дізнатися?
- ♦ Що у прочитаному захопило, а що — здивувало?
- ♦ Які з творів усної народної творчості ти вважаєш найцікавішими, а які — найпотрібнішими у наш час?

Роздивися «**Дороговказ народної мудрості**» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ЗАХОПЛЮЄМОСЯ СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Існує такий вислів: *«Без знання минулого не збудуєш майбутнього»*. У цьому розділі ви прочитаєте твори різних жанрів (вірші, оповідання, науково-художні тексти) про часи далекі й не дуже, історичні події, видатних особистостей.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- заглиблюватися у славетну історію нашої країни;
- звертати увагу, де й коли відбувалися події, у якій послідовності, як ставиться автор до зображуваного;
- висловлювати своє ставлення до прочитаного;
- досліджувати вплив історії на сьогодення, замислюватися над змістом прочитаного, ставити запитання й шукати на них відповіді;
- збагачувати своє мовлення новими словами й висловами;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»** нову інформацію про кінофільми.

Пригадай, які твори поета **Олександра ОЛЕСЯ** ти вже читав/читала. У 1920 році він написав книжку «**Княжа Україна**». У ній у поетичній формі переповів історію наших предків. Прочитай уривки з цієї книжки.

Збіжжям, наймудріший, відвазі.

НАШІ ПРЕДКИ — СЛОВ'ЯНИ¹

Над озерами, річками,
на полянах лісових,
на стрімких високих горах,
на просторах степових, —
де лише сіріє стежка
або вкрився збіжжям² лан,
скрізь розкидались оселі
наших прадідів слов'ян.
Оселялись цілим родом:
що людина, як одна?!
Кревні³ люди рід складали,
кревні роди — племена.
Наймудріший і найстарший
цілим родом керував,
видавав щодня накази,
правив, милував, карав.
Кожне плем'я мало князя,
князь судив, водив на бій,
першим був він у відвазі
і у мудрості своїй.

 Обкладинка другого видання збірки «Княжа Україна», що вийшла 1940 року в Празі

¹ *Слов'яни* — тут: близькі за походженням і мовою народи, які жили колись на території України.

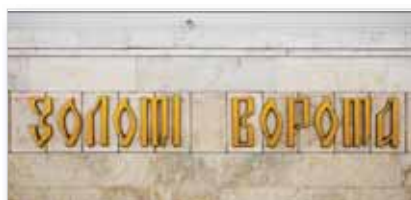
² *Збіжжя* — тут: зернові рослини.

³ *Крєвний* — рідний.

А коли ставав нездатним
до ладу і боротьби,
віче¹ іншого на князя
вибирало без журби.
На річках, високих горах,
серед багон² і болот
городі, міцні твердині,
будував собі народ.
Коли ворог йшов війною,
метушилось все, як рій,
замикалися ворота,
починався лютий бій.
Бились, кидали каміння,
крізь паркан окріп лили,
попіл кидали у очі,
гострі кидали коли...
...Ось і ворога відбито.
Все минуло: гнів і жах...
Кревні плачуть над борцями,
що звалилися в боях.
І дають їм у могилу
зброю, вбрання і харчі,
щоб вони не знали лиха,
на тім світі живучи.
На сумних могилах тужать
і справляють тризну³ там,
і несуть на сизі гори
жертви праведним⁴ богам.

❖ Київська станція метро
«Золоті ворота»
оздоблена мозаїками,
що відображають
історію Київської Русі.
Ця станція
визнана однією
з найкрасивіших у світі.

¹ Віче — народні збори.

² Багно́ — болотисте місце, трясовина.

³ Тризна́ — тут: поминальний обід на честь померлого.

⁴ Пра́ведний — тут: справедливий.

Але все поволі, тихо
тоне в річці забуття,
і на березі зеленим
квітне радісне життя...

Прочитай, як поет описує місця, де жили наші предки. Що він розповідав про їхні звичаї? Яку інтонацію і темп ти добереш для читання цієї частини?

Попрацюйте разом! Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного.

- **Роздивіться** ілюстрації на с. 50, 52, 53. Що нового ви дізналися про давні часи та про сьогоднішня?

Ярослав МУДРИЙ (жив близько 978–1054 рр.) — великий князь київський, син князя Володимира Великого. За його правління Київська Русь досягла розквіту й визнання серед інших держав.

Чужоземні, не сваріться, зруйнувавши, подастєся,
тинятиметесь.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

За князя, за Ярослава,
Київ — Царгородом став¹
Як про друга, як про сина,
дбав про нього Ярослав.
Оточив його валами,
ровом, мурами обвів.
Укріпив його, оздобив
і розкішний двір завів.

¹ Царгородом став — наче пишна, величава столиця стародавньої держави Візантії.

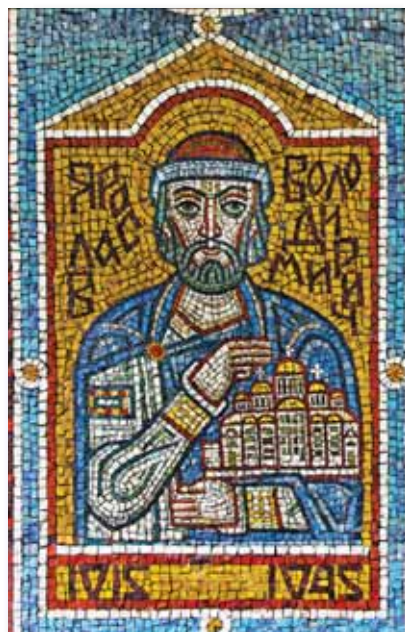

До палат ішли невпинно
чужоземні посланці,
князь сидів на пишнім троні
з грізним бѣрлом¹ у руці.
І, допущені до князя,
низько кланялись посли
і до ніг дари складали,
що з чужини принесли.
У Європі честю мали
королі, князі, царі
поріднитись з Ярославом,
побувати у дворі.

Але мудрість Ярослава
вся була в його ділах,
у державнім будівництві,
владі, устрою, в судах.

Щоб не нищити народу
і народного майна,
не хотів він воювати,
не тягла його війна.

Пролетіли дні короткі...
Перед смертю Ярослав
всіх своїх синів покликав
і з любов'ю проказав:
«Вас я, діти, покидаю,
йду я в ліпшу сторону,
але, діти, пам'ятайте
мою заповідь одну:

 Мозаїки зі станції метро «Золоті ворота»

 ¹ Бѣрло — палиця, оздоблена коштовним камінням і різьбою, символ влади.

не сваріться, жийте¹ в згоді:
тільки мир збере усе,
а незгода, наче вітер,
все по полю рознесе.
Як не будете всі разом
йти до спільної мети,
ви, державу зруйнувавши,
подастесь у світи.
Ви розгубите ту землю,
що придбали вам батьки,
і тинятиметесь всюди,
як вигнанці й жебраки».

- Чи зрозумів/зрозуміла ти, у які часи князував Ярослав Мудрий? Що ти можеш про нього розповісти?
- У яких рядках сказано про красу й велич Стародавнього Києва?

Робота в групах. Уважно перечитайте заповідь князя синам. **Поміркуйте** над її змістом. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що слова Ярослава Мудрого є повчальними й для нас, його далеких нащадків?

Пам'ятник Ярославу Мудрому в Києві, біля Золотих воріт

Срібні монети часів Ярослава Мудрого

¹ Жийте — тут: живіть.

- ◆ Що вам відомо про виникнення книжок? Як створювалися книжки за стародавніх часів?

Іван Крип'якевич

КНИГИ ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ

При дворах давніх українських князів перебували різні вчені й письменники. Тоді ще не було друкованих книжок. Хто бажав мати в себе книжку, мусив або сам переписувати її, або дати переписувати вченому писареві. Переписування однієї книги тривало цілі місяці. Писали тоді звичайно не на папері, а на тонкій шкірі, телячій або осячій. Для писання брали гусяче перо, чорнило робили із сажі. Початкові букви малювали різнобарвними фарбами, майже на кожній сторінці був гарний малюнок. Князі збирали такі рукописи і зберігали їх у своїх бібліотеках...

 Володимир Слєпченко.
Нестор
Літописець

Найвідомішим ученим за княжих часів був Нестор Літописець. Він був монахом Печерського монастиря в Києві. З молодих літ він цікавився минулими часами, збирав давні рукописи, записував перекази про життя слов'янських племен, про перших князів, їх війни і походи. Потім записав все те в одну книгу, що зветься «Найдавніша Літопись».

Це — перша історія України.

- • Що нового ти дізнався/дізналася з тексту про стародавні книжки? Як називалася перша історія України?
- Стисло перекази прочитане. Ким був Нестор Літописець?

Пофантазуй! Уяви, що на машині часу ти перенісся у стародавні часи й маєш зустрітися з Нестором Літописцем. Про що ти хотів би/хотіла би його запитати?

МЕДІАВІКОНЦЕ: КІНОФІЛЬМИ

Кінофі́льм, також **фі́льм**, **кіно**, **кінострі́чка** — твір, що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами. Фільм є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників. Кіно може бути різне за жанрами: *художнім, мультиплікаційним, документальним, науково-популярним*. Перегляд фільмів є частиною сучасної культури.

Які кінофільми тобі подобаються? Хто в них головні герої?

Переглянь постер сучасного українського пригодницького фільму-фентезі, знятого **Юрієм Ковальовим** за мотивами однойменного роману **Володимира Рутківського**. Фільм розповідає про сучасного школяра Вітька, який через загадковий портал часу потрапляє в минуле — на тисячу років назад.

Які почуття в тебе виникли? Чи хотів би/хотіла би ти опинитися на місці Вітька?

<https://cutt.ly/NgMN2Sm>

Далі ви прочитаєте уривок із книжки **«Еллісів та еллісівці. Українці в Норвегії»**. У цій пізнавальній історії розповідається про українську школярку — Софійку. Під час подорожі норвезьким містом Осло головна героїня дізнається про королеву родом із Києва.

До речі, історія самої книжки теж незвичайна: її створила наша сучасниця — студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка — **Олена ГЕРАСИМОВА**. Вона пізнає видавничу справу і мріє про те, щоб створювати захопливі дитячі книжки і підручники.

Олена Герасимова

НЕСПОДІВАНЕ ЗНАЙОМСТВО

На тлі пишного палацу Софійка позувала наче королева. Очі розбігалися, до вух заскакували уривки фраз різними мовами, уява щедро малювала картини самого серця палацу. Софія ненароком нашттовхнулася на дівчинку.

— Unnskyld meg, Унншюльд май, — вибачилася Софійка.

— Det gar bra! Alt i orden! Де горь бра! Алт і орден! (Усе гаразд!) — заспокоїла дівчинка.

Її довгі косички кольору полум'я були акуратно перехоплені стрічками. Жовтою і блакитною.

— Ти ба, як наш прапор, — майнуло в Софійчиній голові.

За мить погляд зупинився на ляльці, яку тримала руда дівчинка. Лялька була вельми незвичною. Схожа на оберіг. На ній була сукня, яку Софія десь бачила... Згадала — на сторінках підручників, де розповідали про князів Київської Русі.

— Ти українка? — здивовано запитала Софійка.

— Так, я українка. Норвезька українка. І норвежка, й українка.

Така відповідь збила Софійку з пантелику. Однак «норвежка і українка» швидко підхопила ініціативу розмови.

— Я Богданка. Будьмо знайомі.

— Софія, — простягла свою руку дівчинка у відповідь. Софійці кортіло розпитати Богданку про все-все негайно.

— Та нічого особливого в мені нема, — дещо зніяковіла Богданка від такої несподівано великої уваги. — Звичайна собі дівчинка. Я народилася в Осло, мій тато — норвежець, а мама — українка.

— То ти й не жила в Україні?

— Ні, ще не жила, тільки в гості до бабусі й дідуся їздила.

— Це мама тебе навчила розмовляти українською? — поцікавилася Софійка.

— Мама. А бабуся — співати. А ще я ходжу до української школи, — гордо сказала Богданка й відкинула свої косички.

— Тут є українська школа?

— Авжеж! Але до школи ми ходимо не щодня, а в суботу. Це школа вихідного дня. А знаєш, як

називається моя українська школа? — примружила блакитні оченята Богданка і, не дочекавшись відповіді, підняла над головою свою ляльку.

— Моя школа називається... Ось, як її, **Еллісів!**

Софійка взяла в руки лялечку й уважно роздивлялася.

— Схожа на принцесу. Чарівна. Такі не продаються у крамницях?

— Ти майже вгадала, — загадково усміхнулася Софійчина нова подружка.

— Це — королева Еллісів, дружина короля Норвегії Гаральда Суворого й дочка київського князя Ярослава Мудрого, — відповіла Богданка. — Цю ляльку зробила наша вчителька з української школи пані Ніна. Пані Ніна — лялькарка-чарівниця.

— Донька Ярослава Мудрого була королевою Норвегії? — запитала Софійка. Вона бачила зображення дочок князя Ярослава в Софійському соборі в Києві, але особливо про їхнє життя не знала.

— Так, а потім і Данії, — вибач, мушу бігти, батьки кличуть. Запрошую тебе до нашої школи. Там я більше розповім.

Софійка була вражена. Голова повнилася загадками. Дочка Ярослава Мудрого? Королева Норвегії? Школа «Еллісів»? Негайно треба все з'ясувати.

Раптом до неї звернулися:

— Jente, duke! Ёнте, дукке! (Дівчино, лялька!) — сказав якийсь чоловік і показав на траву.

— Та це ж Богданчина! — збагнула Софійка. — Тато, мамо, це Еллісів — донька Ярослава Мудрого і королева Норвегії! Уявляєте? Це мені Богданка розповіла. Вона тут живе, але її мама українка...

Так Софія не вгавала аж до трамвайної зупинки.

- Чим зацікавила тебе прочитана історія?
- Дізнайся (або подивися на карті), чи далеко від України Норвегія. Як могла туди дістатися Еллісів тисячу років тому?
- Що, на твою думку, могла привезти із собою до Норвегії руська князівна?

Роздивіться сторінки незвичайної книжки. Чи подобається тобі таке оформлення? Аргументуй свою думку.

Художниця *Аліна Цимбал*

- Скільки синів і дочок мав Ярослав Мудрий? **Досліди**, яка їхня доля.
- Поміркуй, навіщо українці за кордоном створюють українські школи. Чому ці школи працюють на вихідні?
- Якою ти уявляєш королеву Еллісів? Намалюй або опиши.
- Придумай продовження історії про українську школярку й норвезьку королеву. Використай різні джерела інформації та обов'язково свою фантазію.

Дмитро Білоус

* * *

У назвах міст і сіл слова,
в яких щось рідне, таємниче;
і голос предків ожива
й сьогодні в рідний край нас кличе.
Читай і думай, друже мій,
і не цурайся свого роду.

Ви вже добре знаєте захопливі оповідання **Алли КОВАЛЬ** про походження слів нашої мови. У книжці «**Знайомі незнайомці**» вона розповіла про походження назв сіл, міст, річок України. Прочитайте кілька з таких розповідей.

Чим вони вас зацікавили?

Алла Коваль

ЗНАЙОМІ НЕЗНАЙОМЦІ

Тихе містечко **ФАСТІВ** (Київська область) мало чим відрізняється від інших таких же невеликих поселень, розкиданих по всій Україні. Ось тільки хіба його вік... Перша згадка про нього датується 1390 р. Але таких давніх — навіть ще давніших — сіл і міст у нас є теж чимало. То чим же Фастів вирізняється серед них? Таємничістю назви. Начебто вона й простенька, але зовсім не прозора. Почнемо хоча б з того, що українських слів з **ф** на початку в літературній мові дуже мало, і вони в основному або запозичені і прижилися, наче свої, або звуконаслідувальні. Тому правильніше було б

читати й писати не *Фастів*, а *Хвастів*. Слово *хваст* — є у слов'янських мовах, означає «*бур'ян*», є в українській мові слово *хвіст*, але до чого він тут? От і з'явилися легенди. Одна з них твердить, що після розгрому половців по селищу були розкидані бунчуки розбитого війська, зроблені з кінських хвостів. Звідси й назва. Інша легенда пов'язується з іменем фастівського полковника Семена Палія. Начебто в битві з польською шляхтою він власноручно знищив 700 ворогів, а потім ходив по місту і хизувався цим, хвастився. Та є у назві міста суфікс *-ів*, а це означає, що вона утворена від власного імені чи прізвиська. Можна додати до тих легенд, які вже є, ще одну: якщо річку, яка тече через Фастів, називають *Уна́ва* (а це чеське слово, означає «*втома*»), якщо в основі назви Фастів лежить ім'я або прізвисько *Хваст* (а це теж чеське слово, яке означає «*бур'ян*»), то можна навіть уявити собі цього Хваста, який прийшов із заходу й оселився тут, давненько правда, 600 років тому... От вам і ще одна легенда.

Місто **ХАРКІВ** (обласний центр) стоїть при литті річок Харків і Лопань. Місто засноване в другій половині 17 ст. Перша писемна згадка про нього датується 1654 р. Документи свідчать, що в цей час сюди прибуло кілька сотень родин українських переселенців (відоме навіть прізвище їх «старшини» — Іван Каркач). Протягом 1655–1656 років тут було збудовано фортецю — як захист від кримських і ногайських татар. Про походження назви міста Харків є кілька розповідей. Так, за однією з легенд, місто названо іменем першого поселенця козака чи сотника *Харитона*,

якого називали зменшеним ім'ям *Харко*. Вважається, що хутір *Харка́* був на низовинній, болотяній місцевості, недалеко від впадіння річки Харкова в Лопань. Переселенцям доводилось увесь час оборонятися від татарських наїздів. В одному з боїв загинув і Харко — потонув у Сіверському Донці. Пограбований хутір довго стояв пустою, а згодом тут виникло нове поселення зі старою назвою. Існує ще один переказ: колись у придонецьких степах кочували половці. Своїх міст у них не було; були кочовища. Одне з них — від імені половецького хана *Шаруканя* — стало пізніше містом Харків (*Шарукань* у вимові місцевого населення поступово змінилося на *Харків*). Слово «*шарукань*» складається з двох: шаруа — «*скотар*» і кан — «*стоянка*»; разом — «*стоянка скотаря*». За іншою, більш достовірною, версією, місто дістало назву від річки *Харків* (у документах річка згадується раніше, ніж місто — 1627 р.). Якою була початкова назва річки — невідомо (можливо, що все, сказане про шарукань, стосується саме її).

- Про що ти дізнався/дізналася зі статей?
- Що тебе здивувало, було відкриттям?
- Яка версія виникнення назви Харкова тобі подобається більше? Поясни чому.

Будьте дослідниками! Прочитайте в книжці Алли Коваль про походження назв поселень вашого краю. Відвідайте місцевий краєзнавчий музей і напишіть про це відгук.

ПРИСЛІВ'Я

Батьківщину головою оберігають.

✦ Прочитай вірш. Якій події він присвячений?

Єдність і взаєморозуміння

Олесь Лупій

22 СІЧНЯ

Київ, срібна хуртовина,
двадцять друге січня.
Об'єдналась Україна —
Західна і Східна.
Сніг повсюди в місті тане,
наче від багаття, —
галичани і кияни
обнялись, як браття.
У веселій позолоті
софіївські бані¹,
прапори блакитно-жовті
грають на майдані.

✦ *Георгій Нарбут.*
Проект герба
Української Держави
(1918 р.)

- Поміркуй, чому вірш має таку назву.
- Вивчи вірш напам'ять.

А тепер на вас чекає уривок зі ще однієї дивовижної сучасної книжки. Вона називається «**Мальована історія Незалежності України**». Створили її відомі українські письменники — **брати Віталій і Дмитро КАПРАНОВИ** і художники **Юрко Журавель, Олександр Костенко, Юрій Васін, Олег Коллар, Олександр Бронзов, Роман Барабах**. Основна ідея — подати історію нашої країни без білих плям і просто, для дітей і для дорослих, а також проілюструвати її коміксами.

¹ *Бані* — круглі куполи церков.

Брати Капрáнови

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

На виборах до Верховної Ради України 1990 року вперше дозволили політичну конкуренцію і, попри тиск влади та виборчі порушення, національні сили отримали 124 з 450 місць у парламенті. Вони створили опозиційну групу «Народна Рада».

Народна Рада стала ініціатором ухвалення 16 липня того ж року Декларації про державний суверенітет України. Цей документ мав на меті перебрати владу від столиці імперії до Києва. Декларація проголошувала економічну, культурну, міжнародну самостійність Української РСР. Але на вимогу комуністичної більшості Ради на основі Декларації допускалося підписання Союзного договору — нової пом'якшеної форми колонізації, який уже готувала Москва.

Однак вже восени почалися масові політичні виступи, які отримали назву **«Револуція на граніті»**. 2 жовтня 100 студентів із Києва, Львова та Дніпра почали голодування та Жовтневому майдані (тепер — майдан Незалежності). Вони вимагали не допустити підписання Союзного договору, а також відставки влади, багатопартійних виборів та націоналізації майна компартії. Це був відчайдушний мирний протест — із піснями, промовами й агітаційними групами, які їздили по навчальних закладах і підприємствах.

У результаті на підтримку голодувальників застрайкували вищі навчальні заклади Києва, Луганська, Львова та інших обласних центрів. Мітингувальники оточили Верховну Раду, перекрили рух транспорту та домоглися виступу в телеефірі, після чого до страйку почали приєднуватися вже цілі регіони.

Комікс Олександра Бронзова

Злякавшись людського обурення, комуністична більшість Верховної Ради погодилася ухвалити постанову, яка задовольняла всі вимоги революціонерів. Союзний договір провалився.

Проте Радянська імперія оскаженіло боролася за своє збереження. У серпні 1991 року в Москві стався збройний заколот з метою повернення до тоталітарного ладу. Однак в Україні комуністична партія вже втратила авторитет і владу.

Тому, скориставшись розколом і послабленням радянських колонізаторів, 24 серпня Верховна Рада України ухвалила **Акт проголошення незалежності України**.

1 грудня 1991 року рішення Верховної Ради було закріплене референдумом, у якому взяло участь 84 % виборців, з яких більшість — понад 90 % проголосувало за незалежність.

Того ж дня відбулися вибори Президента України.

Так українська незалежність отримала вищу політичну форму — державу з простою і славною назвою **Україна**. Народи України затвердили право жити власним життям, самим обирати собі владу, встановлювати взаємини із сусідами та будувати майбутнє.

Завдяки перемогам наших славних предків українська держава зберегла більшість етнічних українських територій, стала суб'єктом міжнародного права, засновником ООН — тому практично весь світ одразу визнав незалежність України.

Але отримати Незалежність — не досить. **Її треба зберегти, розвинути, захистити й передати дітям.** І тут усе залежить від тебе, шановний читачу. Чи зможеш ти прийняти славу естафету від Святослава до Шухевича? Чи станеш в одну лаву з Острозькими, Сагайдачним, Мазепою, Шевченком?

Ці славні лицарі вибороли для тебе цю країну і сподіваються, що вона буде у твоїх надійних руках.

- Розкажи, що нового ти дізнався/дізналася про історію проголошення Незалежності нашої країни.
- Чи всі слова і поняття були тобі зрозумілі? Де можна дізнатися їх значення?
- Коли Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України?
- Як, на твою думку, ти можеш допомогти захищати незалежність України сьогодні?

Уяви, що тобі запропонували написати спогад про важливу подію свого життя. Про що б ти хотів/хотіла розповісти?

Будьте дослідниками! Разом із дорослими підготуйте один із мініпроектів на вибір: «Історія мого прізвища», «Історія моєї родини в історії моєї країни».

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ♦ Який вірш розповідає про історію наших предків-слов'ян? Хто його автор?
- ♦ Ким був Нестор Літописець? Що він створив?
- ♦ Хто такі Ярослав Мудрий і красуня Еллісів?

Розумію, можу пояснити...

- ♦ Що головне у заповіді Ярослава своїм синам?
- ♦ Звідки пішли назви міст Фастів і Харків?
- ♦ Чому за незалежність країни потрібно боротися щодня?

Вмію...

- ♦ Розрізняти художні й науково-художні твори.
- ♦ Назвати нові слова й поняття, якими поповнився мій словник і пояснити їх значення.
- ♦ Розповісти про сторінку історії нашого народу, яку вважаю найважливішою.
- ♦ Прочитати напам'ять вірш Олеся Лупія «22 січня».

Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Доповни речення:
Мене здивувало те, що ...
Я не знав/не знала раніше, що ...
Мене захопило ...
Хочу дізнатися більше про ...

Роздивися «**Дороговказ історичної пам'яті**» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

РОЗУМІЄМО КРАСУ Й ДОБРО

Наближається до нас срібна зима. Ця пора року має свої кольори, звуки, малюнки, форми. Тільки приглядайся, уявляй, доповнюй. Тоді побачиш ту чарівну красу, що дарує нам зима — *художниця, скульпторка, музикантка*.

А ще зима — це чудові добрі новорічні й різдвяні свята, які вчать нас бути уважними до навколишнього світу, не лише мріяти про подарунки, а й самим дарувати найголовніше — *тепло своїх сердець*.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися значення образних слів і висловів;
- виділяти в тексті головну думку;
- відповідати на запитання за змістом прочитаних творів;
- розрізняти у творах елементи оповіді й опису;
- висловлювати власні думки й судження про прочитане;
- дізнаватися з «**Медіавіконця**» про правила безпечного спілкування за допомогою електронної пошти.

Максим Рильський

ЗИМА

Як не любити зими сніжно-синьої
 на Україні моїй,
 саду старого в пухнастому інеї,
 сивих, веселих завій?
 Як не любити весни многошумної,
 меду пахучих суцвіть,
 як не любити роботи розумної,
 праці, що дух веселить?

- Які ознаки зими називає поет, щоб показати її красу?
- Знайди слова, що повторюються. З яким почуттям ти їх читатимеш?
- Чи знайшов/знайшла ти у вірші рими? Назви їх.

Поміркуйте разом. Чому вірш має саме таку назву?

Досліджуємо текст

Ніна Бічуя

ЧОТИРИ РУДІ ЛИСИЦІ

Вітер надимав щоки і здмухував сніг з дороги. Здавалося, що асфальт ворухиться.

Ярко стояв біля водія в автобусі і йому було видно все навкруги: гостинець¹, укритий льодком, чорні вологі дерева, зустрічні машини, клаптик дуже синього неба. Біле поле з обох боків затискало автостраду і здавалося безкраїм та пустельним.

Їхати було важко. Колеса ковзали. Ярко бачив, як напружено заклакли на кермі шоферові пальці.

Раптом щось яскраве й гнучке випорснуло від білого краю поля до шляху.

¹ Гостинець — велика дорога.

— Спиніть, спиніть! — заволав голосно Ярको, і тої ж миті шофер якимось дивом загальмував на слизькому, зрадливому асфальті.

— Що таке? Що трапилось? — стривожилися пасажири. Чотири малі лисиці з пухнастими, від самих лисиць пишнішими хвостами чимчикували через дорогу. Вони йшли одна за одною, зграбно переступаючи тонкими лапками, як по шнурочку. Здавалося, асфальт перетяла вогниста стежка. Лисиці йшли спокійно, поволі, наче знали, що автобус до часу не зрушить з місця, і тому зовсім не боялися.

— А бодай тебе! — вигукнув із жалем якийсь чоловік і сплеснув долонями з досади. — Тут би рушниця придалась¹!

Ярко з шофером презирнулися, шофер підморгнув Яркові, вони й без слів зрозуміли один одного...

Шофер ще якусь мить не рушав з місця, щоб не наполохати звірів і щоб Ярко міг подивитися в поле, услід чотирьом вогнистим лисицям.

- Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?
- Якими були лисиці?
- Чому шофер підморгнув Яркові?
- Яка **головна думка** цього тексту?
- Хто, на твою думку, **головний герой** цього оповідання?
- Знайди в тексті **оповідь** й **опис**. Як тобі це вдалося? Поясни.

ПРИСЛІВ'Я

Перший крок до добра — не роби зла.

¹ Придалась — пригодились.

Далі ви прочитаєте різдвяне оповідання сучасної української письменниці **Валентини ВЗДУЛЬСЬКОЇ** зі збірки «**Казки Різдвяного Ангела**». У ньому письменниця нагадує всім, як важливо під час святкових різдвяних приготувань не забути про сутність свята.

Валентина Вздутьська

ГОРОБИНЕ РІЗДВО

(Скорочено)

Горобці Чуб, Стрибун і Ловивітер були справжніми друзями. Тому, коли розбишака Цвірінькало прогнав їх із піддашся, друзі вирішили разом шукати нову домівку. Було це у переддень Різдва.

Вже починало сутеніти, пустився сніг, а пташки так і не знайшли собі нової оселі. Ледь живі від втоми, Чуб, Стрибун та Ловивітер нарешті зупинилися далеко за селом, аж біля якогось хутора. Тут стояли бідні старі хатки, а за ними розкинулися ліс і поле. Втомлені, голодні, налякані горобці посідали на кущ бузку, що ріс під вікном старої хижки, вікна та двері якої були забиті навхрест дошками. Напевне, тут уже давно ніхто не мешкав — ні люди, ні тварини.

Незабаром снігопад переріс у завірюху, тож у Чуба, Стрибуна й Ловивітра зовсім змерзли лапки та дзьобики. Друзі нашорошили пір'ячко, притулилися один до одного поближче і так мовчки тремтіли від холоду. Минула якась година.

Стрибун прокинувся, розплющив оченята-намистинки і струсив з голови шапку снігу. На мить завмер,

а тоді почав будити друзів. Хтось прочинив двері хатинки. Із них, немов зі скрині, наповненої зірками, лилося тихе срібне світло. Таке гарне, що не можна було відвести погляду, і таке сумне, що хотілося плакати. Найсміливіший із друзів Ловивітер підлетів до дверей і, зачепившись лапками за стріху, звисився з неї та зазирнув усередину. Йому аж дух забило...

На холодній долівці покинутої хатки лежала дивна істота. Така прекрасна, що засліпило очі. Вона була схожа на людину, що впала долу й не може підвестися. Але було в цій прекрасній істоті щось і від птаха — могутні крила.

— Та це ж Ангел! — здогадався Ловивітер.

— Так, — почувлось у відповідь, хоча срібну тишу ніби й не порушив жоден звук. — Я — Різдвяний Ангел!

— Але ж ти, здається, поранений, — цвірінькнув птах. Його погляд був прикутий до срібних крил, що безпорадно простелилися на долівці й не рухалися. Разом із ним на пораненого Ангела дивились іще дві пари наляканих очей — горобці Чуб і Стрибун залишили бузковий кущ і приєдналися до друга.

— У мене зламані крила, — ледь прошелестів Ангел.

— Як це сталося? — запитали горобці.

— Це зробила пільма, яка огортає місто. Тут більше нікому не потрібне Різдво.

І Різдвяний Ангел розповів горобцям свою історію.

На світанку, тільки-но зажевріло крайнеба, Ангел вирушив у довгу подорож із небес, аби нагадати людям радісну новину — от-от для світу народиться Спаситель. Коли Різдвяний Ангел дістався містечка, тут кипіла робота — всі готувалися до свята. «Як добре! — подумав він. — Люди готуються зустріти народження

Царя». І Різдвяний Ангел замислився: кому ж першому повідомити радісну звістку.

«Ось господарі — натомилися за цілий день, ідуть додому зустріти Святвечір. Нехай першими дізнаються про народження Спасителя!» — вирішив Різдвяний Ангел. Але господарі в той час думали про щедрий стіл і м'яку перину. Їх не зацікавила Ангелова новина.

«Ось господині — вони печуть, варять, прибирають, готуючись до свята. Повідомлю-но їм про народження Царя. Вони напевне зрадіють!» — сказав тоді Різдвяний Ангел. Але господині не почули голосу Ангела. Вони все пекли, варили й прибирали, аж поки разом із родинами посідали до святкового столу.

«Ось діточки тішаться прикрашеною ялинкою. Напевне, вже не можуть дочекатися Різдва», — подумав Ангел. «Христос народився!» — прошепотів він кожному на вушко. Але діти насправді просто чекали на подарунки, тому забули відповісти Ангелові як годиться: «Славимо Його!»

«Невже в цьому місті не лишилося нікого, хто зрадів би народженню Спасителя? — зажурився Різдвяний Ангел. — Може, тварини зрадіють моїй новині, адже й вони схиляли голови перед маленьким Ісусом у яслах».

Ангел побачив пташок, що обсіли годівничку. Він хотів наблизитися до них, аби повідомить і їм радісну звістку. Але нерозумна зграя подумала, що це чужий птах, який хоче відібрати у них їжу, і прогнала Різдвяного Ангела геть.

Тоді Ангел злетів високо в небо й гірко заплакав. Тієї миті над містом знялася хуртовина. Темні хмари заховали всі зорі й світ огорнула пільма. Не сніжинки,

а скалки льоду сікли все довкола, замітаючи сліди і крижаним холодом пробираючись у всі шпаринки. Різдвяний Ангел відчув, як слабнуть його крила, як завірюха підхопила його і понесла у сніговій завії далеко в ніч. Срібні крила зробили останній помах, і знесилений Ангел, мов пір'їна, закружляв і впав на землю.

— Мене збудило ваше цвірінкання, — сумно посміхнувся до пташок Різдвяний Ангел. — Але це ненадовго... Скоро я згасну, як вогник.

По цих словах горобці, зачудовані Ангеловою розповіддю, немов отямилися й побачили, що чарівного сяйва справді поменшало. Тепер, замість яскравого світла, у хатинці панував напівморок, а по закутках уже й зовсім залягла темрява, і тільки срібні крила Ангела ще виблискували останніми спалахами надії.

— Не вмирай! — вигукнув Чуб. — Нехай у нас немає хатинки і ми не можемо приготуватися до свята, але наші серця радіють народженню Спасителя!

— Як і тебе, нас гнали цілий день, — зацвірінкав Стрибун. — Та все одно — ми найщасливіші горобці на світі, бо побачили справжнього Різдвяного Ангела й почули від нього радісну новину про прихід у світ Царя! Будь ласка, не згасай!

— Якщо це зможе тобі допомогти, ми віддамо тобі свої крила, — промовив Ловивітер. — Звісно, це не так вже й багато — горобині крила, але якщо ти зможеш летіти далі й повідомляти радісну новину, то обов'язково знайдеш іще когось у цьому місті, хто зрадіє народженню Спасителя так само, як нині радіємо ми.

— Візьми їх, будь ласка! — попросили горобці, простягнувши до Ангела свої криленята.

Ангел всміхнувся, простяг руку і прийняв горобиний дар. Три маленькі горобчики помістилися на його ангельській долоні. Тієї миті темряву ночі прорізало сліпуче сяйво й усе довкола залив нечутий досі небесний спів. Пташкам засліпило очі, а пір'ячко на їхніх безкрилих тільцях поставало дибки — такий осяйний і величний був цей Різдвяний Ангел. У тому чарівному сяйві посланець Небес підвівся та розгорнув свої нові крила, які були ще прекрасніші, ніж колишні.

— Дякую! — велично пролунав його неземний голос.

Ураз завірюха стихла, і крізь проріху у хмарах серед нічного неба небувалим світлом засяяла Святвечірня Зоря. Матусі покидали свої каструлі й ополоники, татусі повскакували з-за столу, дітлахи відклали подарунки, попрોકидалися тварини. Люди повибігали на ґанки, повиходили на балкони. Навіть розбишака Цвірінькало вистромив сердитого дзьоба з украденого гніздечка. Все живе з подивом дивилось у нічне небо.

— Христос народився! — промовив до них із небес Різдвяний Ангел.

— Славимо його! — відповів кожен у своєму серці.

Але Чубові, Стрибуну й Ловивітру вже не довелося побачити ту Різдвяну Зорю, що її засвітив Ангел. Вірні друзі нарешті знайшли собі нову домівку — чарівний

Сад, у якому ніколи не буває холодно, й у якому в них вирости нові крила, такі ж срібно-осяйні та прекрасні, як у Різдвяного Ангела.

- Чи зацікавила тебе ця історія? Як ти її зрозумів/ зрозуміла?
- Чому горобці шукали собі оселю? Як вони зустріли Різдвяного Ангела? Які почуття він викликав у горобців?
- Що змінилось навкруги, коли Ангел прийняв горобині крила? Чому все живе з подивом дивилося у небо?

Роздивись ілюстрацію на с. 75. Чи сподобалася вона тобі? Як ти уявляєш Різдвяного Ангела? Склади його **портрет**.

Поміркуйте разом. Визначте **ГОЛОВНУ ДУМКУ** цього твору. Обговоріть.

- Які почуття викликає в тебе ця різдвяна історія?
- До яких роздумів запрошує?

★ Послухайте вірш. **Роздивіться** ілюстрацію.

Галина Кирпа

* * *

Мій ангел такий маленький,
ну просто крихітка —
я навіть не бачу,
чи він сидить
на моєму плечі.

Мій ангел такий легенький,
ну просто пушинка —
я навіть не чую,
як він сидить
на моєму плечі.

Мій ангел такий тихенький,
ну просто тихіший трави —
я навіть не знаю,
коли він спить,
а коли прокидається
на моєму плечі.

Ілюстрація до вірша
Владислава Єрка

• Сподобався тобі вірш? Яким ти уявив/уявила маленького ангела поетеси?

- Яку словесну картину можна намалювати за рядками вірша?

Пофантазуй. Яким ти уявляєш *свого* ангела-охоронця? Розкажи або намалюй.

- Підготуйся до виразного читання вірша.

Марія Людкєвич

ПРИГОДА У ХАТИНЦІ ЛІСНИКА

Якось Зима надумала стати вченою дамою. Вона придбала комп'ютер, щоб написати наукову роботу про своє королівство. У помічники запросила Мудру Ворону і Веселого Снігура. Для здійснення цього задуму всі троє поселилися в хатинці лісника, де в цю пору ніхто уже не жив, і почали творити.

Зима сіла за комп'ютер. На праве плече вмостилася Мудра Ворона, на ліве — Веселий Снігур. На екрані з'явилися розважливі думки-роздуми про те, що найважливіше в Зимовому королівстві.

Сніг — це коли вітер вибиває тріпачкою зимову перину і з неї летить на землю білий пух.

Перший сніг — м'який, наче зайчикова шубка, але він швидко зникає.

Снігова ковдра накриває землю, щоб не вимерзла озимина.

Віхола — пані, яку крутить снігом, віє навколо веретена.

Заметіль — пані, яка мете снігом і насипає кучугури.

Сніжинки — юні балерини, які виконують танець маленьких лебедів.

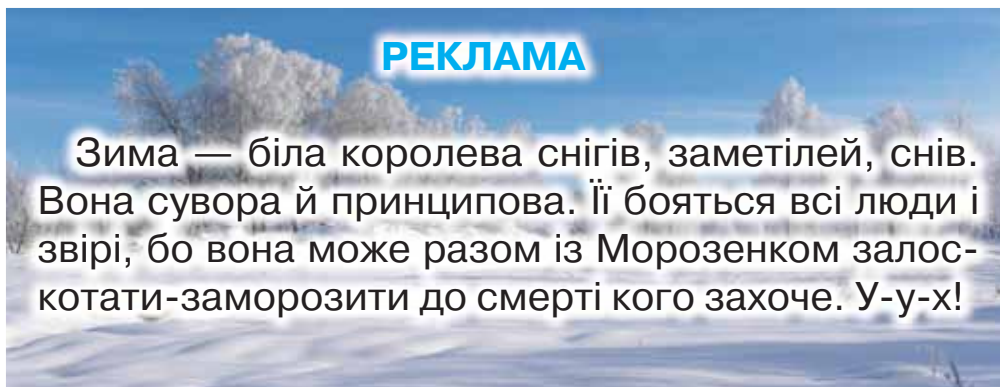
Іній — модельєр, який одягає дерева в романтичні мережива, казкові плетені шати.

Мороз — принц зимового королівства. Коли він обходить свої володіння, у дітей зашпори заходять¹ у пальці й замерзають носи.

Зимові місяці — грудень, січень, лютий — сидять почергово на троні.

Бурулька — зимова цукерка.

Зима — повелителька срібно-білого Зимового королівства. Її улюблена казка — «Снігова королева», свято — Новий рік, місце перебування — Карпати, бо тут вона затримується найдовше, радісні дні — коли прилітають снігурі в гості.

 ¹ **Зашпори зайшли** — з'явилося відчуття гострого болю від морозу, холоду.

— Не залякуй народ, — розважливо порадила Мудра Ворона. — Це ж недобре так писати. Який у тебе буде рейтинг¹ серед підданих? Кар-кар-кар! Ти про це подумала?

— Дякую, стара подруго, — озвалася Зима і задумалася.

— Давайте напишемо ось як, — почала диктувати Мудра Ворона: «Діти сплять і бачать у снах тітоньку Зиму, яка несе їм подаруночки. Як тільки вона дихне сильно-сильно крижаним пекучим вітром, — усе навколо завмирає, стає льодом, ковзанкою, білим покривалом. Це справжнє снігове королівство із смакуванням морозива і нерозкритими таємницями!»

— Зимонько-чарівнице, — озвався Веселий Снігур, — напишімо також про твої забави і витівки, пустощі і свята. Скажіть-но: яка ще пора року приносить дітям такі незвичайні радощі — ковзанки, катки, трампліни, лижні змагання... А парад зимових баб із снігу, з морквяними носами й солом'яними капелюшками. «Моя бабуся краща! Ні, моя!» — кричить малеча в дитячих садках. Кожен дорослий, хто згадає дитинство, пам'ятає, як він ліпив свою снігову бабу.

— О так, любі мої порадники, ви праві. Але зараз зробимо паузу — підкріпимося чимось смачненьким, а тоді продовжимо наше дослідження.

Тітонька Зима у пуховій хустці на плечах, у гаптованій сорочці з найтоншою мережкою на рукавах, у широкій оксамитовій спідниці до п'ят сіла за стіл і плеснула в долоні.

 ¹ **Рейтинг** — показник популярності, ступінь визнання.

Ухатузалетіла віхола і натаціпринесла морозиво, духмяний холодний напій, пампушки і замороженою брусницею, а також мисочку з насінням і пшеничкою для птахів.

— Пригощайтеся, любі мої друзі, — припрошувала Зима. Вона відпочивала і роздумувала, які б ще розваги подарувати дітям.

А в той час чорні розбійники запустили в комп'ютер програму-вірус. Раз, два — і все пропало.

Зима відчула щось недобре. Їй стало гаряче. Вона відслонила штору й виглянула у віконце. А там: бурульки плачуть, сніг посірів, дерева голі та самотні без білої одежини тремтять на вітрі, лише смереки і ялиці стоять собі, ніби нічого й не сталося.

— Біда! — вигукнула Зима. — Нас обвели навколо пальця якісь хакери, хвальки, підлі зазнайки. Зробили замах на мою королівську особу. Ах-ох-у-у-у!!!

...Вітри почули голосіння Зимини, зірвалися з прив'язі й почали з усієї сили дути у срібні роги. Пішов сніг. Почав тиснути мороз. Річки й озера закрила крига. Заметіль і віхола взялися до роботи. І закрутилася зимова карусель так швидко, що світа Божого не стало видно за два кроки перед собою.

А тим часом Мудра Ворона зметикувала що до чого. Лапками походила по клавішах комп'ютера, дзьобом понатискала де треба, — і втрачене зображення знову з'явилося на екрані.

А за вікном віхола так розгулялася, що лісницька хатинка вже була майже засипана снігом.

...Аж тут почулися на ганку голоси, стукіт, тупіт. У хату ввійшли замерзлі червонощокі лижники та санкарі.

— Діти, поскладайте в сінях санки. Зараз ми вип'ємо гарячого чаю і зігріємось, — сказав тато, одразу розпалюючи камін. А мати почала готувати вечерю.

У хаті запахло хвоєю. Червоні язички полум'я жерли поліна й віддавали тепло.

Що ж залишалося робити тітоньці Зимі?

Їй пекло у плечі, не давало дихати гаряче повітря. Вона взяла під пахву ноутбук і за допомогою Мудрої Ворони та Веселого Снігура вискочила через квартиру надвір — у глибокий сніг...

А в хатинці лісника малий хлопчик побачив на столі аркуш паперу, на якому Зима залишила свої наукові записи і відбитки пальців. Він узяв кулькову ручку і написав: *«Дякую тобі, Зимонько, за сніг і мороз! Бажаю тобі сили і здоров'я! Ярчик»*.

Вчена рада Зимового королівства була задоволена, бо його повелителька Зима отримала за наукову роботу найвищий бал.

 Хто **дійові особи** казки? Що в ній фантастичне, а що могло статися насправді?

• Сподобався тобі цей твір? Що тебе здивувало, насмішило, примусило замислитися?

Пофантазуйте. Які інші назви могла б мати ця казка?

• Заверши речення, **висловивши свою думку**.

Займи позицію

**Зима — це погано,
бо ...**

**Зима —
це добре, тому що
...**

Уяви себе на місці Ярчика. Яку б записку ти написав/написала? За що ти хотів би/хотіла би подякувати цьогорічній зимі?

МЕДІАВІКОНЦЕ: електронне листування

Електронний лист — повідомлення, що передається електронною поштою.

Електронна пошта, або **е-пошта** (англ. *e-mail*, або *email*, скорочення від *electronic mail*) — спосіб обміну цифровими повідомленнями між людьми з використанням комп'ютерів і мобільних телефонів.

Пригадай, які значення слова *лист* ти знаєш. Чи доводилося тобі писати електронні листи? Чим вони відрізняються від звичайних? **Обговоріть** «плюси» та «мінуси» електронного листування.

ПРАВИЛА БЕЗПЕЧНОГО ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ

1. Не можна повідомляти пароль від поштової скриньки стороннім особам.
2. Перш ніж відправити листа, уважно перевір адресу, інакше інформація, що викладена в листі, може потрапити не до того адресата.
3. Не відкривай листи, що надійшли від незнайомих адресантів, або листи із сумнівною темою. Так ти можеш отримати комп'ютерний вірус.
4. Якщо в листі пропонують переглянути незнайому вебсторінку або відправити SMS, то не варто на це погоджуватися. За цими пропозиціями можуть бути приховані злочинні дії.
5. Не надсилай свої дані, номер телефону, відомості про родину тощо невідомим адресатам, бо їх можуть використати не на твою користь.

Пофантазуй. Чи можна лист Святому Миколаєві відправити електронною поштою?

Дмитро Білоус

КОЛЯДНИК

Є колядочка у Гриця:
«Коляд-коляд-колядніця!»
Мати хусткою зав'яже —
тільки носик вигляда.
Хоч мороз: «Дошкúлю» — каже,
так на те ж і коляда!
Гриць завбільшечки з мізинець,
але справжній колядїнець.
Колядує, як годиться:
«Коляд-коляд-колядниця!
Дайте, дядьку, пиріг,
покладу собі у міх!
А не дасте пирога,
візьму бика за рога
та виведу на поріг
та викручу правий ріг!»
Ось до іншого йде двору,
напуска ману́¹ сувору:
«Дядьку, дайте ковбасу,
а то хату рознесу!»
А дорослі тьоті й дяді
цим колядкам дуже раді.
І дають то те, то се,
і в торбинці Гриць несе,
мов господар із базару,
сливи, груші для узвару
й гарбузці аж золотисті,

¹ Напуска́ ману́ — робить сердитий вигляд.

й трохи кроликам вівса,
й пироги пухкі, пашисті,
й над усім цим — ковбаса!
Сам завбільшечки з мізинець,
коляд-коляд-колядінець.

- Як описав поет зовнішність Гриця-колядника? З яким почуттям він ставиться до хлопчика?
- **Роздивися** репродукції картин сучасних українських художників. Якими зображено колядників? Порівняй. Чим схожі, а чим відрізняються ці образи?

 Оксана
Збруцька.
Коляда

 Юрій Мацук.
Колядники
в Закарпатті

Скринька очікувань

Відкрийте скриньку своїх читацьких очікувань. Знайдіть свої записи. Що з очікувань справдилося, а що — ні? Обміняйтеся думками.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Назви творів і їхніх авторів/авторок.
- ◆ Про яке зимове свято йдеться у вірші «Колядник»?
- ◆ Про яку пригоду написала казку Марія Людкевич?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ◆ Чому всі ці твори об'єднані в цьому розділі?
- ◆ Чому Різдвяний Ангел не знав, кому повідомити радісну звістку?

Вмію...

- ◆ Поставити запитання до тексту.
- ◆ Знайти в тексті головну думку.
- ◆ Вибрати інформацію з прочитаного тексту й пояснити, чим вона зацікавила.
- ◆ Виразно прочитати напам'ять поезію, що сподобалася.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які почуття в тебе викликають горобці з різдвяного оповідання Валентини Вздольської?
- ◆ Який із творів цього розділу, на твою думку, найбільше відповідає новорічному настрою?
- ◆ Який твір допоміг тобі замислитися? А який залишився незрозумілим? Який ти хочеш обговорити вдома?

Роздивися «Дороговказ новорічного настрою» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ПИШАЄМОСЯ РІДНОЮ КРАЇНОЮ

Художники малюють картини фарбами, а письменники і письменниці створюють **образи** словами.

Ви прочитаєте твори про наш **рідний край**. Красу природи й людей змальовано так влучно й виразно, що ці картини не лише можна побачити у своїй уяві, а й відчуття ставлення авторів до зображеного.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- визначати настрої і почуття дійових осіб, образні вислови, які вжито, щоб змалювати побачене;
- досліджувати жанрові особливості творів;
- ділитися враженнями про прочитане, переказуючи твори;
- застосовувати прийоми роботи з дитячою книжкою;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»**, як правильно сприймати інформацію.

Володимир Сосюра

* * *

Як не любить той край,
де вперше ти побачив
солодкий дивний світ,
що ми звемо життям,
де вперше став ходити
і квіткою неначе
в його теплі зростав,
і усміхавсь квіткám!

- Про який край пише поет? Прочитай.
- Як ти вважаєш, поет запитує чи стверджує?
- З яким почуттям ти прочитаєш вірш? Поясни.
- Вивчи вірш напам'ять.

Видатна поетеса, наша сучасниця **Ліна КОСТЕНКО** оспівує красу рідного краю так сильно й натхненно, що її слова хочеться запам'ятати.

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

... Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю¹, що воно за диво, —
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо²,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.
Така краса, висока і нетлінна³,
що хоч спинись і з Богом говори...

¹ Не тямлю — не розумію.

² Незрадливий — вірний, не здатний на зраду.

³ Нетлінна — тут: вічна.

- Перечитай вірш мовчки. Зверни увагу на вислови: «сліпну від краси», «спинись і з Богом говори», «усе як є», «усе моє», «краса висока й нетлінна».
- Читаючи вголос, передай своє ставлення до змісту вірша. Які слова вимовиш із більшою силою голосу? Де буде найдовша пауза?

Поміркуйте разом. Які почуття автора до рідної землі передають згадані вище вислови?

Надія Кир'ян

ЄВША́Н

...Ця квіточка, про яку я зараз розповім, народжується не на землі, а в душі людини. Це почуття любові до рідної землі, до батьківщини. І розкривається воно від запаху чарівного зілля з непримітними суцвіттями. А зветься це зілля — євшан. Існує легенда, що людина, котра зовсім забула свою вітчизну, мову, звикла до чужини, вдихнувши полинового запаху євшану, згадує дитинство, маму, її колискові пісні. І тоді розуміє, що її сите і забезпечене життя на чужині нічого не варте. А збагнувши це, повертається додому.

Отака чарівна ця рослинка — квітка євшан.

- Прочитай мовчки. Розкажи, чим особлива ця квітка.
- Що найбільше запам'яталося з прочитаного? Поділися цим із однокласниками/однокласницями. А що нагадує про рідну домівку тобі?
- Вибери з тексту уривок, що тобі хотілося б вивчити напам'ять. Кому із рідних тобі хотілося б його розповісти?

Склади і запиши твір про свою улюблену рослину. Це буде твір-міркування, твір-опис чи твір-розповідь?

Іскря́ться, розпросте́р, терико́ни, невпи́нний.

Володимир Лучу́к

СКІЛЬКИ РІЧОК В УКРАЇНІ?

Угорі орли літають,
а внизу потоки грають.
Не відома горам тиша:
буйні води катить Тіса,
рине¹ Прут і Латоріця,
Черемоші два іскряться:
один — Білий, другий — Чорний,
кожен смілий та проворний...
Під Карпатами Дністе́р
тихе плесо розпростер,
як волошки, голубий
у Дністер впадає Стрий.
А по той бік гір чимдуж
поспішає долом Уж.
А над Ужем, кожен знає,
місто Ужгород зростає!
Крізь Донбас повз терикони²
мчить Доне́ць без перепони, —
шлях верстає гін³ за гоном,
щоб з'єднатись з тихим Доном.
Ось Дніпро біжить невпинний,
річка — символ України.
На зеленій на Десні
просто диво навесні.

¹ Ріне — бурхливо потече.

² Терико́н — насип із порожньої породи біля шахти.

³ Гін — тут: частина шляху.

І на Вóрсклі у свічадо¹
 полтавчанки зорять² радо.
 України крайній пруг³
 Обмива Західний Буг.

- Скільки річок згадано в тексті? Які ознаки кожної з них?
- Прочитай, у яких краях вони протікають.
- Читаючи, звертай увагу на межі речень і розділові знаки.
- Пригадай, хто така *Дана*. Поясни, чому багато річок мають схожі назви.

Будьте дослідниками! Чи є у вашій місцевості згадані у вірші річки? Розкажіть про річки свого рідного краю.

Досліджуємо текст

Неприка́яними, нінішньої, прі́звід, чисті́ший.

Причина і наслідок

Василь Сухомлинський

НЕ ЗАБУВАЙ ПРО ДЖЕРЕЛО

Учитель питає: «Бачите, діти, ось цей спалений сонцем пустир у долині?»

— Бачимо, — відповідають діти.

— Тож послухайте бувальщину. Ось тут, на місці цього пустиря, багато років тому був глибокий ставок, аж до села, що розкинулось ген під горою. Можна було впливти човном на середину й веслувати аж до он тих дубів. Їх тоді там багато було, а тепер три лишилося, та й ті всихають... На березі верби росли. У лісі водились білки.

То старовинне козацьке село. Викопали тут ставок запорожці після битви під Жовтими Водами.

¹ Свіча́до — дзеркало.

² Зоря́ть — тут: дивляться.

³ Пруг — край чого-небудь.

І поселились на його березі. Та стали помічати, що ставок мулом заносить. Зійшлися селяни на раду й ухвалили: кожен, хто скупався в ставку, мусить набрати відро мулу й винести аж туди, за балку, й висипати в поле.

Люди й дотримувались цієї ухвали. Над ставом, на вербових кілках, висіли дерев'яні відра. Для дорослих чоловіків — великі, для жінок, підлітків — менші, для дітей — маленькі. Тільки той, що був у матері на руках, не віддячував працею за радість і задоволення.

Ставок ставав чистіший і глибший. Та ось хтозназвідки приїхала в село сім'я — батько, мати, четверо синів і дві дочки. Усіх їх прозвали Неприкаяними. Поселились вони на околиці, недалеко від ставка. І дорослі й діти з весни до осені купалися в ставку, а за відра й не брались.

Спочатку людина кось незвертала ніякої уваги. А потім стали помічати, що чимало підлітків так само роблять: купаються, а мулу не виносять.

Старі люди бралися повчати молодь: «Що ж ви робите?» А підлітки їм:

— Раз Неприкаяним можна, то й нам не гріх...

Лихий призвід — людям заохота. Багато підлітків, а потім і дорослих стали приходити купатися після смеркання, щоб ніхто не бачив...

Старі хитали головами, та вдіяти нічого не могли. Дерев'яні відра, що висіли на вербових кілках, розсохлися, розсипалися, а потім зникли.

Старий звичай забули.

Кожному думалось: «На мій вік вистачить». Та ставок мілів, перетворювався на болото, заростав бур'яном.

Настав час, коли вода тут затримувалась тільки весною. А потім і того не стало.

І ставок щез. Тільки спогад про нього зберігся.

Подумайте над цією бувальщиною, діти. Напившись води, не забувайте про джерело, з якого вона витікає.

- Прочитай мовчки. Підготуйся відповісти: яким був ставок у давнину, як селяни берегли його?

Поміркуйте разом. Чому і як щез ставок?

Робота в парах. Знайдіть слова, які передають **головну думку** твору. Як ви їх розумієте? Поставте одне одному запитання за прочитаним.

- Який зміст передає вислів «**лихий призвід — людям заохота**»? Як це виявляється в житті? Підготуйтеся переказати оповідання.

✦ Прочитай вірш *Галини Кирпи*.

МОВА МОЯ

Мова моя — мов ластівка,
летить горою, летить долем,
провіщає мені ясен-день.

Мова моя — немов Березиня,
що на кожне своє дитятко
дихає і тремтить.

Мова моя — БУЛА! БУДЕ! А нині
я терни в стежках визбирую,
щоб їй було легше ходить...

Малюнок
Єлизавети
Крючок

- **Поміркуйте разом.** Із чим поетеса порівнює рідну мову? Що означають ці порівняння? Яке ставлення до рідної мови вони утверджують?
- Що кожен/кожна з вас може зробити для того, щоб рідній мові «**було легше ходити**»?

Роздивися малюнок і придумай до нього назву.

МЕДІАВІКОНЦЕ: ЯК СТАТИ ПОІНФОРМОВАНОЮ ЛЮДИНОЮ?

 Пригадай засоби інформації, якими ти користуєшся частіше за все. Які для тебе найважливіші? Якою ти уявляєш поінформовану людину? Розкажи.

**Важливі правила про те,
як бути поінформованою людиною**

Читаю уважно.

Читаю вдумливо.

Міркую над змістом.

Вивчаю й інші джерела.

Аналізую прочитане.

Перевіряю інформацію.

Висловлюю власну думку.

Порівнюю свою думку з думками інших.

Запам'ятай!

- ✓ Будь-яка інформація для чогось потрібна.
- ✓ Ось чому так важливо завжди замислюватись над прочитаним.
- ✓ Тільки читаючи уважно і вдумливо, стаєш поінформованою людиною й активним громадянином/активною громадянкою з власною думкою.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ У яких віршах зображено природу нашої країни? Хто їх написав/написала?
- ◆ Про які річки України ти дізнався/дізналася?
- ◆ З ким порівнює мову Галина Кирпа?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Який зміст назви вірша «Усе моє, все зветься Україна»?
- ◆ Чому про глибокий ставок залишився тільки спогад?
- ◆ Чому Дніпро називають символом України?
- ◆ Яку людину можна вважати поінформованою?

Вмію...

- ◆ Розказати виразно вивчений напам'ять вірш або уривок прози (*на вибір*).
- ◆ Назвати нові слова, вислови, якими поповнилося моє мовлення.
- ◆ Пояснити значення одного з них. Навести ситуацію, коли його доречно вживати.
- ◆ Порівняти твори — близькі за змістом, різні за жанрами.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які твори тобі найбільше запам'яталися? Чим саме?
- ◆ Твори якого автора чи авторки ти хочеш ще прочитати?
- ◆ Яку силу має маленька квіточка *євшан*?
- ◆ Чому почуття любові до рідної країни висловлюється у творах про природу?

Роздивися «**Дороговказ нашої любові**» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ЗАМИСЛЮЄМОСЯ НАД СТОРІНКАМИ КНИЖОК УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка...

Ви вже добре знаєте ці імена, читали їхні твори.

Великий талант, відданість Україні, надзвичайна людяність цих особистостей дають нам право називати їх *титанами духу*, тими, які тримають культуру нашої країни, дають нам можливість рухатися вперед і вірити в майбутнє.

Їхня спадщина, їхні життя і долі — наш безцінний скарб. Його цінність у тому, що і сьогодні, через сотні років, їхні твори цікаві для нас, бо дають відповіді на питання, що турбують сучасних читачів і читачок.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- запам'ятовувати й осмислювати факти біографії письменників;
- розвивати образне мислення;
- розуміти, які думки й почуття митців і мисткинь передають їхні твори;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»** про особливості використання інформації з Вікіпедії.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

(1814–1861)

Із року в рік ти дізнаєшся нове про життя і творчість Тараса Григоровича Шевченка. Про нього говорять: **Наш Тарас і Великий Кобзар**.

Поет найбільше любив Україну. Своїми творами він розкривав красу української мови; з великою вірою писав, що буде наш край вільним і щасливим.

В Україні є чимало музеїв, заповідників, видається багато книжок, присвячених його життю і творчості.

У Києві розташований Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, де зберігаються рукописи поета. Учені вивчають їх і готують до видання.

 Тарас Шевченко.
Автопортрет

Роздивіться хмаринку слів «Тарас Шевченко». Яку нову інформацію ви отримали?

◆ **Роздивіться** репродукції картин сучасного українського художника **Олега Шупляка**. Поясніть, чому він вирішив зобразити Тараса Шевченка саме таким чином. Обговоріть.

 Кобзар

 Дух свободи

 «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Тарас Шевченко

* * *

Вітер віє-повіває,
по полю гуляє,
на могилі кобзар сидить
та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
широке, синіє;
за могилою могила,
а там — тільки мріє.
Сивий ус, стару чуприну
вітер розвіває;
то приляже та послуха,
як кобзар співає.

- Які картини змальовано у вірші? Із чим поет порівнює степ?
- Як ти розумієш вислів «*а там — тільки мріє*»?
- Який настрій створює вірш?
- У якому темпі, з якою силою голосу його, на твою думку, краще прочитати?
- Вивчи вірш напам'ять.

* * *

Вітер з гаєм розмовляє,
шепче з осокою,
пливе човен по Дунаю
один за водою.
Пливе човен, води повен,
ніхто не спиняє,
кому спинить — рибалоньки
на світі немає.
Поплив човен в синє море,
а воно заграло,

погратися гори-хвилі — і скіпок¹ не стало...

- Знайди та прочитай слова й вислови, які змальовують картини тиші й неспокою в природі.
- Підготуйся до виразного читання вірша: визнач його **настрій**, **темп читання** кожного речення. Які почуття потрібно передати **інтонацією**?

* * *

Реве та стогне Дніпр широкий,
сердитий вітер завива,
додолу верби гне високі,
горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
із хмари де-де виглядав,
неначе човен в синім морі,
то виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
ніхто ніде не гомонів,
сичі в гаю перекликались,
та ясен раз у раз скрипів.

 Катерина Штанко.
«Реве та стогне
Дніпр широкий...»

- Прочитай вірш мовчки. Яку пору ночі описано у творі?
- Які картини постають за рядками кожної строфи вірша?
- Підготуйся до виразного читання вірша: добери відповідну **інтонацію** і **темп читання** кожної строфи.

Роздивися репродукції картин-ілюстрацій до відомої поезії, що подані на сторінках цього розділу. Як різні митці зобразили грізні сили природи? Яка з них подобається тобі найбільше? Спробуй пояснити чому. За бажанням створи власну ілюстрацію до цього твору.

¹ Скіпка — невелика тонка пластинка, відколота від деревини.

 Микола Бурачек.
«Реве та стогне
Дніпр широкий...»

 Федір Панко. «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Чи знаєш ти, що цей вірш став народною піснюю? Послухай її у виконанні Національного заслуженого академічного українського народного хору імені Г. Верьовки. Розкажи про свої враження і почуття.

<https://cutt.ly/Cg1S5Pr>

- Вивчи вірш напам'ять.

Вислови свою думку. Ти маєш можливість сприйняти цей твір у його відображенні через різні види мистецтва. Що тобі сподобалося більше: читати, слухати, роздивляться чи самому виконувати? Що об'єднує всі ці твори мистецтва?

ІВАН ФРАНКО

(1856–1916)

Іван Якович Франко народився 27 серпня 1856 року в селі Нагуєвичі, що поблизу Дрогобича на Галичині, у родині сільського коваля.

Батькова кузня була першою життєвою школою для малого хлопчика.

Саме від батька Івась почув перші казки, притчі, бувальщини. Від матері ж хлопчик перейняв любов до народної пісні.

Початкову освіту майбутній письменник здобув у сільській школі. Згодом, навчаючись у Дрогобицькій гімназії, він почав збирати народні пісні, казки, легенди й писати власні твори. Потім він навчався у Львівському університеті.

Для дітей Франко написав казки, оповідання: *«Коли ще звірі говорили»*, *«Лис Микита»*, *«Малий Мирон»*, *«Грицева шкільна наука»* та інші.

Іван Франко був не лише видатним письменником, а й ученим, перекладачем, громадським діячем. Він гаряче й невтомно боровся за кращу долю свого народу.

Відомі сучасні франкознавці Богдан і Наталя Тихолози сказали про нього так:

«Чому ми згадуємо цього дивовижного чоловіка, від часу народження якого вже минуло 165 літ? Відповідь проста: бо це Франко. Українець, що став генієм. Геній, що став Українцем...»

Багато цікавого й корисного про Івана Яковича Франка ви зможете дізнатися на цьому сайті, який носить досить незвичну назву: **Франко: наживо.**

 Володимир
Слепченко.
Портрет
Івана Франка

<https://frankolive.wordpress.com>

◆ Прочитай вірші — картини природи.

**Сила
життя**

Іван Франко

* * *

Дивувалась зима:
чом це тають сніги,
чом льоди скресли всі
на широкій ріці?..

Дивувалась зима:
як посміли над сніг
проклянутись квітки
запахущі, дрібні?

І динула на них
вітром з уст ледяних,
і пластом почала
сніг метати на них.

Похилились квітки,
посумніли, замклись¹;
шуря-буря пройшла,—
вони знов піднялись.

І найдужче над тим
дивувалась зима,
що на цвіт той дрібний
в неї сили нема.

- За допомогою яких слів поет змальовує зиму як живу істоту?
- Як хотіла зима розправитися з першими весняними квітами? Чи вдалося це їй?
- Простеж за текстом, як наростало здивування зими. Якою інтонацією краще передати її почуття?
- Які картини можна побачити за словами вірша? Намалюй власні ілюстрації (за бажанням).

¹ *Замклісь* — замкнулись, стулились.

Настрій

* * *

Дрімають села. Ясно ще
осіннє сонце сяє,
та холодом осіннім вже
в повітрі потягає.

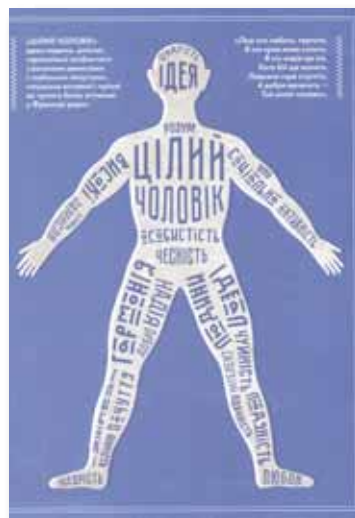
Темно-зеленії садки
дрімають вже без плоду,
і тихо гріються хатки,
і верби гнуться в воду.

Ще ліс не стогне тим важким
осіннім довгим тоном,
і ще стрілою ластівка
звиваєсь над загоном.

- У якому темпі та з якою інтонацією треба, на твою думку, читати вірш? Чому?
- Які вислови вказують на те, що поет змальовує день ранньої осені? А яке слово підкреслює, що це останні погожі дні?
- Як ти розумієш вислови: «дрімають села», «садки дрімають», «тихо гріються хатки», «холодом осіннім потягає»?
- Вивчи вірш напам'ять.

Роздивіться сторінку з незвичайної книжки про Івана Яковича Франка — енциклопедії «**Франко: від А до Я**», укладеної **Богданом і Наталею Тихолозами**.

А як уявляєте цілісну людину ви? Обговоріть. За бажанням намалюйте свого «цілого чоловіка».

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(1871–1913)

Поетеса, справжнє ім'я та прізвище якої Лариса Петрівна Косач-Квітка, народилася 25 лютого 1871 року в місті Новограді-Волинському в родині Косачів.

Майбутня письменниця зростала серед мальовничих лісів і озер Волині. Вона була допитливою, веселою, любила співати, гратися з братом Михайликом, слухати народні пісні, казки.

У чотири роки Леся навчилася читати. Перший вірш «Надія» вона написала в дев'ять років і присвятила його своїй тьоті, яка відбувала заслання. За порадою мами — поетеси **Олени Пчілки** — вона його підписала як **Леся Українка**. Саме з таким ім'ям Лариса Косач стала згодом всесвітньо відомою письменницею.

Доля Лесі була нелегкою. Ще з дитинства їй довелося терпіти муки від невиліковної хвороби кісток, перенести кілька операцій. Та, незважаючи на всі випробування, вона написала багато творів, які цінують і читають вдячні нащадки.

 Софія Караффа-Корбут.

Портрет
Лесі Українки

Два настрої

Леся Українка

ДАВНЯ ВЕСНА

Була весна весела, щедра, мила,
промінням грала, сипала квітки,
вона летіла хутко, мов стокрила,
за нею вслід співучії пташки!

Все ожило, усе загомоніло —
зелений шум, веселая луна!

Співало все, сміялося, бриніло,
а я лежала хвора й самотна.
Я думала: «Весна для всіх настала,
дарунки всім несе вона, ясна.
Для мене тільки дару не придбала,
мене забула радісна весна».
Ні, не забула! У вікно до мене
заглянули від яблуні гілки,
замиготіло листячко зелене,
посипались білесенькі квітки.
Прилинув вітер, і в тісній хатині
він про весняну волю заспівав,
а з ним прилинули пісні пташині,
і любий гай свій відгук з ним прислав.
Моя душа ніколи не забуде
того дарунка, що весна дала:
весни такої не було й не буде,
як та була, що за вікном цвіла.

 Лариса Іванова.
Обкладинка
до збірки віршів
Лесі Українки

- Знайди в першій і другій строфах рядки, у яких говориться про весну як про живу істоту.
- Який дарунок принесла весна поетесі? Як про це сказано у вірші? Простеж за зміною почуттів героїні вірша. Чим вона викликана? Як це можна передати під час читання?
- Що сказано у вірші про пробудження природи (вітру, дерев, пташок)? Виразно прочитай ці рядки.
- Знайди у вірші слова, що римуються.
- Вислови свою думку. Чому про весну сказано, що вона *давня*?

Робота в групах. Роздивіться обкладинку книжки, що вийшла 2016 року у місті Ковелі до 145-річчя Лесі Українки. Чи подобається вона вам? Запропонуйте свої варіанти обкладинок до цієї поезії.

МЕДІАВІКОНЦЕ: Вікіпедія і вікіпедисти

 Прочитай текст про Вікіпедію. Яка інформація була для тебе новою?

Вікіпедія — загальнодоступна вільна багатомовна онлайн-енциклопедія. Назва утворена від слів «*вікі*» (технології для створення сайтів) та «*енциклопедія*». Офіційне відкриття відбулося 2001 року. Будь-хто, в кого є доступ до читання Вікіпедії, також може редагувати майже всі її статті. Станом на березень 2020 року енциклопедія містить понад 50 млн статей, що написані волонтерами з усього світу. Учасників Вікіпедії називають *вікіпедістами*. За обсягом відомостей і тематикою Вікіпедію вважають найповнішою енциклопедією, яку коли-небудь створювали за всю історію людства.

 Чи часто ти користуєшся Вікіпедією? Роздивись інформаційні матеріали. Що ти дізнався /дізналася з них про українську Вікіпедію?

ВІКІПЕДІЯ
Вільна енциклопедія

ВІКІПЕДІЯ
Вільна енциклопедія

Чи допомагає тобі Вікіпедія вивчати біографії письменників?

Чи хотілося б тобі стати вікіпедистом/вікіпедисткою?

Як ти вважаєш, які знання й навички для цього потрібні? Про що б ти хотів/хотіла написати?

Поміркуйте разом і назвіть по три «плюси» й три «мінуси» використання Вікіпедії.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Коли народився Тарас Шевченко? Де зберігаються його рукописи?
- ◆ Де, у якій родині народився Іван Франко? Як він навчався?
- ◆ Яким було дитинство Лесі Українки?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому Тараса Шевченка називають Кобзарем українського народу?
- ◆ Чи можна вважати Івана Франка *«українцем, що став генієм»*?
- ◆ Чому в Лариси Косач псевдонім *Леся Українка*?
- ◆ Чому Леся Українка назвала свій вірш «Давня весна»?

Вмію...

- ◆ Виразно розказати напам'ять вивчений вірш (на вибір).
- ◆ Розповісти про своє ставлення до творчості великих українців.
- ◆ Назвати образні вислови з прочитаних поезій, які запам'яталися.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ *Що тебе вразило, здивувало в творах видатних особистостей?*
- ◆ *Які рядки з поезій стали для тебе особливо важливими, вразили красою, мудрістю?*
- ◆ *Що ще ти хотів би/хотіла би дізнатися про життя знаних українських письменників і письменниць?*

Роздивися **«Дороговказ розуміння творів видатних особистостей»** на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ВІДКРИВАЄМО СВІТ ЛІТЕРАТУРНИХ БАЙОК, КАЗОК І П'ЄС

У розділі ви прочитаєте **чарівні казки** українських і зарубіжних письменників, у яких змальовано фантастичні пригоди й місця, дивовижні зустрічі.

Ознайомтеся також із **п'єсою-казкою, байкою**, що мають свої особливості в побудові тексту й читанні.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- визначати послідовність подій;
- знаходити зв'язки між подіями, почуттями та вчинками дійових осіб, між заголовком твору і його головною думкою;
- висловлювати власне ставлення до прочитаного;
- інсценізувати прочитане;
- визначати й пояснювати жанрові особливості творів;
- дізнаватися про сучасну форму реклами книжок, скориставшись інформацією з **«Медіавіконця»**.

Байки

Пригадай, що тобі відомо про **байки**. Чим вони відрізняються від інших творів художньої літератури? Що таке **мораль**? Яких байкарів ти знаєш?

- Що тобі відомо про видатного українського байкаря **Леоніда Глібова**? У якому сторіччі він жив?

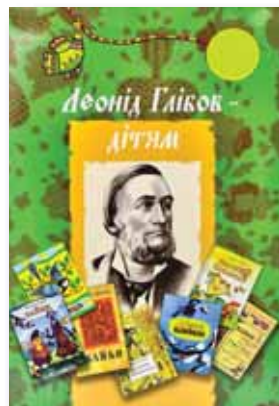

Дитинство майбутнього байкаря минуло серед розкішної природи Полтавщини в селі Великий Поділ. Початкову освіту хлопчик здобув удома — його навчала матінка. Потім він навчався в Полтавській гімназії, а згодом — у Ніжинському ліцеї вищих наук.

Найбільша частина життя байкаря пройшла в Чернігові, де він багато і плідно працював. Тривалий час Леонід Іванович викладав географію, історію.

Учні дуже любили свого вчителя, з повагою відгукувалися про нього, охоче заучували напам'ять байки. Цікаво, що серед його учнів був і Петро Косач, батько Лесі Українки. У родині Косачів знали напам'ять багато байок Глібова.

Твори для дітей письменник друкував найчастіше в журналі «Дзвінок» під псевдонімом «Дідусь Кенар».

Сторінка журналу
«Дзвінок»

Твори байкаря ще за його життя «пішли» в народ: їх читали, переписували, вчили.

Ти вже знайомився/знайомилася з цими творами в попередніх класах.

Прочитай ще одну байку Дідуса Кенара.

Жалібненько, пшеніченьки, мерщій, добрєє,
знічєв'я.

ЗОЗУЛЯ Й ПІВЕНЬ

— Як ти співаєш, півне, веселенько...

— А ти, Зозуленько, ти, зіронько моя,
виводиш гарно так і жалібненько,
що іноді аж плачу я...

Як тільки що почнеш співати,
не хочеться й пшениченьки клювати, —
біжиш в садок мерщій...

— Тебе я слухала б довіку, куме мій,
аби б хотів співати...

— А ти, голубонько, ти, кралечко моя,
поки співаєш на калині,
то й весело мені, і забуваю я
свою недобленьку, життя своє погане
та безталанне...

А тільки замовчиш або куди летиш, —
заниє серденько, неначе на чужині...

І їстоньки — не їм, і питоньки — не п'ю,
та виглядаю все Зозуленьку мою.

Як гляну на тебе — така ти невеличка,
моя перепеличко, а голосочок-то який!

Тонесенький, милесенький такий...

Куди той соловей годиться?

— Спасибі, братику, за добрееє слівце.
Як не кохать тебе за це?
І ти виспіваєш, неначе та жар-птиця;
і дalebі¹, що так, — пошлюся я на всіх. —
Де взявся Горобець, послухав трохи їх
та й каже: — Годі вам брехати
та одно другого знічев'я² вихваляти! —
Пурхнув — та й був такий.
За що ж, — хто-небудь попитає, —
Зозуля Півня вихваляє?
За те, що Півень годить їй
та потакати добре вміє:
рука, як кажуть, руку миє.

- Якими ти уявляєш Зозулю і Півня?
- Навчися виразно читати байку: передавай своє ставлення до персонажів твору, зверни увагу на розділові знаки, паузи.
- Роздивися малюнок. Який епізод зобразила художниця? Якими зображено дійових осіб?
- Поміркуй, чому назви птахів написано з великої літери.
- Які рядки є **мораллю** байки?
- Які слова звучать як прислів'я? Знайди в тексті байки рими.
- Вивчи байку напам'ять.

Підготуйте інсценізацію байки. Скільки буде учасників? З якою інтонацією треба вимовляти слова Півня і Зозулі? А Горобця?

Поміркуйте разом. Чому байки, написані багато років тому, цікаво читати і сьогодні?

Склади байку з подібною мораллю, але на сучасний сюжет. Розкажи її друзям і рідним.

¹ Дalebі — справді, правду кажучи.

² Знічeв'я — тут: без причини.

Літературні казки

- **Пригадай**, чим *літературна* казка відрізняється від *народної*.
- Про що тобі подобається читати казки? Назви своїх улюблених казкарів і казкаррок.

Джозеф Редьярд Кіплінг (1865—1936)

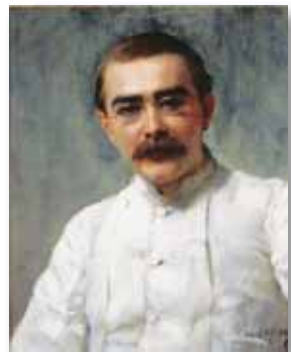
Видатний англійський письменник; народився в родині художника, провів дитинство в Індії.

Він написав багато книжок про мальовничу природу Індії. У його творах розкривається чарівний світ незайманих джунглів, прославляються мужність, відвага, дружба людей і тварин.

Кіплінг багато мандрував світом. Він відвідав Японію, Південну Африку, Америку... Його спостережливість, фантазія, виняткова допитливість сприяли появі книжок, якими захоплюються діти і дорослі. Наприклад, про Кішку, яка гуляє сама по собі, відважного мангуста Рікі-Тікі-Таві.

Особливо прославили письменника дві **«Книги джунглів»**. До них входить і казка про пригоди хлопчика Мауглі, який малим беззахисним хлоп'ям потрапив у джунглі і став членом вовчої зграї. Чи знайома тобі ця казка?

Акела — ватажок вовчої зграї постарів і одного разу промахнувся на полюванні. За законом зграї він має померти. Про те, що трапилося далі, розповідається в уривку із цієї книжки.

Задовольніла, недобітками, зухвальство, візьметься, ненавидять, дитинчати, принаймні, милосёрдніший, вісолопивши, підніжжя.

МАУГЛІ ЙДЕ ДО ЛЮДЕЙ

Весь цей день Мауглі сидів у печері, підтримуючи вогонь. Він стромляв у нього сухі гілки, щоб подивитись, як вони спалахують. Потім знайшов гілку, яка цілком задовольнила його. Ввечері, коли прийшов шакал Табакі й досить грубо переказав, що його чекають на Скелі Ради, він зайшовся реготом. Переляканий Табакі дременував геть. Після цього Мауглі, все ще сміючись, пішов на раду.

Акела, Самотній Вовк, лежав коло своєї скелі, і це свідчило, що місце Ватажка Зграї лишається вільним. Тигр Шер-Хан, оточений вовками, охочими поживитися його недобітками, походжав тут же і вислуховував безсоромні лестощі. Багіра лежала поруч із Мауглі, який тримав горщик із вогнем у себе між колінами. Коли всі зібрались, Шер-Хан заговорив перший, — зухвальство, на яке він би наважився, коли Акела був у розквіті сил і років.

— Він не має права, — прошепотіла пантера Багіра.
— Скажи йому це! Він собачий син! Він злякається!

Мауглі скочив на ноги.

— Вільне плем'я! — вигукнув він. — Хіба Шер-Хан керує нашою Зграєю? Яке діло тигрові до наших справ?

— Місце Ватажка Зграї вільне, і мене запросили говорити... — почав Шер-Хан.

— Хто? — спитав Мауглі. — Хіба ми всі шакали, що будемо підлизуватися до цього вбивці людської худоби? Провід над Зграєю належить самій Зграї.

Знялось багатоголосе виття:

— Мовчи ти, Людське щеня!

— Хай він говорить. Він дотримувався нашого Закону!

І нарешті старійшини Зграї прогрімилі:

— Хай говорить Мертвий Вовк!

Акела насилу підвів свою стару голову.

— Вільне плем'я, а також ви, Шер-Ханові шакали! Дванадцять років я водив вас на лови і з ловів, і за цей час ніхто з вас не потрапив у пастку, нікого з вас не покалічено. Тепер я не вбив свою здобич. Ви знаєте, що проти мене була таємна змова. Ви знаєте, що мені запропонували кинутись на незагнаного оленя для того, щоб показати мою неміч. Це було хитро підстроєно. Тепер ви маєте право убити мене тут, на Скалі Ради. А тому я питаю: хто візьметься покінчити із Самотнім Вовком? Бо за Законом Джунглів я маю право вимагати, щоб ви підходили поодинці.

Запанувала тиха мовчанка, бо ніхто з вовків не наважувався битись з Акелою насмерть.

Тоді Шер-Хан проревів:

— Ба! Навіщо нам здався цей беззубий дурень! Він засуджений на смерть! А от Людське дитинча зажилося на світі. Вільне Плем'я, то моя здобич із самого початку. Віддайте його мені.

Більша частина Зграї заволатала:

— Людина! Людина! Що спільного між нами і Людиною? Нехай іде до своїх!

— І підбурить проти нас усіх селян? — заревів Шер-Хан. — Ні, віддайте його мені! Він — Людина, і ніхто з вас не може подивитися йому в очі!

Акела знову підвів голову і промовив:

— Він їв нашу їжу. Він спав разом з нами. Він заганяв для нас дичину. Він ніколи не порушував жодного слова із Закону Джунглів...

— Він брат нам в усьому, за винятком крові, — провадив Акела, — а ви хочете його вбити! Так, я бачу, що справді зажився на світі. Дехто з вас почав їсти людську худобу, а про інших я чув, що з намови Шер-Хана вони ходять ночами викрадати дітей з порогів селянських хатин. Отож я бачу, ви — нікчемні боягузи, і звертаюся до боягузів. Щоправда, я повинен умерти, і життя моє тепер нічого не варте, інакше я запропонував би його за життя Людського дитинчати. Але щоб зберегти честь нашої Зграї — дрібниця, про яку ви зовсім забули, лишившись без ватажка! — я обіцяю, що коли ви дозволите Людському дитинчати вільно піти до своїх, то я вас жодним зубом не займу, коли настане мій час умирати. Я помру без бою! Це збереже для Зграї життя принаймні трьох. Більше я нічого не можу зробити. Отже, якщо ви хочете, я можу звільнити вас від ганьби вбивати брата, який ніякої провини перед вами не має, брата, що був прийнятий до Зграї і за якого внесено викуп на підставі Закону Джунглів!..

— Він — Людина — Людина — Людина!.. — сердито гарчала Зграя, і більша частина вовків почала скупчуватись навколо Шер-Хана, який уже вимахував хвостом.

— Тепер уся справа в твоїх руках, — промовила Багіра, звертаючись до Мауглі. — Нічого не вдієш, треба битися.

Мауглі підвівся, тримаючи горщик з вогнем у руках. Потім він потягнувся і позіхнув усій Раді просто

в обличчя. Він був у нестямі від злості та горя, бо вовки ще ніколи не показували йому, як вони його ненавидять.

— Гей ви, слухайте! — закричав він. — Досить уже цієї собачої гавкотні! Сьогодні ви так часто мене називали Людиною (хоч з вами я залишився б вовком до кінця днів своїх), що я відчуваю справедливість ваших слів. Тому я вже не називаю вас своїми братами, а собаками, як личить Людині. Про те, що ви зробили й чого не зробите, не вам говорити! Це вже вирішуватиму я. А щоб ви краще зрозуміли, в чім річ, я, Людина, приніс сюди трохи Червоної Квітки, якої ви, собаки, боїтесь!

Мауглі встромив суху гілку в полум'я і, коли вона зайнялась та затріщала, почав вимахувати нею над головою в колі вовків, що тремтіли зі страху.

— Гаразд! — промовив Мауглі, обводячи їх поглядом, — я бачу, що ви — собаки! Я піду од вас до свого племені — коли то справді моє плем'я. Джунглі закриті для мене, і я мушу забувати вашу мову й ваше товариство; але я буду милосердніший за вас. Я був ваш брат в усьому, за винятком крові, і я обіцяю, що коли стану Людиною серед людей, то не зраджу вас перед ними, як ви зрадили мене! — Він стусонув ногою горщик, і від нього в усі боки полетіли іскри. — Ніякої бійки між нами, членами Зграї, не буде. Але я мушу віддати свій борг перед тим, як піти звідси.

Мауглі подався до того місця, де, тупо кліпаючи на вогонь очима, сидів Шер-Хан, вхопив його за підборіддя. Багіра про всяк випадок пішла слідом на ним.

— Встань, собако! — закричав Мауглі. — Встань, коли говорить Людина, інакше я спалю тобі шкіру!

Шер-Хан щільно прищулив вуха й заплющив очі, бо палаюча гілка була вже добре близько.

— Цей різник нахвалявся вбити мене на Раді, тому що не вбив мене, коли я був малям! Але ось як ми, люди, караємо собак!

Мауглі бив Шер-Хана по голові гілкою, а тигр, пройнятий смертельним жахом, жалібно вищав і скиглив.

— Тьху! Обсмалена кішко Джунглів, іди тепер! Але пам'ятай, що коли я знову прийду на Склею Ради — як приходять Людина, — то шкура Шер-Хана буде у мене на голові! І останнє: Акела може жити вільно, як хоче. Ви не посмієте вбити його, бо на те нема моєї волі! І здається мені, що вам тут нічого більше сидіти, висолопивши язика, немовби ви справді щось путнє, а не собаки, яких я проганяю, — ось так! Геть!

Кінець гілки яскраво палав, Мауглі почав розмахувати нею праворуч і ліворуч, і вовки з вищанням кинулися геть, тікаючи від іскор, що палили їм хутро. Лишилось тільки Акела, Багіра та ще з десяток вовків, що були прихильні до Мауглі.

І тут раптом Мауглі відчув, що в грудях у нього почало щеміти, як досі ніколи не щеміло: дихання йому перехопило, він почав схлипувати, і по його обличчю побігли сльози.

— Що це? Що це? — питав він. — Мені не хочеться кидати Джунглів, і я не розумію, що зі мною коїться. Чи не вмираю я часом, Багіро?

— Ні, Братику. Це тільки сльози, які бувають у людей, — відповіла Багіра. — Тепер я знаю, що ти — Людина і вже не дитинча. Віднині Джунглі справді закриті для тебе. Хай вони ллються, Мауглі. Це тільки сльози.

Мауглі сидів і плакав, і серце в нього наче розривалося; адже до цього часу він ще ніколи не плакав.

— Ну, промовив він нарешті, — я йду до людей. — Але спочатку я повинен попроситися з Матір'ю! — І він пішов до печери, де вона жила з Батьком Вовком, і знову плакав, притиснувшись до кошлатих грудей, а четверо вовченят жалібно скавучали.

— Ви не забудете мене? — спитав Мауглі.

— Ніколи, поки здужаємо, ходити по сліду, — відповіли вовченята. — Коли станеш Людиною, приходь до підніжжя гори, і ми будемо з тобою розмовляти; ночами ми будемо бігати на зоряні поля і там гратимемося з тобою.

...Почало світати, коли Мауглі самотньо сховався з гори до невідомих створінь, які зветься людьми...

(Переклад з англійської Леоніда Солонька)

- Сподобалась тобі казка? Що тебе в ній вразило і схвилювало?

Попрацюйте разом! Пригадайте, як Мауглі став членом вовчої Зграї, чому Шер-Хан його ненавидів.

- Які дійові особи є в цій казці? На які групи ви б їх розподілили?
- Прочитайте, що найперше побачив Мауглі біля Скелі Ради. Про що це свідчило?
- Чому Акелу назвали Мертвим Вовком? Прочитайте першу промову Самотнього Вовка. Як він захищав Мауглі? Які докази він наводив?
- Доведіть, що Мауглі був сильним і кмітливим.
- Поміркуйте, чому хлопчик заплакав.
- Знайдіть у тексті *зачин, основну частину, кінцівку*.
- Складіть вдома план і стислий переказ за прочитаним.
- ✦ Радимо вам прочитати й інші оповідання з «Книги джунглів».

Як ви добре знаєте, казки пишуться і сучасними письменниками й письменницями. Пропонуємо вашій увазі одну з них. Але спочатку **маленьке передбачення**: про що, на вашу думку, піде мова у казці з такою назвою? Висловіть свої здогадки.

Галина Гуз'овська-Коріцька

ЛИСИЧКА-КОМЕРСАНТКА

Кажуть, було це давно, коли звірі говорили, а Лиси зі своїми дружили. Щоб прожити, добували вони польові миші, ховрахи, а курей не чіпали. Правда, не любили півнів, коли ті вмикали свої гучномовці, однак, у конфлікт не вступали, бо знали, як люди над своїми улюбленцями трясуться.

Спостерігаючи, як мешканці господарство ведуть, вирішила проворна Лисиця й собі комерцією зайнятися. Знайшла в лісі соснову місцину, розчистила від сміття, опалого листя і стала думати над матеріалом.

— Хочу такий гриб виростити, щоб сонечком у лісі світився, — міркувала Рудохвоста. — І щоб наряд око милував, із кольором моєї шубки збігався.

Мізкувала-метикувала та й вирішила: «Піду по селу, вивідаю, що людям до смаку?»

Куди не загляне, всі тільки боровичкам радіють, а інші гриби кладуть окремо, не очищаючи.

— Дивина, — роздумувала. — Для чого збирати, щоб потім викидати? — Не по-хазяйськи.

— Немає у вас ні сорому, ні совісті, — спробувала присоромити. — Природа вам не простить.

— Що ти все винюхуєш? — проганяючи з подвір'я, кричали услід. — Не пхай носа! Боровик — то справжній гриб, а решта — дурні.

Де це видано, щоб якась Лисиця повчала, які гриби їсти?!

На околиці села завиднілася хата лісника.

— Завітаю до лісничихи, — вирішила. — Вони люди лісу, знають ціну всьому: і пташці, і комахці.

Коли Рудохвоста наблизилася до лісного подвір'я, жінка сиділа й очищала гриби від сміття. Вона побачила, як та несміливо заглядала. Ярина Микитівна махнула рукою, запрошуючи: «Заходь, Лисичко, на молочко».

Вони завжди знаходили спільну мову. Дружити не дружили (хто з хитрою заводитиме дружбу?!), але не раз Руду молочком пригощали, бо вона, знаючи ліси, частенько виводила їх то на малину, то на ожину.

— Не до гостин мені, — заклопотано промовила Лисичка. — Хочу порадитися, — й зайшла у двір.

Ярина Микитівна сиділа на ряднині й сортувала грибочки, які чоловік приніс із вранішнього походу. Вона старанно розкладала їх на купки: боровики, сиріжки, козарики. Окремою яскраво-жовтою плямою вирізнялися капелюшки з хвилястим обрамленням.

— Ой, які ці гарні! — захоплено вигукнула Лисиця. — Скільки сонця в них!

— Вони й нам подобаються, — відповіла жінка. — Правда, смакуємо з обережністю, бо раніше не збирали. Появилися недавно, в молодому сосновому бору.

— А пахнуть курочкою, — потягнула носом Лисиця.

Жінка взяла до рук, відщипнула й піднесла до носа: «Справді чути курятиною».

Лисичка повеселіла. Зрозуміла, що на правильному шляху. Промайнула думка випросити в Ярини ці грибочки для розмноження.

— Слухайте, Микитівно, — розпочала лукаво. — Приглянула для вас галявину з цілющим скарбом — суницею. Запашна-а-а!

Підійшла поближче до Ярини, глянула на її обличчя хитреньким оком, продовжила:

— А що сік, то цілющий нектар — добре шкіру живить, омолоджує, зморщечки вирівнює, плямочки, такі як у вас, відбілює. Гляньте, яка в мене мордочка гладенька! А тільки тому, що я не один рік суничку споживаю.

Ярина Микитівна, знаючи ціну таким лестошам, запитала:

— Признавайся, Хитренька, що тебе привело до мене?

Лисиця, повагавшись хвилину, однак, не розкриваючи план до кінця, промовила:

— Давайте зробимо так: я вам покажу стежку, а ви мені віддаєте оце сонечко. Все одно викинете».

— Та чого б я викидала? — здивувалася жінка.

— Я їх приготую у сметані — пальчики оближеш. — Дам спробувати — лапу обсмокчеш, — засміялася.

— Я коли по селу вивідувала, то бачила, що жінки тільки боровиками тішаться, а всі інші гриби зневажають, — відповіла Лисиця.

На мить задумавшись, відчуваючи, що хитрощами не візьмеш, продовжила: «Гаразд, довірю вам таємницю».

Підійшла впритул, озирнулася навколо і промовила: «Ані пари з уст!»

Вона почала ділитися планом створення власного бренду: **наговорила сім мішків гречаної вовни.**

Вислухала Ярина Микитівна, до кінця й не второпала, однак, погодилася віддати гриби: «Пропозицію приймаю: мені сунички, а тобі сестрички!»

— О! — засяяла від здогадки Лисиця. — Назву бренд: «Лисичка й сестрички».

— Як на мене, то нехай буде: «Лисички-сестрички», — порадила жінка. — По руках і лапах!

— Домовилися! — погодилася комерсантка й, забравши випрошене, шмигнула за ворота.

— А по суниці коли підемо? — кинула Ярина вслід.

— На днях. Як тільки справу зроблю, — відповіла не озираючись.

Декілька днів вона висувувала жовті капелюшки, в яких містяться спори грибів, то готувала ґрунт для посівного матеріалу. Настав час завершувати процес. Навколо сосни викопала ямки, щільно набила посівний матеріал та, взявши лійку, обережно кожну полила. Насамкінець прикрила ґрунт мохом, листям, гіллям.

— День за днем, — думала Лисичка, — та й урожай збиратиму.

Тижнів зо два щоранку поливала, заглядала, чи не показуються жовті ґудзички з-під листя. Не знала Рудохвоста, що цілий рік доведеться чекати!

— Піду я в село, поспілююся з грибниками. Може, хто й підкаже, що далі робити. Язик аж свербить, так розказати хочеться, — вирішила комерсантка.

Побігла на лихо. Краще тримала б язик за зубами! Люди взяли на кпини¹.

— Де це видано, щоб Лисиця гриби вирощувала? — насміхалися. — Окрім хитрощів, вона ні на що нездатна.

Мов батогом по серцю стьобнули!

 ¹ *Взяти на кпини* — глузувати, насміхатися з когось.

— Кепкуйте-кепкуйте, — не здавалася Руда. — **За-регочитесь на кúтні зуби**, коли я урожай збиратиму.

Затаїлася. Образилася. Ні з ким не спілкувалася, окрім лісничихи. Минув рік. Щодня Лисиця навідувалася в сосновий бір, однак, гриби не росли.

— Не буде в мене сестричок! Знеславилася на все село, — жалілася Ярині.

— Не хвилюйся! Ось як задощить по-літньому, то і збиратимеш урожай! — втішала жінка.

І правду казала. Липень усе частіше випускав на волю дощі. Вони із Громом і Блискавицею літали над лісами, щедро напоювали все живе. Коли випогодилося, пішла бізнесменка до соснового бору. Й диво дивне! То тут, то там з-під листя пробивалися жовтими гудзичками грибочки!

— Не пішла моя праця намарне! — тішилася Лисичка. — Як почують, то лікті кусатимуть ті, хто насміхався з мене, — міркувала, коли бігла в село похвалитися. Хоч і хитра від природи, та не відала, що краще **води в рот набрати**! Цілий день від хати до хати розносила свій успіх!

— Не кажи гоп, поки не перескочиш! — радили ті, що минулоріч проганяли з двору. — Дочекайся три дні, щоб підросли, а тоді й на базар неси!

Не подумала Рудохвоста, що й люди бувають хитрі й ласі до чужої праці! Прийшла на третій день до лісу, а там і слід простиг від лисичок.

Спозранку Руда неслася в село, де мешкали порадики, проникла нишком у курник і поцупила найкращого півня!

— Це вам за сестричок! — виправдовувала свій вчинок Лисиця, втікаючи зі здобиччю. — Не давай волю

язикові — не заведе в неволю. Десятою дорогою буду обминати людей, щоб **не пійматися на гачок** їхнього лукавства, — заріклася.

Зупинилася. Кинула зболений погляд на село. Воно пробуджувалося: кукурікало, гавкало, нявкало, мукало, рохкало. То тут, то там біля колодязів брязкотіло, дзеленчало. Сільські й гадки не мали, що Лисиця поцупила найголосистішого півня, бо хотіла помститися за сестричок, за втрачену надію на комерцію.

— Хто зібрав лисички, той і мене не пошкодує, — рятувала власну шкуру Рудохвоста, покидаючи людей назавжди.

З тих пір вона **тримає язик за зубами** й не показується на очі. Комерцію закинула, але час від часу, коли люди втрачають пильність, навідується до курника. Кортить же курятиною посмакувати, коли лисички відволікають грибників!

Урок.

- Чи сподобалася тобі казка? Чим, на твою думку, вона відрізняється від казок, які ти читав/читала раніше?
- **Роздивися** малюнки до казки, які намалювали юні художник й художниця із Запоріжжя. Які епізоди казки вони ілюструють? Створи власну ілюстрацію (за бажанням).

Ілюстрації до казки *Сергія Немченка* й *Єви Дубової* (с. 119, 124)

- Як ти розумієш значення виділених висловів? Поясни.
- Чому, на твою думку, тільки лісничиха зрозуміла Лисичку?
- Визнач *зачин*, *основну частину* і *кінцівку казки*.
- **Вислови свою думку.** Аргументуй.

Займи позицію

Мені подобається поведінка Лисички, тому що ...

Мені не подобається поведінка Лисички, бо ...

Поміркуйте разом. Про який *урок* ідеться в кінці казки?

Уяви, що тобі запропонували створити обкладинку до цієї казки. Що б ти запропонував/запропонувала б на ній зобразити?

- Придумай свою кінцівку цієї історії. Обговори її з друзями.

П'еса-казка

У третьому класі ви вже знайомились з **п'есою-казкою**.

Пригадайте, які особливості побудови тексту має п'еса. Про що вказано на початку п'еси? На які частини поділяється текст п'еси?

Ви прочитаєте п'есу-казку **«Обережно, Незнайомець!»**. Її написала сучасна українська письменниця, художниця, драматургиня і сценаристка **Світлана КОНОЦУК** (творчий псевдонім — *Лана Ра*). Розшифруйте цей псевдонім, пригадавши міфи, які ви читали на початку року.

Героїня цієї п'еси — *Конячка Камелія* — завжди прийде на допомогу, якщо ви відчуваєте себе самотніми. Як ви вважаєте, Конячка Камелія потрібна багатьом вашим ровесникам і ровесницям?

ОБЕРЕЖНО, НЕЗНАЙОМЕЦЬ!

П'єса-казка на три дії

(Скорочено)

Дійові особи:

КАМЕЛІЯ: Конячка. Весела й обережна. Дуже слухняна. Завжди готова йти на допомогу.

ГОРОХ: Мишеня. Це не просто сіра миша, а сіра миша у білий горох. Любить співати реп.

БОРЧИК: Кабанчик. Веселий, дружній, але зовсім не слухняний.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ: Пес, відважний поліцейський.

НЕЗНАЙОМИЙ: Це той, кого ви не знаєте. Це може бути жінка або чоловік будь-якого віку. Незнайомий — це не ваш родич і не друг ваших батьків, а зовсім чужа людина. Невідомо з якими намірами він хоче з вами спілкуватися.

Дія перша

Зелені квітучі луки. Будиночок конячки Камелії.

КАМЕЛІЯ (голос за дверима): Бабуню, я на каруселі! З друзями!

БАБУСЯ: Обережно там! І остерігайтеся незнайомців!

КАМЕЛІЯ (виходячи з дому): Так, знаю. З незнайомцями навіть не розмовляти.

Камелія весело вибігає з будиночка. На зустріч їй мишеня Горох. Мишеня співає.

КАМЕЛІЯ: Горошку, ти завжди у гарному настрої.

ГОРОХ: А чому би й ні. Якщо у мене шубка в горошок, то нехай це буде найвеселіший горох у світі. (*Співає.*)

Я не просто сіра миша, ні біліша, ні жовтіша,
ні в клітинку, ні в малинку,

ні в краплинку-павутинку у білі я горохи,
смішні ахи, ехи, охи!

Горох зліва, горох справа,
горохи спереду та ззаду.

Горохові вуха, гороховий хвіст...

КАМЕЛІЯ (*продовжує рядок пісні*): Чудо горохове,
горохова миш! Що ж. Тепер, мерщій за Борчиком!

*Камелія та Горох весело підбігають до будиночка.
Над дверима напис: «Будиночок пана Вепря».
Камелія стукає у двері. Двері швидко відчиняються.*

БОРЧИК: О! Заходьте!

КАМЕЛІЯ (*вражено*): Заходьте?! І ти одразу відчиняєш двері?

БОРЧИК: А що?

ГОРОХ: Але ти не дізнався, хто прийшов?

КАМЕЛІЯ: Навіть дорослі мають запитати: «Хто там?»
Вдома є хтось дорослий?

БОРЧИК (*безтурботно*): Ні, я сам. Хрюк! Нащо питати, хто там? Хрюк! Хто б не прийшов, це же гості!

ГОРОХ (*застережливо*): Але не завжди в гості приходять хороші гості.

БОРЧИК (*здогадливо*): А-а-а... Це ти про мою балакучу тітоньку із сусіднього лісу?..

КАМЕЛІЯ: Ні, це він про Незнайомця.

БОРЧИК: Незнайомця? Не хвилюйтесь... Я відчинив, бо то були ви.

КАМЕЛІЯ: А якби не ми?

Дзвонить телефон. Кабанець знімає слухавку.

Алло! Це Борчик! Доброго дня! Так. Так, дуже. Дуже-дуже.

(Кладе слухавку і стрибає на radoщах.) Ви тільки-но уявіть! Спитали, чи люблю я цукерки. От дурні запитання. Звісно, люблю!

КАМЕЛІЯ: А хто то був?

БОРЧИК: Не знаю.

ГОРОХ: Може це і був страшний Незнайомець.

БОРЧИК: Припиніть ви нарешті. Незнайомець не буде говорити про солодощі.

КАМЕЛІЯ (*рішуче*): Треба негайно розказати про це своїм батькам.

БОРЧИК: Що ж ви такі завидющі? Хоча я розумію. Адже ніхто вам не пропонує солодощі та не шле імейли.

КАМЕЛІЯ (*занепокоєно*): Імейли?

БОРЧИК (*поважно*): Так. Він цікавиться моїми справами.

ГОРОХ: Ти дорослим про це розказав?

БОРЧИК: А навіщо?

КАМЕЛІЯ: Ти неодмінно маєш розказувати батькам про такі листи. Неодмінно! Незнайомець випитує в тебе особисту інформацію, щоб завдати шкоди.

БОРЧИК: Це вас завидки беруть. Бо ніхто у вас не питає, коли ти, сонечко, зі школи приходиш, чи сам, бідолашний, уроки робиш... Слухайте, ми начебто на каруселі збиралися? То чого тут стоїмо? А цукерки — то вже моя справа. Чим би ви не лякали мене, а свої солодощі я вам не віддам.

Дія друга

Ігровий майданчик.

Каруселі. Гойдалки. Друзям весело. Вони бігають одне за одним. Розкручують карусель. Грають у космонавтів.

БОРЧИК: Екіпаж готовий до злету?

ГОРОХ: Всі прибори в готовності!

БОРЧИК: Тоді злітаємо!

КАМЕЛІЯ: П'ять, чотири, три, два, один, пуск!

ВСІ РАЗОМ: У-у-у-у!

КАМЕЛІЯ: Летимо зі швидкістю світла.

БОРЧИК: Перший помічник, нам треба швидше, по-переду завіса астероїдів.

ГОРОХ: Спробую додати швидкості...

ВСІ РАЗОМ: У-у-у-у!

До каруселі підходить темна фігура Незнайомця.

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: Ця карусель занадто повільна. Я знаю майданчик, де супершвидкісні крутилки... Пішли зі мною.

КАМЕЛІЯ і ГОРОХ: Відійдіть від нас, ми підемо до поліції!

Камелія швидко зупиняє карусель. Незнайомець щезає.

БОРЧИК (*невдоволено*): Що за паніка? І що такого, якщо ми підемо на кращі каруселі?

ГОРОХ (*обурено*): Невже ти не розумієш? Там немає ані гойдалок, ані цукерок. Це Незнайомець, і він заманює тебе, щоб викрасти.

КАМЕЛІЯ (*рішуче*): Я йду до поліції. Горошку, залишайся з Борчиком, щоб він у халепу не вскочив. І благаю, не йдіть з незнайомцем.

БОРЧИК (*бурчить*): Ой, та йди вже. З тобою забавки сьогодні якісь невеселі. Давай, Горошку, в піжмурки пограємо. Затуляй очі та жмури.

Горох затуляє очі. Борчик бігає майданчиком у пошуках де б заховатися. Камелія йде. Борчик біжить до дерев. Там тень Незнайомця. Він підходить до кабанчика.

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: Ти любиш цукерки?

БОРЧИК: Аякже!

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: У мене їх багато. Дуже багато!

БОРЧИК: Правда?

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: Звісно, правда! Ходімо зі мною!

Борчик весело хрюкає та йде з Незнайомцем. Камелія з кінця сцени обертається. Жахається.

КАМЕЛІЯ і ГОРОХ: Борчик. Ні!!!

Незнайомець ховає Борчика у мішок. Камелія та Горох поспішають на допомогу. Незнайомець бачить їх, зупиняється, посміхається та махає їм рукою.

КАМЕЛІЯ: Ні, Горошку, не біжи. За ним бігти не можна, бо він і нас у свій мішок запахне.

ГОРОХ: Тоді бігом по допомогу!

Вони розвертаються, починають бігти в іншу сторону.

КАМЕЛІЯ: Сподіваюся, Незнайомець не встигне доїхати до Болота Безвісті.

Камелія біжить попереду. Горох дуже втомлений. Їх доганяє автомобіль.

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: Вас підвести?

КАМЕЛІЯ: Ні.

ГОРОХ: Так (хутко сідає у машину).

КАМЕЛІЯ (обертаючись): Ні! Не сідай! (Застережливо.) Там може бути...

З машини їй махає Незнайомець. Він ховає Гороха у мішок і швидко зникає.

КАМЕЛІЯ (кричить): Рятуйте! Незнайомець! (Камелія плаче.)

Підбігає поліцейський-пес.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ: Що сталося?

КАМЕЛІЯ: Пане поліцейський, допоможіть! Кабанця та мишеня викрав Незнайомець.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ (кричить у рацію): Перекрити всі дороги! (Звертається до Камелії.) Як це трапилось?

КАМЕЛІЯ (*крізь сльози*): Ми з Горошком попереджали Борчика, що треба бути уважним і обережним. І головне, золоте правило: нікуди, ніколи не йти з Незнайомцем! А Борчик (*плаче*) побачив цукерки, послухав Незнайомця і пішов за ним. І потрапив у мішок. А потім Горох сів в автомобіль і навіть не подивився, хто там сидить. От Незнайомець і вкрав їх!

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ: Ой-йой! Який кабанець нерозумний. А Горох, ніби й обачний, а припустився такої помилки. (*Дістає планшет.*) Кажеш, Незнайомець телефонував? Диктуй телефон Борчика.

КАМЕЛІЯ: Три жовті жолуді, один зелений і два коричневі.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ: Так-так-так (*переглядає щось*) Ось! Є! То був дзвінок із темного лісу, з Болота Безвісті. Чекай мене у поліцейському відділку.

Дія третя

Темний ліс. Крик сови, літають кажани. В далечині світяться очі диких тварин. Незнайомець несе мішок. Чується плач.

ГОРОХ (*скиглить у мішку*): Відпустіть нас...

БОРЧИК: Хочу до мами...

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: Хм, от придумали. (*Перекривлює.*) До мами, відпустіть. Ви самі цього захотіли!

БОРЧИК: Будь ласка...

НЕЗНАЙОМЕЦЬ: Ой, які приємні слова. Говоріть мені їх частіше. Адже вам нікому їх говорити (*вдає що розчулився*). Ви більше ніколи не побачите ані батьків, ані друзів.

ГОРОХ (*рішуче*): Відпустіть!

НЕЗНАЙОМЕЦЬ (*гримає*): Ніколи! Ось, ось і ви будете у Болоті Безвісті. Там ба-а-а-гато дурних

діток щезло. (*Мерзенно сміється.*) Бульк! І поглинуло їх болото. І ви, мілюзга теж щезнете. І ніколи вже не побачите ані сонечка, ані друзів, ані батьків.

Горох та Борчик плачуть. Незнайомець прямує далі з мішком. Страшні крики сови. Крізь крики сови чути поліцейську сирену. Незнайомець біжить. За ним поліцейський. Незнайомець кидає мішок. Зникає за деревами. Поліцейський ліхтариком освітлює кущі, дерева.

ГОРОХ та БОРЧИК (*кричать з мішку*): Ми тут. Ми тут! Рятуйте! Будь ласка!

Ліхтарик поліцейського освітлює мішок. Розв'язує. У мішку заплакані Горох та Борчик.

ГОРОХ та БОРЧИК (*плачуть*): Дякуємо!

Лісовий поліцейський відділок. Камелія дивиться на годинник

КАМЕЛІЯ: Хоч би встигли, хоч би встигли їх врятувати! Потрапивши до Болота Безвісті, діти не повертаються!

З'являється поліцейський, з ним набурмосені чумазі Горох та Борчик.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ: Приймай друзів!

Камелія кидається до друзів. Ой, вам пощастило. Ще кілька хвилин — і Незнайомець дістався б Болота Безвісті... (Зітхає.) Жодна дитина, яку він вкрав, не повернулася додому. На жаль, але таких неслухняних дітей багато. Тому завжди остерігайтесь Незнайомців.

БОРЧИК: Вибачте, це я винен. І Горох через мене втрапив у мішок.

ГОРОХ: Я теж винен. Був таким необачним!..

БОРЧИК: Так, я зрозумів, ніколи не відчиняти дверей, коли немає вдома дорослих.

ГОРОХ: Не відповідати на телефонні дзвінки, коли дорослі не вдома.

БОРЧИК: Не відповідати на листи Незнайомця. Не розмовляти з Незнайомцем на вулиці.

ГОРОХ: Не сідати з Незнайомцем у машину.

КАМЕЛІЯ: Нікуди не йти з Незнайомцем.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ: А коли ви зустріли Незнайомця або зрозуміли, що до вас пише чи телефонує Незнайомець, що треба робити?

ВІДПОВІДАЮТЬ РАЗОМ: Розказати дорослим або повідомити у поліцію!

Співають.

І нікуди, і ніколи, ані з дому, ані з школи,
з Незнайомцями не йди, не роби собі біди!

- Яке враження справила на тебе п'єса?
- На яку тему ця п'єса? Хто її **дійові особи**?
- Де в цій п'єсі **зачин**, **основна частина**, **кінцівка**?
- Чому цей твір називається **п'єса-казка**?

Поміркуйте разом. Чому в дійових осіб різне ставлення до Незнайомця?

Займи позицію

Чиї вчинки ви схвалюєте, а чиї — ні?

Камелії

Горошка

Борчика

Підготуйтеся до читання п'єси вголос. Скільки треба виконавців?

- Читаючи, звертайте увагу на вказівки авторки щодо інтонації і рухів дійових осіб.

Робота в парах. Які почуття викликає п'єса?

- Чи доводилось вам потрапляти в подібні ситуації? Розкажіть одне одному.
- Якби ви зустрілися з авторкою п'єси, про що б запитали?

МЕДІАВІКОНЦЕ: буктрейлер

Буктрейлер — сучасна реклама книги.

З англійської *book* — це книга, *trailer* — тягач, причіп, призначений для перевезення вантажів. Дослівний переклад: *тягнути книгу на причепі*. Буктрейлер — це короткий відеоролик (не більше трьох хвилин) за мотивами книги, кліп для книжки.

Основне його завдання — яскраво й образно розповісти про книжку, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання.

Той, хто читає і думає, має значно більше шансів у житті, ніж той, хто дивиться телевизор.

Що, на вашу думку, може спонукати до читання вас і ваших однолітків? Обговоріть.

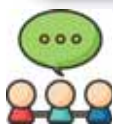

Крок 1. Вибір книжки для реклами.

Крок 2. Створення сценарію для буктрейлера, тобто продумати сюжет і написати текст. Важливо вибудувати сюжет таким чином, щоб читачеві неодмінно захотілося дізнатися, що ж буде далі. А дізнатися це можна, лише прочитавши книжку.

Крок 3. Наступний етап роботи — необхідно дібрати картинки, сканувати ілюстрації з книжки, зняти своє відео або ж знайти відео з тематики в інтернеті.

Крок 4. Записати озвучений текст, якщо це передбачено за сценарієм.

Подивіться буктрейлер, присвячений казці «Мауглі». Його створили читачі й читачки Старобільської дитячо-юнацької бібліотеки, що на Луганщині. Чи сподобався він вам? А якою ви бачите рекламу цієї книжки? Обговоріть.

<https://cutt.ly/jg1DkUt>

Спробуйте разом із дорослими створити буктрейлер до своєї улюбленої книжки. До речі, ви зможете взяти участь у Всеукраїнському конкурсі буктрейлерів «*Оживають герої на екрані у рекламі*», що його проводить Національна бібліотека України для дітей.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Назви казок, які прочитав/прочитала у цьому розділі.
- ◆ Хто автор/авторка прочитаних байки і п'єси?
- ◆ Як потрібно поводитися з незнайомими людьми?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Для чого пишуться байки?
- ◆ Чому прочитані казки можна назвати *чарівними*?
- ◆ Чому Мауглі мав повернутися до людей?
- ◆ Які особливості побудови п'єси?

Вмію...

- ◆ Визначати головну думку в прочитаних творах.
- ◆ Знаходити висновок (мораль) байки.
- ◆ Визначати, які вчинки дійових осіб позитивні, а які — негативні.
- ◆ Брати участь в інсценізації казки-п'єси.
- ◆ Скласти план прочитаного твору та переказати його зміст.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Хто з персонажів прочитаних творів справив/справила на тебе найбільше враження, хто викликав твоє співчуття?
- ◆ Чи погоджуєшся ти з висновками, які є у прочитаній байці?
- ◆ Які почуття викликає в тебе головний персонаж казки «Лисичка-комерсантка»?

Роздивися **«Дороговказ читацьких вражень»** на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

ЧУЄМО ВЕСНЯНІ ПЕРЕДЗВОНИ

Ви вже добре знаєте, що віршована мова має **рими**, **ритм**. Вона відрізняється особливою **виразністю**, **образністю**.

Поети й поетеси розповідають про природу так, що їхні спостереження, думки та почуття стають для читачів цікавими відкриттями, пробуджують уяву, спонукають до роздумів.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- знаходити, як по-різному описано у віршах небо, поле, дощ; які слова вжито, щоб передати різні стани природи, настрої і почуття людей;
- уявляти прочитане, проймаючись любов'ю до рідного краю;
- збагачувати своє мовлення образними висловами;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»**, як краще відсвяткувати Всесвітній день поезії.

Вадим Скомаровський

З ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ ВЕСНА

Справді, з чого починається весна:
може, з проліска на тихому осонні,
з пісні жайвора дзвінкої, мов струна,
чи з мурашки, що проснулась на долоні?
Вже з-під снігу виповзає борозна,
і ріка уже звільняється від криги.
З тепловію починається весна,
з перших крапель і тривалої відлиги.
Пропливає угорі гусиний клин,
і над лугом знову чайка квилить-кряче.
Вогку грудочку кмітливий селянин
розминає в пучках довго і терпляче.

- Прочитай вірш уголос. Яку інтонацію ти добереш?
- А з чого починається весна для тебе? Розкажи.

Леонід Глібов

ХТО ВОНА?

Лиха зима сховається,
а сонечко прогляне,
сніжок води злякається,
тихенько тануть стане, —
і здалеку бистресенько
вона до нас прибуде,
кому-кому любесенько,
а діткам більше буде.

- Про що поет запитує? Яку дає відповідь на свої роздуми?
- Чи можеш продовжити перелік ознак ранньої весни?
- **Пригадай**, як називаються такі вірші.

Анатолій Камінчук

ЛІЧИЛКА

Слухай, як лічити слід:
я — кульбаба,
ти — кульдід,
слухай, як лічити слід:
я — кульбаба,
ти — кульдід.
Я — весна,
а ти — зима.
Був мороз —
тепер нема!

• Які вірші про кульбабки ти знаєш? Розкажи.

• Доведи, що ця лічилка — вірш.

Вивчіть лічилку напам'ять і розіграйте її у ролях. Скільки учасників, на вашу думку, має бути в цій інсценізації?

Грім, дощ, вітер у кожную пору року — особливі. Це відзначають природознавці, зображують у своїх творах митці.

Почуття свіжості, захоплення змінами в природі ти відчуєш у поезіях відомих тобі авторів.

Микола Вінграновський

ГРІМ

Була гроза, і грім гримів,
він так любив гриміти,
що аж тремтів, що аж горів
на трави і на квіти.

Грім жив у хмарі, і згори
він бачив, хто що хоче:
налив грозою грім яри,
умив озерам очі.

А потім хмару опустив
на сад наш, на щасливий,
і натрусив зі сливи слив,
щоб легше було сливі.

Та тут до грому навздогін
заговорила груша:
«Трусніть і грушу, дядьку грім,
бо важко мені дуже...»

І дядько грім сказав собі:
«Потрушу я і грушу,
бо небеса вже голубі
я покидати мушу».

- Які почуття викликав у тебе вірш? Розкажи.
- Яким ти уявляєш грім, описаний у вірші?
- Які звуки передають звучання грому?
- Які весняні звуки, мелодії, крики передають радість весняного розмаю?

Андрій Малишко

ДОЩИК

Вихопивсь дощик поміж заграв:
чоботи сині, синя сорочка,
сині мелодії понапинав
з неба широкого аж до листочка,
синіми стрілами закресав,
сині листочки дрібно писав —
людям, озерам, лукам за обрій,
ох і смішний же!

І добрий-добрий!
 І запрозорились водні гущі,
 і посміхнулись темні пущі,
 навіть дуби із важкої породи
 чухали голови від насолоди.
 ...Вихопивсь дощик поміж заграв.

- Яким змальовано дощик у вірші? Який колір переважає в його описі? Яким ти уявляєш цей дощик?
- Які слова вказують на те, що дощ з'явився *раптово* і що він дуже *сильний*?
- У яких віршах інших авторів й авторок ти читав/читала про казковий образ дощу?
- Вивчи напам'ять «весняний» вірш, що тобі сподобався найбільше. Прочитай його вдома. Розпитай своїх рідних, які вони знають вірші про весну.

У другу неділю травня свято — **День матері**. Це світле родинне свято, започатковане в Америці і відроджене в Незалежній Україні. Нині воно входить у повсякденний звичай шанування жінки — матері, бабусі.

В усній народній творчості й авторських творах знайдемо дуже багато прислів'їв, пісень, казок, поезій, де вшановується лагідна, працьовита, красива, турботлива, щедра на добро й ласку *мама, матуся, мамусенька, матінка, неня...*

Дмитро Павличко

МАТИ

Перше слово — *Мати*,
 друге — *Україна*,
 так учився розмовляти
 я, мала дитина.

Кожне слово пахне,
 мов листочок м'яти.
 Та, мов квітка з короваю,
 пахне слово *Мати*.

Віка Чуднова (9 років).
 Моя Україна

Кожне слово світить
гранями рубіна,
але сяє, наче сонце,
слово *Україна*.

- Прочитай уважно вірш. Із чим у тебе співвідносяться слова *мати*, *Україна*?
- Розкажи про це своїм рідним. Розпитай їх про враження від цього твору.

Прочитай вірш.

Вічний зв'язок

Федір Петрів

ЩО ПОЧИНАЄТЬСЯ З МАЛОГО?

З дрібної зернинки росте буйний колос.
Шумлять, наче море, безмежні лани.
У скрипки струна, мов тонісінський волос,
а як вона грає — ти тільки торкни.

Із бруньки весною — і листячко, й квіти,
і плід соковитий на вашім столі.

Із жолудя — дуб, що пустив пишні віти,
стоїть, ніби витязь, на рідній землі.

Росте з немовляточка геній великий,
з малої іскринки — великий вогонь.

І десь з ручаїв починаються ріки.

Журавлик летить з материнських долонь.

- Як би ти дав/дала відповідь на запитання, що є назвою вірша?
- **Вислови свою думку.** У природі, суспільстві, родині — все взаємопов'язане. Як ти вважаєш, чому?

Робота в групах. Доповніть вірш, навівши власні приклади зв'язків і взаємодії у світі.

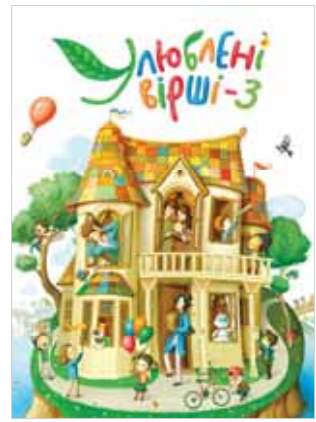

МЕДІАВІКОНЦЕ: ЯК ВІДЗНАЧИТИ Всесвітній день поезії

Роздивіться обкладинки серії книжок, виданих в добре відомому вам видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Що привернуло вашу увагу насамперед?

А у вас є улюблені поезії? Розкажіть про них друзям.

21 БЕРЕЗНЯ – ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ПОЕЗІЇ

Доберіть своє гасло до Всесвітнього дня поезії.
Обговоріть його.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Назви прочитаних віршів та прізвища їхніх авторів.
- ◆ Які ознаки має віршована мова?
- ◆ Що таке акровірш?
- ◆ Чому при читанні віршів важлива інтонація?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому у вірші Дмитра Павличка перше слово — *Мати*?
- ◆ З яким почуттям написав свій вірш Микола Вінграновський?
- ◆ Що починається з малого?

Вмію...

- ◆ Знаходити у віршах рими, образні вислови.
- ◆ Визначати почуття, з якими поети змальовують картини природи.
- ◆ Прочитати виразно вивчені напам'ять вірші.
- ◆ Розповісти про свої враження від прочитаного.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вірші тебе зацікавили особливо? Чим саме?
- ◆ Чи погоджуєшся ти із тим, що світ природи — це справжнє диво?
- ◆ До якого вірша ти б хотів/хотіла намалювати ілюстрацію?
- ◆ Які картини та явища природи, що їх описано у віршах, ти спостерігав/спостерігала в житті?

Прочитай «Дороговказ поетичного настрою» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними й друзями.

ФАНТАЗУЄМО, ТВОРИМО І МРІЄМО

Швидко промайнули чотири роки у початковій школі. Ви навчилися не лише читати, писати, лічити, досліджувати світ... Ви навчилися думати, спілкуватися, дружити, вірити в себе, висловлювати свої почуття.

І переконалися в тому, що фантазія, творчість, натхнення, прагнення змінити світ на краще, віра в себе та інших дуже важливі у щоденному житті.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- уявляти прочитане, продовжувати твір, римувати слова, створювати казки, вірші, малюнки, грати сценки, вистави;
- готувати **мініпроект — стіннівку «Прощання з початковою школою»**, у якій підсумуєте, як ви змінилися за роки навчання;
- замислюватися над тим, як книжка і читання допомагають вам стати успішними й щасливими.

Фантазери, мрійники люблять змінювати світ, створювати щось нове. Основа цього — **творче сприймання, уява, натхнення**. Прочитай твори, у яких герої вміють подивитися на звичні речі, події по-іншому, по-своєму.
І сказати своє слово!

- **Поміркуй**, про що йтиметься у вірші.
- Про кого можна сказати — **Новинкар**?
- Які споріднені слова ти можеш дібрати до цього слова?

Степан П'юшик

НОВИНКАР

Ще в літа далекі, сиві,
про які лиш чув школяр,
**жив поміж людей кмітливий,
мудрий хлопчик Новинкар.**
Він колись шукав травицю,
у якої сік — медок,
а натрапив на пшеницю —
виріс дикий колосок!
Скуштував смачну зернину:
— Що ж із неї проросло б?.. —
**Народився в ту хвилину
в ньому перший хлібороб.**
Вітерець весняний віяв,
біг із лугу в темний ліс...
Новинкар пшеницю сіяв,
щось наспівував під ніс.
З часом нивка невеличка
розросталася, бо ж, бач,
всім сподобалась пшеничка,
пресмачний пшеничний харч.

Ліс валили. Поле чорне
засівали. Брала серп.

**Новинкар придумав жорна —
зерна каменем розтер.**

Потім смачно пахло тісто.

— Як робив це, хлопче, ти? —
Показав.

— Так можна ж їсти!

А якби іще спекти?!

Смачно!

Запах носить вітер.

Вже не б'ють пшеничку — труть:
народився хліб на світі

та й почав безсмертну путь!

Лиш від жорен мліли руки.

Новинкар задумавсь: «Як?!»

Хай нам вітер камінь крутить!

Так він видумав вітряк.

Жорна так вітри крутили,

що вітряк молоть почав.

А забракло вітру сили —

млин молоти перестав...

Люди думали тривожно:

що ж робити? І тоді

Новинкар сказав, що можна

млин зробити на воді...

Зазнавав і щастя, й суму,

та мудрішав хлопчик, ріс,

вже й електрику придумав,

щоб світила людям скрізь.

Відкриває хлопець тайни

і дарує залюбки

кораблі, нові комбайни,
тепловози, літаки.
Новинкар міста будує,
добуває нафту, газ.
Новинкар людей лікує,
Новинкар навчає нас.
Завжди Новинкар між нами,
він працює і співа...

**Будьмо й ми Новинкарями,
та лише не на словах!**

- Як би ти пояснив/пояснила смисл слова *Новинкар*?
- Поміркуй: про одного Новинкаря розповідає поет чи про багатьох людей?
- Як ти розумієш вислів «*Завжди Новинкар між нами...*»?

Робота в групах. Вірш «Новинкар» було написано багато років тому, ще в минулому столітті. Осучасніть його і підготуйте переліки важливих справ, якими можуть опікуватися сьогоднішні новинкарі.

- ◆ **Висловіть свою думку. Роздивіться** репродукції картин сучасного чеського художника **Павела Кучинського**. Як ви їх зрозуміли? Від чого застерігає нас автор? До чого закликає? Придумайте до них назви. Обговоріть.

У яких справах люди виявляють свою **творчість**? Так, у дуже різних: піснях, віршах, картинах, нових приладах... Ця якість є і в тебе, і у твоїх ровесників і ровесниць.

Треба тільки бути уважними, спостережливими, щоб не загубити своєї співучої пір'їнки, підтримувати інших, які прагнуть створити щось своє.

**Повір
у себе**

АРФА ДЛЯ ПАВУЧКА

Леся Мовчун

Набір до музичної школи ось-ось мав закінчитися. Цього року, як і завжди, запрошували бджілок у клас хорового співу, а коників — гри на скрипці, комарів — на сопілці, а павучків — у клас гри на сонячній арфі. Для павучків програма вважалася найскладнішою. Учні, перш ніж узятися до гри, вчилися виготовляти свій інструмент. У лісі вибиралися дві гілочки, між якими проходили тоненькі сонячні промінці. Майстерні музиканти ткали павутинки необхідної товщини і на правильній відстані. Тоді струни самі бриніли від сонячного проміння. А коли вітер хитав гілля, промінці миготіли і створювали просто неймовірні мелодії!

— Як вам пощастило! — зітхала котрась із матінок. — Вашого малюка узяли до музичної школи! А мій наплів такого павутиння, що вуха екзаменаторів не витримали. І наступного року заборонили вступати!

Невдасі залишалося хіба що йти до ткацької школи і все життя виготовляти в темних нетрях цупку та густу павутину, що не пропускає навіть дощової води. Ту воду пили птахи й дякували павучкам за добру справу. Павучки-дощоміри, можливо, потайки шкодували, що не стали музикантами, але знали: без них ліс був би не той.

Отже, набір до музичної школи завершувався. Карпикова мама поспішала. Вона притисла Карпика до себе і спускалася на павутинці з високої берези.

— Нас повинні вислухати. Усі пам'ятають Волошка-музику! А ти його син, — шепотіла мама Карпику. — Музикальні здібності передаються у спадок — це річ відома!

— А як моя сонячна арфа не вийде?

— Вийде, обов'язково вийде!

— А як не вийде — я вас осоромлю?

— А як вийде — прославиш рід!

Карпик замовк. Вони з мамою говорили про різне. Мама правила своєї¹:

— На Волошкові концерти, пам'ятаю, квитки замовляли з інших лісів. Тиха галявина давно вже не чула такого майстра. Ось лишень закінчуй школу — таткове місце тебе вже чекає, — міркувала вона вголос. — Так, так! І таткова слава — обов'язково!

Павучишині лапки хутенько перебирали павутину, і Карпик з більшою цікавістю оглядав ліс, аніж прислухався до мрій своєї матінки. Йому було ніяково від заздалегідь приписуваної слави, яку він ще не заслужив. І взагалі — невідомо, чи й заслужить...

Мабуть, кожному павучкові його мама говорила щось дуже схоже. І тому найголовнішого іспиту всі вони чекали з хвилюванням. І готувалися — шукали підхожі гілочки й дожидали сонячної погоди.

Вночі Карпикові не спалося. Назавтра сороки обіцяли гарну погоду. Власне, розхмарюватися почало опівночі. Раптом стало тихо-тихо. Розквітли нічні фіалки, гарячими вогниками спалахнули світлячки. А крону

 ¹ *Пра́вила своєї* — говорила про своє.

дерев пронизало молочно-біле місячне сяйво. Карпик завмер, мов причарований ніччю. Цій красі бракувало одного — звучання струн-павутинок. І Карпик протяг між дубовими гілочками сім струн. Відійшов убік і мало не заплакав. Це була місячна арфа. Вона грала зовсім не так, як сонячна — тихіше, проникливіше, сумніше, а від того на душі ставало легко і чисто.

...Двадцять сім концертів мали вислухати екзаменатори. Вони пам'ятали батьків, і дідів, і прадідів цих павучат. І знали про музику більше, ніж будь-хто в лісі. Двадцять шестеро щасливчиків уже могли називати себе учнями. Двадцять сьомий, Карпик, чекав на суворих учителів біля своєї місячної арфи. Талант Тарантулович, директор школи, постукав диригентською паличкою об дубову кору. Екзаменатори і слухачі, вмостившись на траві, замовкли. Але арфа мовчала. Карпикова мама шепнула синочкові: «Поправ листочки, підтягни останню струну. Роби ж бо що-небудь!» Карпик слухняно заліз на гілку і завоштузився біля своєї арфи. Талант Тарантулович надув черевце і нетерпляче перебирав якісь папери шістьма лапками.

— Один у нас завжди провалюється, — загомоніли вчителі. — Талантів, а надто таких, як Талант Тарантулович, меншає. Хай стає дощоміром — теж гарна справа.

Врешті й директор сказав останнє слово.

— Павучок Карпик вступний іспит не склав, і йому забороняється назавжди пробувати свої сили в музиці.

— Що ти накоїв! — забідкалася Павучиха. — Я ж тебе щодня водила на концерти, я ж тобі щовечора розповідала про татуся, Волошка-музику!

— Мамо, вона в мене грала! Це місячна арфа. Сюди треба приходити вночі.

— Вночі-і-і? — недовірливо протяг Талант Тарантулович і хрипло засміявся. — Ніколи, запам'ятай, ніколи не було й не буде місячної арфи! А вам, матусю, хай буде соромно удвічі: ваш син не лише нездара, а ще й брехун.

Карпикова матуся гірко плакала до півночі, аж поки не заснула на дубовому листочку. А коли викотився на небесний пруг повний місяць, зазвучала місячна арфа. Павучиха боялася розплющити очі. «Це мені сниться... Ще жодна арфа не грала так солодко!» А вранці Павучиха міцно обійняла Карпика і сказала:

— Синку, ти й справді гідний свого батька. Колись це зрозуміють й інші. А зараз вибирай собі дорогу. Вона буде важкою, та не полишай своєї справи — роби місячні арфи!

- Яку арфу зробив павучок Карпик?
- Чому вона в нього не звучала на концерті?
- Які почуття переживала його мама? А павучок?

Що побажала Павучиха своєму синові?
Пофантазуй. Як ти уявляєш місячну арфу?

Надія Кир'ян

ЖАР-ПТАШКА

Було, чи здавалось, чи снилось Іванку,
що кожного ранку, що кожного ранку
жар-пташка літає понад двором,
торкає його золотавим пером.

Перо золотаве Іванка лоскоче,
хлопчина швиденько розплющує очі
і миттю встає, у вікно визирає,

а тільки жар-пташки вже й сліду немає.
Іванко хутчій вибігає із хати,
бо хочеться хлопцю її наздогнати.
За ним вибігає уся дівтора
шукати хоч сліду її чи пера.

Ви, хлопчики любі і любі дівчата,
коли пощастить вам пташину побачить,
скажіть нам, будь ласка, коли це не тяжко,
бо хочеться Йванку торкнути ту пташку.

- Як пробуджується Іванко щоранку? Чого він не може побачити жар-пташки? Яку народну казку ти про неї пам'ятаєш?
- Вислови різні припущення: для чого Йванко хоче торкнути цю пташку?
- А ти мрієш побачити жар-пташку? Як ти її уявляєш?

Хай твоя мрія здійсниться!

Роздивіться хмаринку думок «Я читаю». З чим ви згодні, а з чим — ні? Як би ви хотіли її доповнити? **Обговоріть**. Намалюйте свої хмаринки думок. Запропонуйте зробити це і своїм рідним. Проведіть у класі виставку «читацьких» хмаринок.

МЕДІАВІКОНЦЕ: МІНІПРОЄКТ

«Наша випускна стіннівка»

Прочитай вірш. Які почуття він у тебе викликав?

Тетяна Майданівич

ПРОЩАННЯ З ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ

Травень гілочку бузкову
літу подає,
в нашу школу початкову
ми востаннє йдем.
Нашій школі початковій
кажемо: «Прощай!
Нас, дорослих, тільки в гості
ти з цих пір чекай».

В перший клас ми йшли несміло,
нас вели батьки.

А тепер в середню школу
підем залюбки.

Будем вчительку найпершу
завжди пам'ятать,
бо вона, як сонце, вміла
вчить — і зігрівать!

Вже квітує за порогом
літо — і літа,
вже готує всім букети
осінь золота.

Там нові книжки й оцінки,
поруч — п'ятий клас,
і години для навчання,
і для свята — час.
...Травень гілочку бузкову
літу подає,
в нашу школу початкову
ми востаннє йдемо.
Нашій школі початковій
кажемо: «Прощай!
Нас, дорослих, тільки в гості
ти з цих пір чекай!»

Продумайте разом із однокласниками і однокласницями, якою буде ваша випускна стіннівка. Які слова подяки ви хочете сказати початковій школі?

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Ким хотів стати павучок Карпик?
- ◆ Хто автор/авторка вірша «Жар-пташка»?
- ◆ З якого вірша цей рядок: «*будьмо й ми Новинкарями*»?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ◆ Що об'єднує твори, які ти прочитав/прочитала в розділі?
- ◆ Чому Павучиха побажала своєму синові робити місячні арфи?

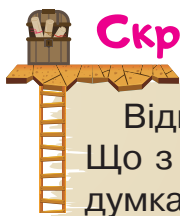
Вмію...

- ◆ Розрізнити тексти різних видів.
- ◆ Визначити послідовність подій у казці «Арфа для павучка».
- ◆ Придумати ланцюжки римованих слів.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вчинки персонажів прочитаних творів виявляли їхнє бажання щось створювати?
- ◆ Що на уроках літературного читання у цьому році було для тебе найцікавішим, а що — найскладнішим?
- ◆ Чи можеш ти себе назвати справжнім читачем/читачкою?

Роздивися «**Дороговказ успішної і щасливої долі**» на початку розділу. Що б ти хотів/хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

Скринька очікувань

Відкрийте скриньку очікувань. Знайдіть свої записи. Що з очікувань справдилося, а що — ні? Обміняйтеся думками про свої «книжкові» очікування на майбутнє.

ЗМІСТ

ЧИТАЄМО Й РОЗПОВІДАЄМО ПРО СВОЇ ЗАХОПЛЕННЯ

<i>Ліна Костенко. Вже брами літа замикає осінь...</i>	5
<i>Олександра Савченко. Як читають книжки?</i>	6
<i>Марія Манеру. Читач Максимко.</i>	7
ВЕСЕЛЕ СЛОВО. Василь Марсюк. Диктант	8
Медіавіконце: види і джерела інформації	9
<i>Давид Гуліа. Розум, знання і сила</i>	10

ПРАГНЕМО ЗРОЗУМІТИ СВОЇХ ПРЕДКІВ

Як ще не було початку світа...	
<i>(Українська народна обрядова пісня)</i>	13
Створення світу <i>(За єгипетськими міфами).</i>	
<i>Переповіла Ольга Бондарук</i>	14
<i>Дедал та Ікар (З міфів Давньої Греції).</i>	
<i>Переповіла Катерина Гловацька</i>	16
<i>Ольга Бондарук. Міфи про створення світу та людей.</i>	20
<i>Дана й Лада.</i>	23
Медіавіконце: історія медіа	25

ЗБАГАЧУЄМОСЯ СКАРБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

<i>За Софією Грицою. Наші джерела.</i>	28
НАРОДНІ КАЗКИ	
<i>Заяче сало (Українська народна казка)</i>	29
<i>Дев'ять братів-сіроманців (Хорватська народна казка).</i>	31
БАЙКИ Й ПРИТЧІ	
<i>Жаба боязкіша від зайця (Народна байка).</i>	37
<i>Без труда нема плода (Народна притча).</i>	38
НАРОДНІ ПІСНІ	
<i>Стоїть явір над водою (Українська народна пісня)</i>	39
НАРОДНІ ЛЕГЕНДИ	
<i>Хліб і золото</i>	41
ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ	
<i>Українські народні прислів'я</i>	43
<i>Прислів'я народів світу</i>	43

ВЕСЕЛЕ СЛОВО. Народні усмішки.	
Записав <i>Борис Грінченко</i>	45
Медіавіконце: колекції народної творчості	46

ЗАХОПЛЮЄМОСЯ СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

<i>Олександр Олесь.</i> Наші предки — слов'яни	49
<i>Олександр Олесь.</i> Ярослав Мудрий	51
<i>Іван Крип'якевич.</i> Книги за княжих часів.	54
Медіавіконце: кінофільми.	55
<i>Олена Герасимова.</i> Несподіване знайомство. (Уривок з книжки « <i>Еллісів та еллісвці. Українці в Норвегії</i> »)	56
<i>Дмитро Білоус.</i> У назвах міст і сіл слова	60
<i>Алла Коваль.</i> Знайомі незнайомці.	60
<i>Олесь Лупій.</i> 22 січня	63
<i>Брати Капранови.</i> Незалежність України (Уривок з книжки « <i>Мальована історія Незалежності України</i> »)	64

РОЗУМІЄМО КРАСУ І ДОБРО

<i>Максим Рильський.</i> Зима	69
<i>Ніна Бічуя.</i> Чотири руді лисиці	69
<i>Валентина Вздутьська.</i> Горобине Різдво (Із збірки « <i>Казки Різдвяного ангела</i> »)	71
<i>Галина Кирпа.</i> Мій ангел такий маленький...	76
<i>Марія Людкевич.</i> Пригода у хатинці лісника	77
Медіавіконце: електронне листування	82
ВЕСЕЛЕ СЛОВО. <i>Дмитро Білоус.</i> Колядник	83

ПИШАЄМОСЯ РІДНОЮ КРАЇНОЮ

<i>Володимир Сосюра.</i> Як не любить той край...	87
<i>Ліна Костенко.</i> Усе моє, все зветься Україна	87
<i>Надія Кир'ян.</i> Євшан	88
<i>Володимир Лучук.</i> Скільки річок в Україні?	89
<i>Василь Сухомлинський.</i> Не забувай про джерело	90
<i>Галина Кирпа.</i> Мова моя	92
Медіавіконце: як стати поінформованою людиною?	93

ЗАМИСЛЮЄМОСЯ НАД СТОРІНКАМИ КНИЖОК УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

<i>Тарас Шевченко.</i> Вітер віє-повіває...	98
<i>Тарас Шевченко.</i> Вітер з гаєм розмовляє...	98
<i>Тарас Шевченко.</i> Рече та стогне Дніпр широкий...	99

Іван Франко. Дивувалась зима...	102
Іван Франко. Дрімають села...	103
Леся Українка. Давня весна	104
Медіавіконце: Вікіпедія і вікіпедисти	106

ВІДКРИВАЄМО СВІТ ЛІТЕРАТУРНИХ БАЙОК, КАЗОК І П'ЄС

Леонід Глібов. Зозуля й Півень...	110
Джозеф Редьярд Кіплінг. Мауглі йде до людей (Уривок з книжки «Книга джунглів»)	112
Галина Гузовська-Корицька. Лисичка-комерсантка	119
Світлана Коношук. Обережно, Незнайомець! (П'єса-казка)	125
Медіавіконце: буктрейлер	134

ЧУЄМО ВЕСНЯНІ ПЕРЕДЗВОНИ

Вадим Скомаровський. З чого починається весна	138
Леонід Глібов. Хто вона?	138
Анатолій Камінчук. Лічилка	139
Микола Вінграновський. Грім	139
Андрій Малишко. Дощик	140
Дмитро Павличко. Мати	141
Федір Петрів. Що починається з малого?	142
Медіавіконце: як відзначити Всесвітній день поезії	143

ФАНТАЗУЄМО, ТВОРИМО І МРІЄМО

Степан Пушик. Новинкар	146
Леся Мовчун. Арфа для павучка	149
Надія Кир'ян. Жар-пташка	152
Медіавіконце: мініпроект «Наша випускна стіннівка»	154

Перевіряю
свої досягнення 11, 26, 47, 67, 85, 94, 107, 136, 144, 156

Здобуваю
інформацію
з різних джерел 10, 13, 40, 46, 96, 100, 101, 135

Навчальне видання

САВЧЕНКО Олександра Яківна
КРАСУЦЬКА Ірина Володимирівна

Українська мова та читання

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

(відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченка)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ПІДРУЧНИК ВІДПОВІДАЄ ДЕРЖАВНИМ САНІТАРНИМ НОРМАМ І ПРАВИЛАМ
«ГІГІЄНИЧНІ ВИМОГИ ДО ДРУКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ»

Головна редакторка *І. В. Красуцька*

Редакторка *О. О. Герасимова*

Головна художниця *І. П. Медведовська*

Технічний редактор *Е. А. Авраменко*

Коректорки *С. В. Войтенко, Л. А. Еско*

Малюнки художниці **Олени Харченко**

У підручнику використано світлини *Т. Будкевич,*
С. Клименка, В. Соловійова,

матеріали сайтів Національної бібліотеки України для дітей (www.chl.kiev.ua),
«Весела абетка» (www.abetka.ukrlife.org), «Читанка» (www.chytanka.com.ua),
матеріали з книжок «Навчання й труд поряд ідуть» (Київ, 1989), «Знайомі незнайомці.
Походження назв поселень України» (Київ, 2012), «Мальована історія Незалежності
України» (Київ, 2020), «Франко від А до Я» (Львів, 2016);
а також ілюстрації з вільних інтернет-джерел (с. 5, 6, 9, 13–16, 20, 22, 39, 40, 41,
44–46, 49, 50, 52–55, 60, 61, 63, 69, 71, 76, 83, 84, 87–90, 92, 96, 97, 99, 100, 101,
103–106, 109, 112 (портрет Дж. Кіплінга роботи художника Дж. Коллье),
125, 134, 135, 138, 141, 143, 148, 153–155)

Формат 70х100^{1/16}. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,960 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 11,66 + 0,55 форзац.

Зам. №

Наклад 159 998 пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: вул. Миколи Шепелева, 2, м. Київ, 03061

Віддруковано

ТОВ «ПЕТ»

61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 17
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 6847 від 19.07.2019 р.

Пісні

Казки

Байки

Легенди

Міфи

Прислів'я

Вірші

Лічилки

Оповідання

Скоромовки

**ЧИТАЄМО
БАГАТО
І РІЗНЕ**

Повісті

Загадки

П'єси

самостійно вибрані книжки, твори різних жанрів

в бібліотеці
в родині

журнали, афіші, оголошення й інші медіатексти

на уроці

ISBN 978-966-991-115-5

9 789669 911155